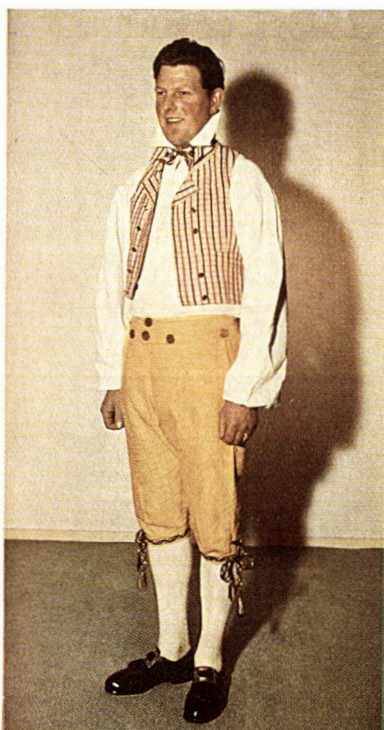

FRÅN BORÅS OCH
DE SJU HÄRADERNA
1957

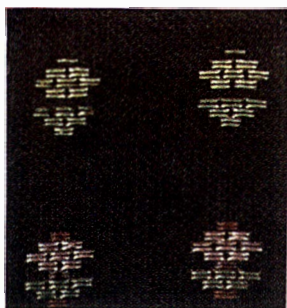
KULTURHISTORISKA FÖRENINGEN

Gårdfarihandlare, knalle, från Kind på Skeppsbron i Stockholm.
Efter C. Forssell: Ett år i Sverige.

1.

2.

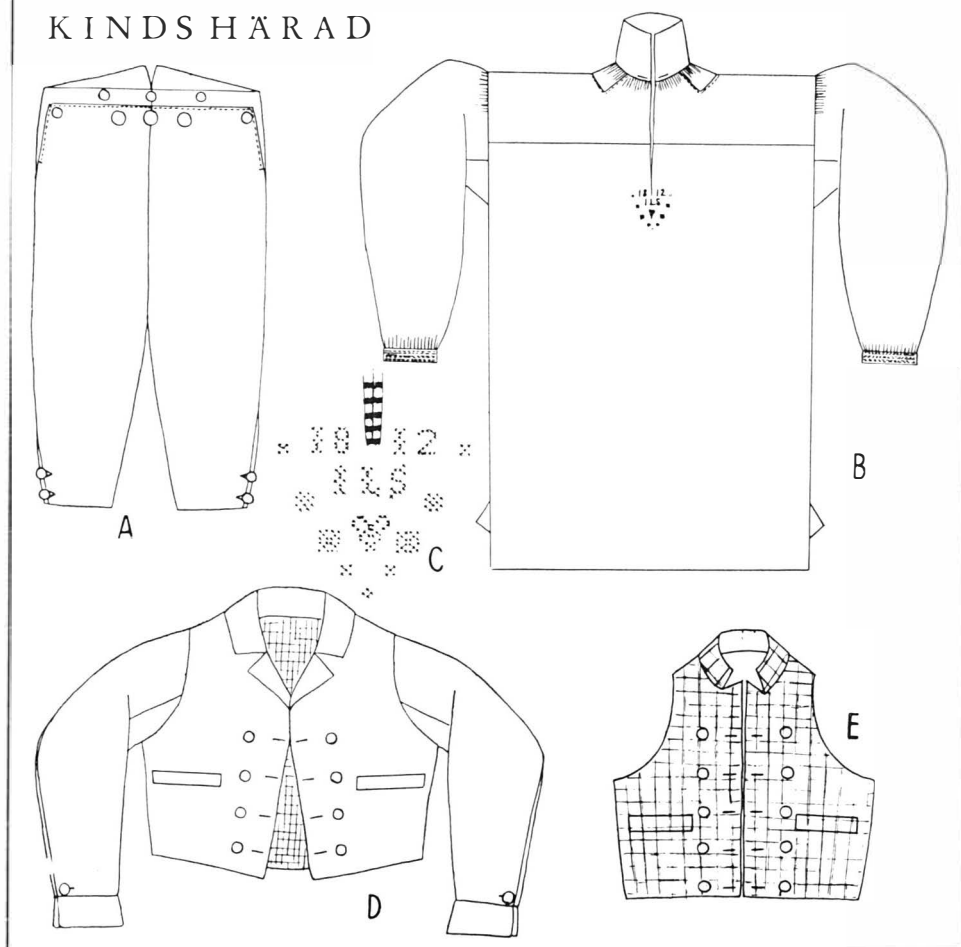
3.

4.

KINDS HÄRAD. Kvinnodräkt: 1. kjol, 2. mössa, 3. livstycke. Mansdräkt: 4. väst.

KINDS HÄRAD

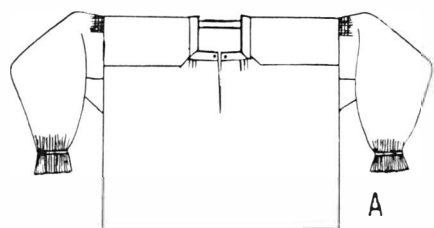
MANSDRÄKT. A byx, B—C skjorta, D jacka, E väst.

Skjorta: av vitt linne med uppstående krage, ärmspjäll, ok och "halsspjäll". Rynkor runt om vid halsringningen. Kragen 13 cm hög. Sprundet sys med smal fäll och avslutas med tränsad hålsöm och korsstygnbroderi i rosa, rött och blått. Ärmarna veckade mot oket, nedtill rynkade

mot en 2 cm bred linning med sex rader stickningar.

Väst: kort, dubbelknäppt av rutigt linne vit botten, mönster i rött och mörkblått, uppstående krage 6,5 cm hög, små slag. Två rader metallknappar, två stolpfickor. Ryggstycke och foder av kyprat linne.

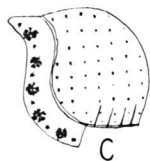
KINDS HÄRAD

A

B

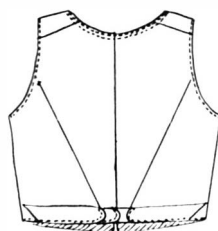
C

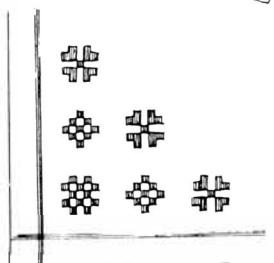
D

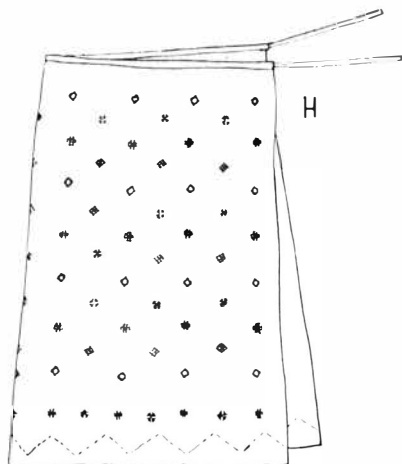
E

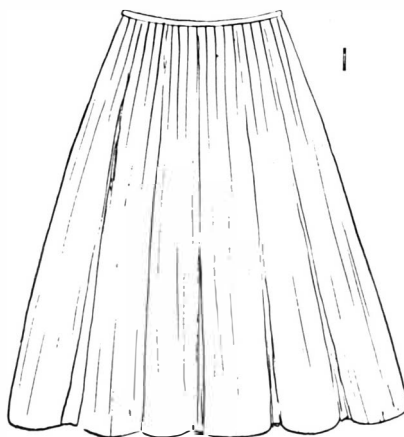
F

G

H

I

KVINNODRÄKT. A—B skjorta, C—D mössa, E—F livstykke, G—H halskläde och förkläde, I kjol.

Jacka: av mörkblått vadmal med bred nedliggande krage och små slag, knäppning med dubbla rader metallknappar. Ärmarna med en knapp och vidsydd slag. Rygg med midsöm och svängda sidosömmar; skört c:a 11 cm och två knappar. Foder rutigt, hemvävt.

Halsduk: siden rutig; ev. silverknapp.

Byxor: av sämskat skinn (ev. mollskinn) med bred lucka, vilken liksom knäsprun-

den knäppes med mässingsknappar. Passpoaler i sömmarna.

Strumpor: stickade av vitt ullgarn.

Skor: svarta låga ev. med spännen.

Vävinstruktion: Väst; tuskaft med ränder i korskyptert, sked 85/110 2 tr i rör, lingarn nr 20, bomullsgarn nr 24/2, varpordning 22 vita 2 röda trådar, inslagsrapport 3,7 cm.

KVINNODRÄKT

Huvudbonad: mjuk bindmössa, svart småblommigt siden. Mössan kantad med rosa sidenband, foder tunt linne, stycke av linne med slätt monterad broderad tyll.

Skjorta: vitt linne med fyrkantig 2 cm bred halslinning tre veck på var sida fram och bak; sprundet sys med smal fäll och avslutas med en träns. Ärmen sys med ärm-spjäll och rynkat parti mot oket. Rynkorna fästas på insidan med 3 rader stjälkstygn. Ärmen nedtill tätt veckad, sammanhållen av en 1,3 cm bred påsydd remsa med knapphål för manschettknapp. Veken tillsydd på insidan 2 cm nedanför remsan.

Livstykke: enfärgat rött, blått eller grönt ylle i tuskaft. Sys åtsittande med sidsömmarna långt bak. Ryggstyckena avslutade med runda flikar och i sidan infällda små kilar. Framstyckena med skarv på två ställen. Skört markerat genom ett veck och kastning i midjan. Knäppes dolt med hakar och hyskor. Foder rutigt bomullstyg eller linnelärft. Stoffering i kanterna.

Kjol: randigt ylletyg i blå och schatterade röda och gröna ränder, rakskuren, vidd c:a 3 m. längd 15 cm från golvet i strumplästen. Veckad efter ränderna, linning av handvävt band, knäppes mitt

fram med hake och hyska. Nedtill 12 cm bred skoning av rutigt bomullstyg eller lärft. Mitt bak en hyska för fästning av livstycket.

Förklädet: vitt fintrådigt (12—14 tr/cm) tuskaftslinne (originalet har invävda röda ränder i sidorna och nedtill) med inplockat mönster, nedtill skoning som bildar taggar. Upptill skoning c:a 1,5 cm med iträtt handvävt knytband, längd 2 cm kortare än kjolen, bredd c:a 110 cm.

Halskläde: samma tyg som förklädet med mönster i ett hörn c:a 75 cm i fyrkant, fällen 2,5 cm bred.

Strumpor: stickade av vitt bomulls- eller ullgarn.

Skor: enkla pumps med låg eller halvhög klack med eller utan spänne.

Smycken: av silver kan bäras: ett mindre spänne i skjortans halslinning, ett något större i halsklädet; länknappar i manschetterna.

Vävinstruktion: Kjol: korskyptert ränder 1,7 cm breda, varp oblekt bomullsgarn 20/2, sked 90/10, 1 tråd i rör, inslag ullgarn (6000 m) inslagstäthet 20 tr/cm. Livstykke: tuskaft ullgarn (8000 m) med sked 110/10 1 tråd i rör, inslagstäthet 11 tr/cm.

Original mansdräkt: Borås museum väst, inv. nr 3161, byxor, inv. nr 3164, jacka, inv. nr 3158, skjorta deposition. Kvinnodräkt: Nord. museet livstykke inv. nr 716, kjol inv. nr 708, förkläde inv. nr 719, skjorta och halskläde rekonstruktion, mössa privat ägo.

FRÅN BORÅS
OCH
DE SJU HÄRADERNA
1957

FRÅN BORÅS OCH
DE SJU HÄRADERNA
1957

ÅRGÅNG 12

KULTURHISTORISKA FÖRENINGEN

Redaktör:
INGEGÅRD VALLIN

Redaktionskommitté:
ALEX. ENGBLOM
IVAR MOBERG
MILES STENSTRÖM
INGEGÅRD VALLIN

Författarna äro ensamt ansvariga
för innehållet i sina uppsatser.

AB Tryckericentralen i Borås
1957

Klichéerna från Bok-Lito AB

Loftbod från Finnekumla, flyttad till Borås museum 1956.
Foto I. V. 1956.

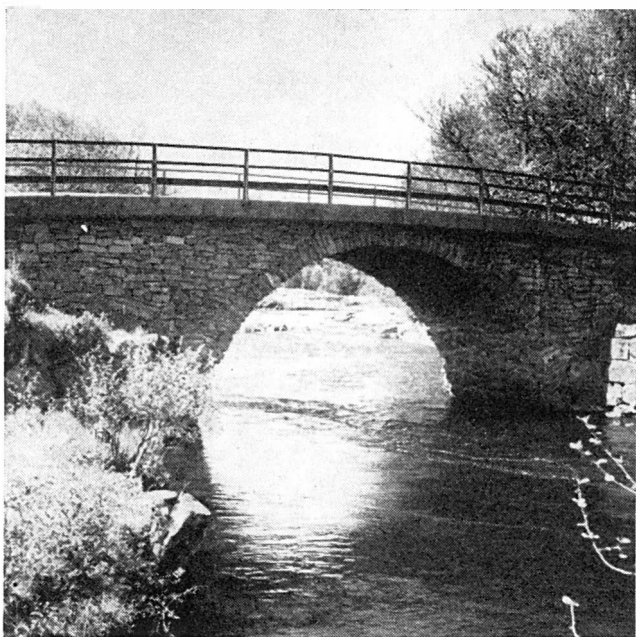
De båda gårdarna på Stommen i Finnekumla ligger tätt inpå varandra. Ägo gränsen gick mitt igenom den gamla loftboden, vars två hälfter hade olika ägare. Tidigare hade här förläggaren C. O. Skoglund lager och försäljning. Nu står den som flygel till Borås museums förläggaregård Fällhult. Foto W/W 1956.

En leende insjönatur gör att Fästeredssund brukar nämnas bland de vackraste platserna i Kinds härad. Foto I. V. 1951, W/W 1956.

De inemot två meter breda stenmurarna på båda sidor om vägen vittna om många slitsamma dagsverken. Ljushults sn. Många av de välvda stenbroarna är både vackra och stabilt byggda. Sexdrega sn. Foto I. V. 1942, 1955.

Under krigsåren på 1940-talet låg vedstaplarna tätt invid vägarna. Stenshult, Dannike.
 Ull blev en svåråtkomlig vara, varför många skaffade sig får. Ibland såg man stora flockar.
 Berga gård, Gällstads sn. Foto I. V. 1946, 1941.

Ofta ligger de fasta fornminnena omedelbart intill eller inemellan den moderna bebyggelsen, ett vittnesbörd om att redan de första invånarna slog sig ned på ungefär samma plats där sockenborna nu bor. Strax intill Gällstads nya ålderdomshem finns en ståtlig gravhög från bronsåldern. Foto W/W 1956.

På en kulle i Ambjörnarp står en bautasten kallad "Bya käring". Det berättas att en kvinna som bakade bröd under julnatten blivit förstenad. Foto I. V. 1948.

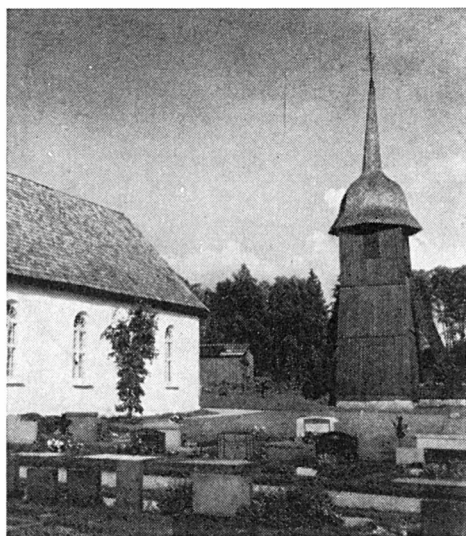
Intill vägen från
Ljungsarp mot
Grönahög ligger en
ståtlig gravhög.
Björstorp,
Ljungsarp sn.
Foto W/W 1956.

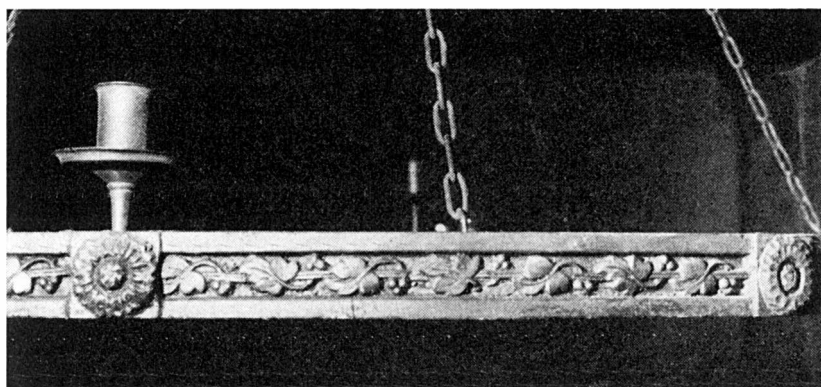
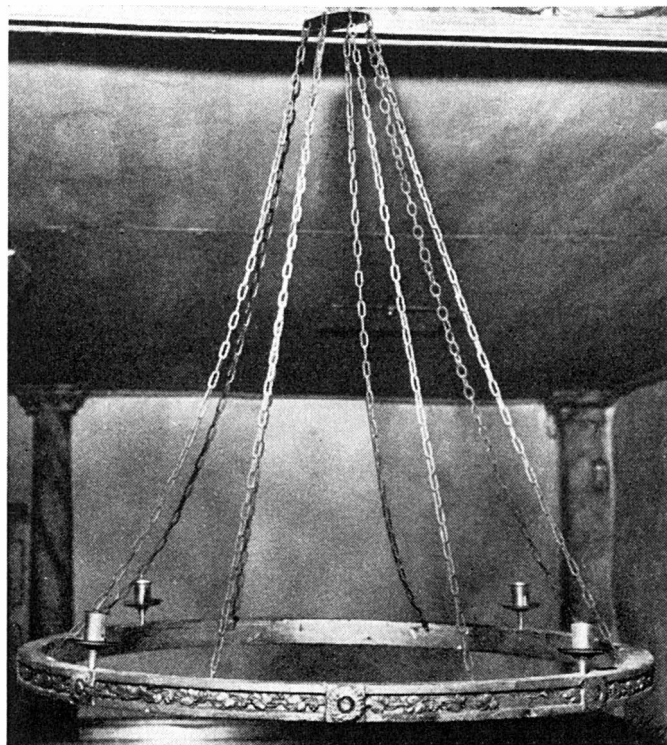

Sedan man slutat skörda hö i ängar och hagar och ej heller släpper kreaturen på bete i skogen håller våra järnåldersgravfält ofta på att försvinna och förstöras av skog och ris. Sänkorna mellan kullarna fylls ut och rötterna spränger sönder gravinnehållet. Gravhögarna blir ofta svåra att upptäcka. Bilden från stranden av Daltorpssjön nära samhället. Foto I. V. 1948.

Ölsremma spånklädda träkyrka och Ljungsarps vitrappade stenkyrka ha båda fristående klockstaplar. Foto W/W 1955.

I Ljungsarps kyrka finns en ljuskrona bestående av en förgylld träring med en skulpterad vinranka och fyra ljushållare, upphängd i åtta kraftiga länkar.
Foto W/W 1956.

Mossebo kyrka ligger ett stycke från stora vägen Tranemo—Gislaved, men dess välbevarade 1700-talsinteriör lockar många besökare. Vid de gårdar ett begravningsståg passerar på väg till kyrkan lägger man ut ett kors av granris inom en ram. Ryd, Mossebo sn.

Foto I. V. 1952, 1954.

Gällstads kyrktrappa består av gravstenar från gamla kyrkans kor med namn såsom: Store, Drake, Stårck, Hand, Krabbe, Kijl, Cederhjelm och Ribbing.
Foto W/W 1956.

Roasjö sockenmagasin, på senare år använt som likvagnsbod, ämnar församlingen bevara. Foto I. V. 1954.

Nära Dalstorpssjön låg socknens gamla kyrka. Sakristian och några gamla gravvårdar står kvar på kyrkogårdsområdet. Foto W/W 1956.

Vid 1500-talets mitt slogs Tryggestorps socken ihop med Tranemo. Den 15 aug. 1928 restes en minnessten på den gamla kyrkplatsen genom De Sju Häradernas Kulturhistoriska Förening.

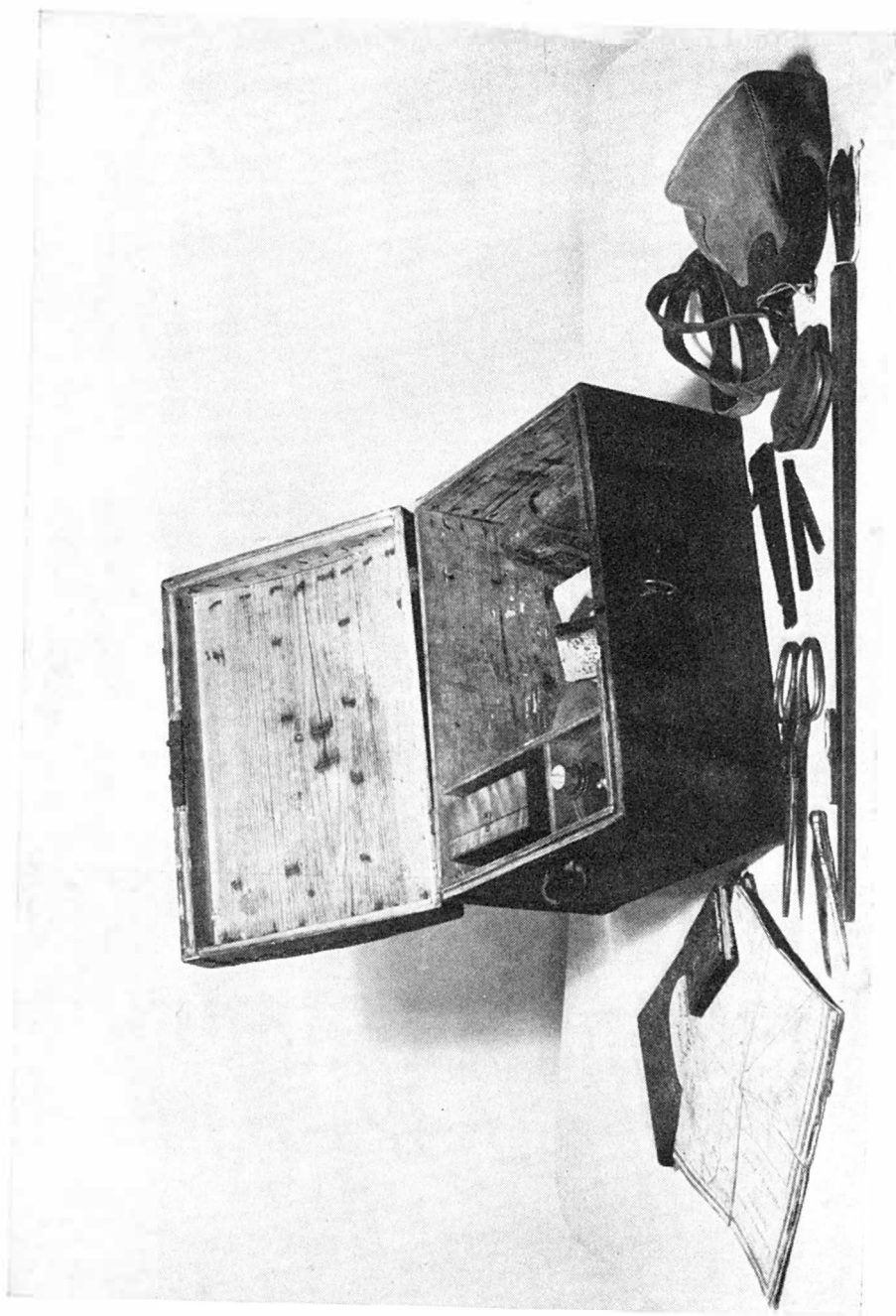

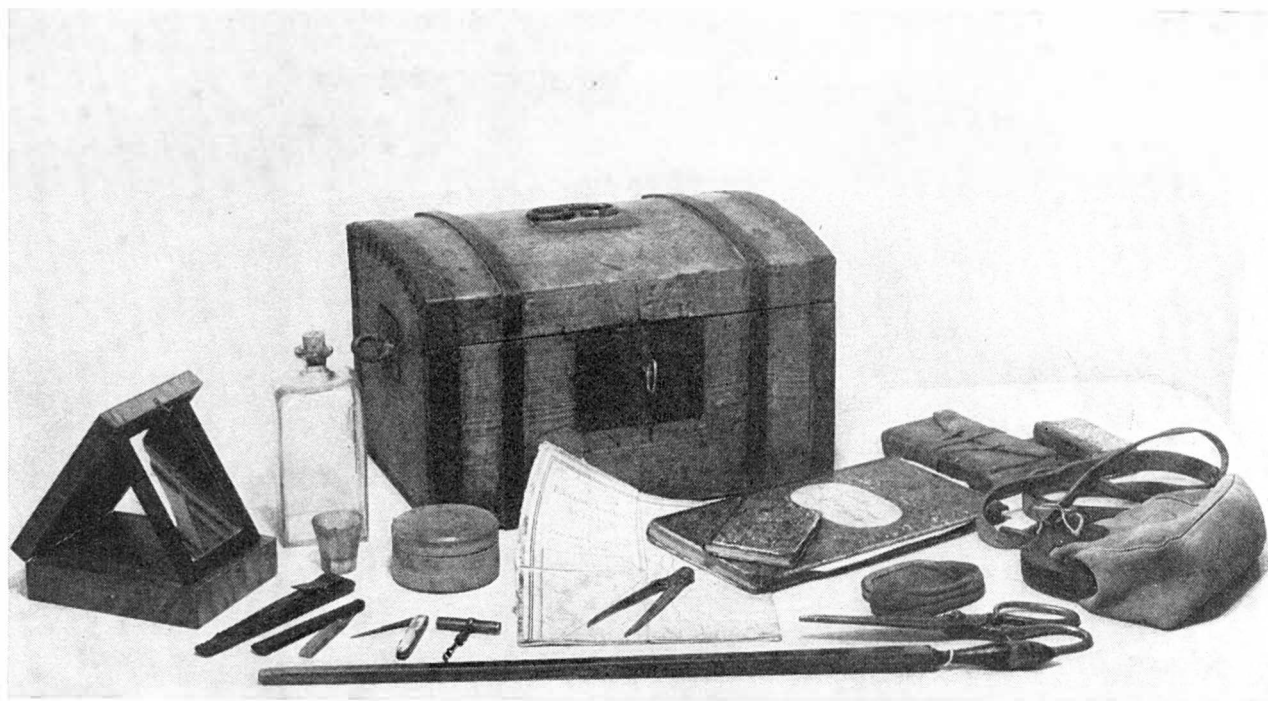
Tärnorna var helt vitklädda, men bruden bar svart klänning till vit slöja vid bröllop i Nittorp år 1911.

Skårtebo i Södra Åsarp var tidigare komministerboställe och i den lilla trädgårdspaviljongen samlades läsbarne till konfirmationsundervisning. Foto 1948.

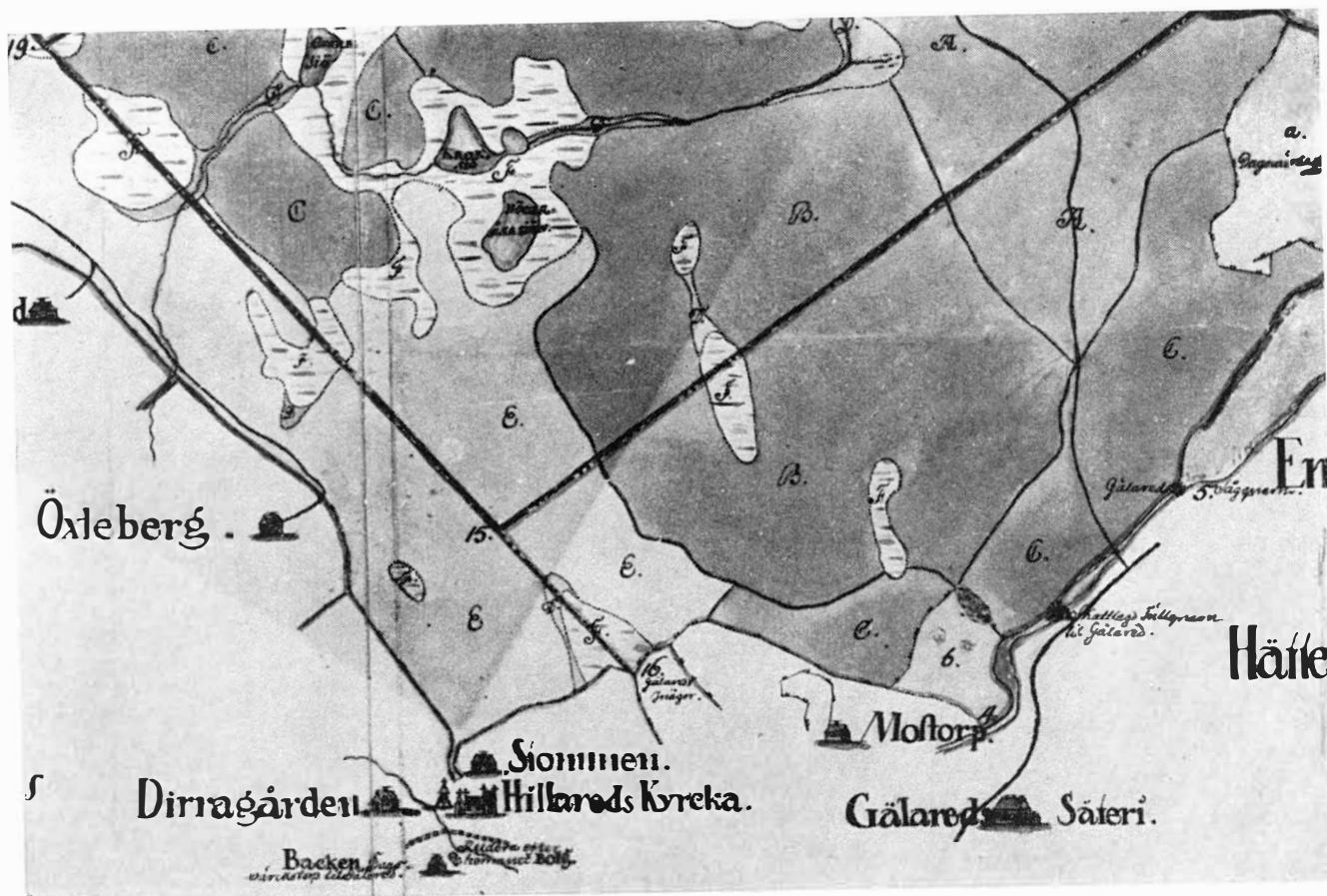

Ett "knalleskrin" vari förvarades alla småsaker, som behövdes under gårdfarihandelsresorna, finns med alla tillbehör bevarat hos folkskollärare Ivar Molin, Ulricehamn. Det har tillhört en släkting C. P. Ingberg, Ingestorp, Länghem. Bland innehållet märkes bl. a.: plånbok, portmonnä och en större penningpung, sax, rakspiegel med kniv, brännvinsflaska och supkopp, korkskruv, räkenskapsbok och vägkarta med passare. Alnen hörde också till de oundärliga följeslagarna för resehandlaren.

Foto Kjellman.

Detaljer från en gammal karta i Torpa gårdsarkiv, troligen från 1600-talets mitt, visande Gälareds sätesgård samt Hillareds kyrka med kyrkbyns gårdar och det bekanta Gälareds os vid sjön Såkerns sydspets.

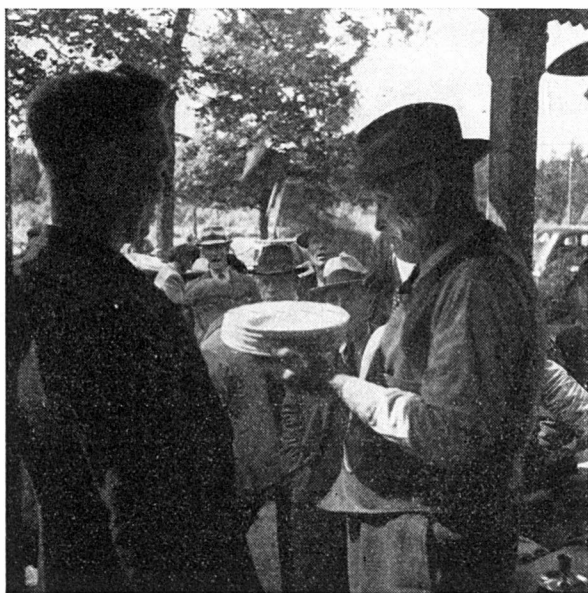
Samma område på en karta, ritad 1764, förvarad på Gälaröd, visar säteriet som en huvudbyggnad med små flyglar; Hillareds kyrka har fristående stapel.

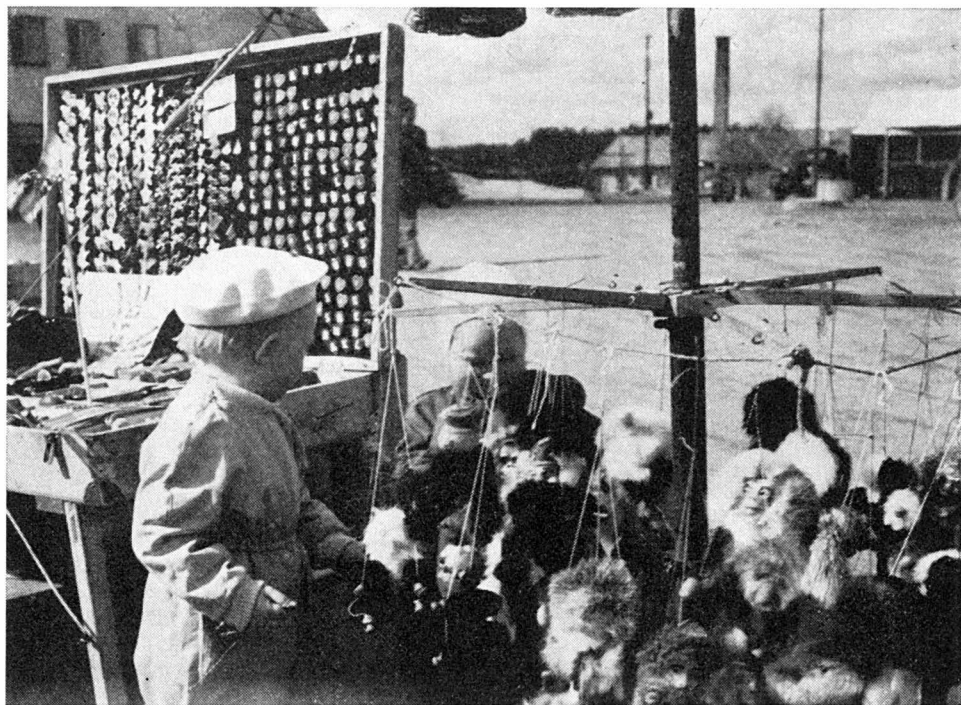
Hövnarna kördes med oxar, men för de moderna räfsorna spände man hästar på Ladugården i Limmared vid 1900-talets början.

Arbetsstyrkan var stor på gårdarna vid seklets början, särskilt under slåtter och skörd, då torpare och annan extra hjälp anlätades. Gölingstorp, Nittorps sn.

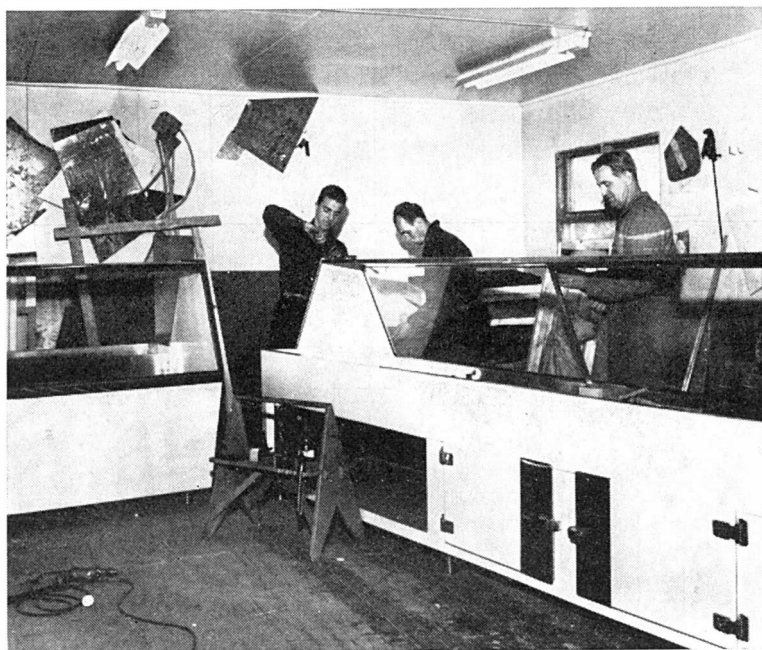

Gårdar byter ägare och inventarierna som gjort tjänst i många år skingras. Auktion i Sjötofta 1955 och i Månstad 1946. Foto I. V.

Marknaderna har inte längre samma betydelse som förr. Många av salustånden fylls med prydnads- och leksaker. Mjuka skinnapor lockar småflickor i Tranemo vid vårmaknaden 1953. Foto I. V.

Ännu 1938 arbetade bleckslagare Erik Haglund, Gällstad, med söner i en liten verkstad med enkla hjälpmedel. 1956 gör firman bl. a. kyldiskar i en stor nybyggd fastighet. Foto W/W 1938, 1956.

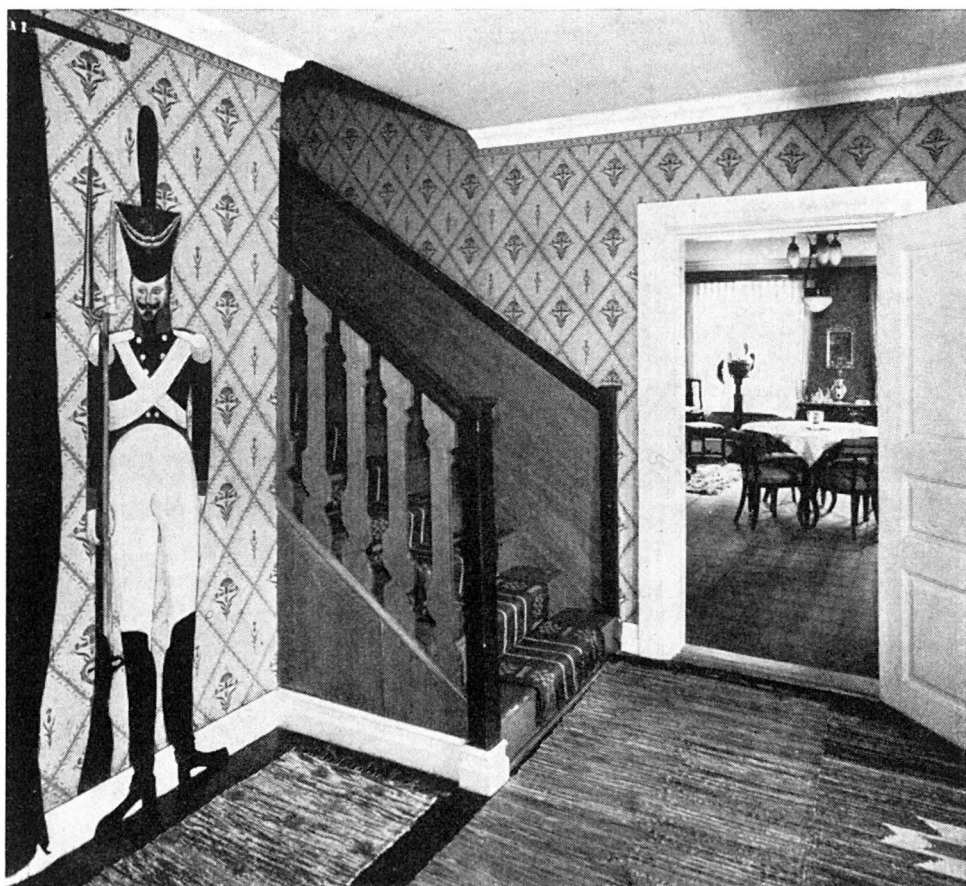

I maj månad 1956 sådde Axel Melkersson, Sjötofta, linåkern i en väl skyddad skogsglänta. Foto I. V.

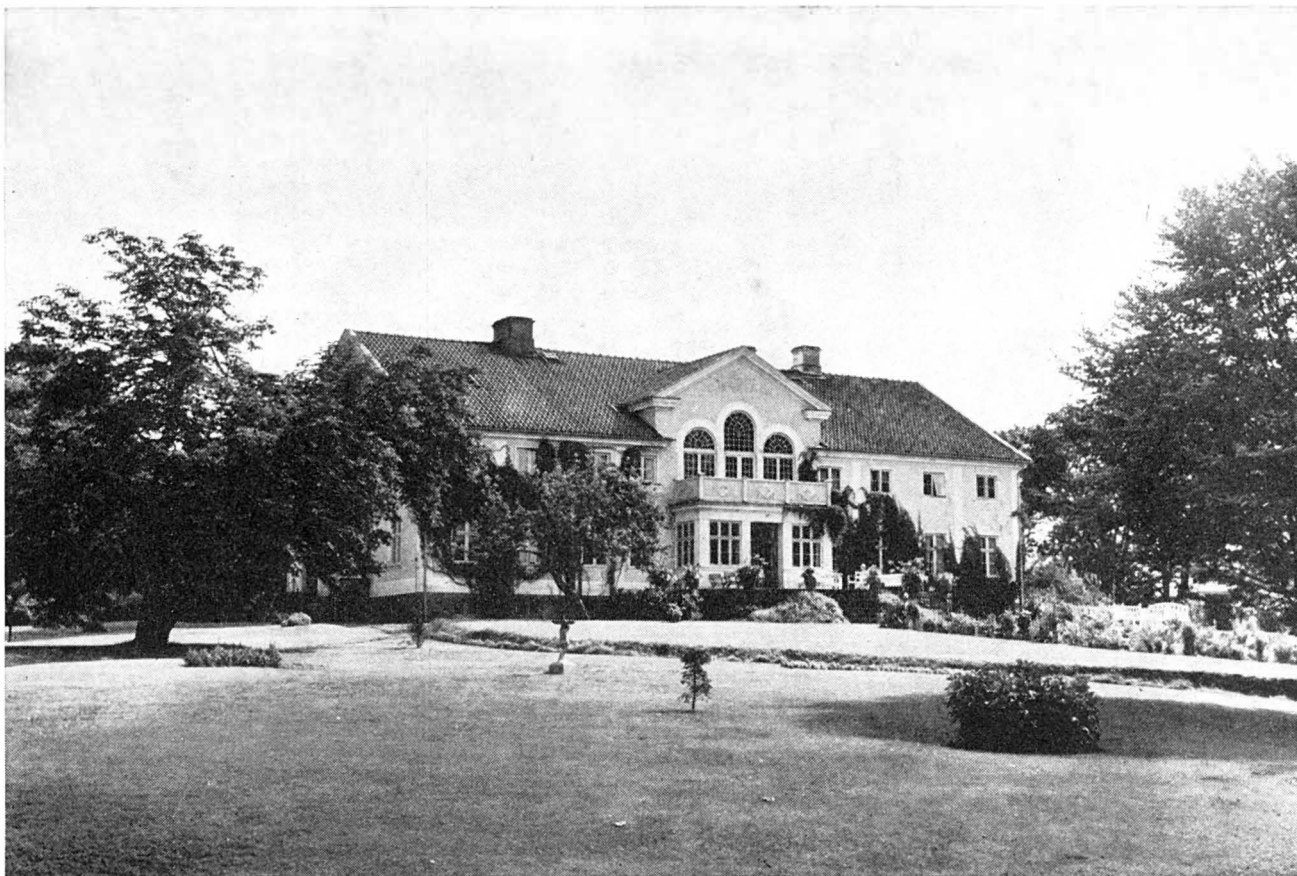

Gamla fångstredskap har länge varit i bruk. Rävfalla, Redslared. Foto I. V.

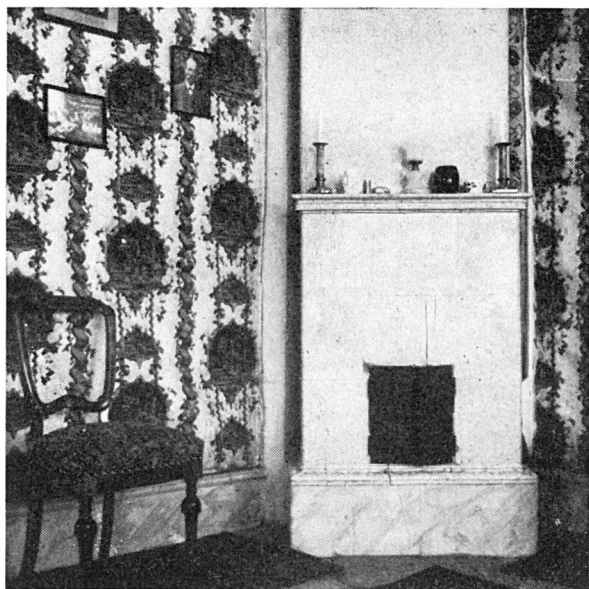
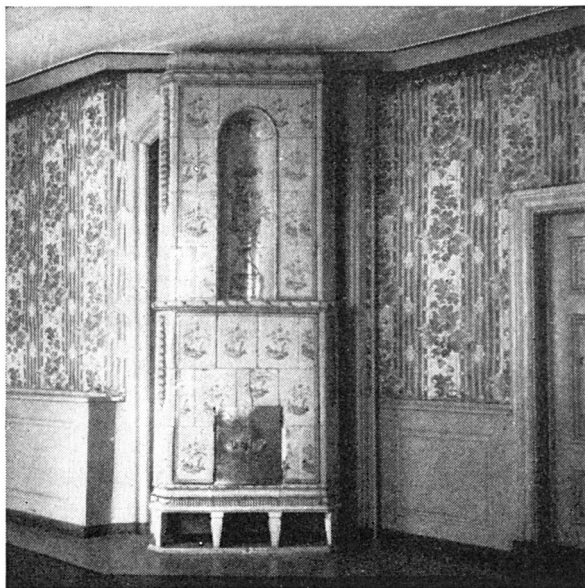

Huvudbyggnaden på Attorp i Södra Säm sn blev aldrig återuppförd efter en eldsvåda, men flygeln som nu tjänstgör som manbyggnad på gården rymmer många, stora rum. Den motsvarande flygeln är magasin och har nyligen helt renoverats. I tamburen välkomnas man av en soldat från 1800-talets början, målad på väggen. Foto W/W 1956.

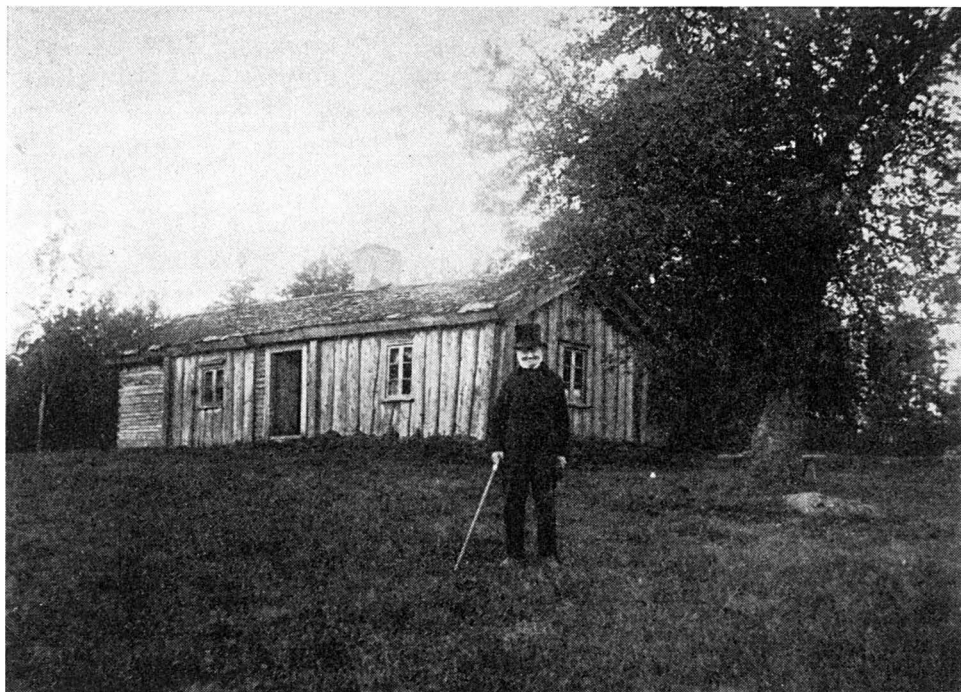

Trakten kring Åsunden och Sämsjön är rik på större gårdar. Sjørred i Finnekumla sp är en av dem med manbyggnad från 1860-talet. Foto W/W 1956.

På Källebacka i Marbäck sn finns en hel del av den gamla inredningen bevarad, bl. a. denna kakelugn. Foto I. V. 1949.

Tapeten i salen på den Holländerska gården i Tvärredslund, Tvärreds sn, har suttit uppe sedan huset var nybyggt 1858. Foto I. V. 1952.

Redan 1918 revs torpet Furulund under Spångarås i Mårdaklevs sn. Den siste innehavaren var Magnus Johansson, här finklädd med hög hatt och käpp med beslag. Foto Hj. Klewe.

Bäckagården i Marbäck visar hur bostadshusen en gång såg ut på de flesta gårdarna i bygden. Foto I. V. 1949.

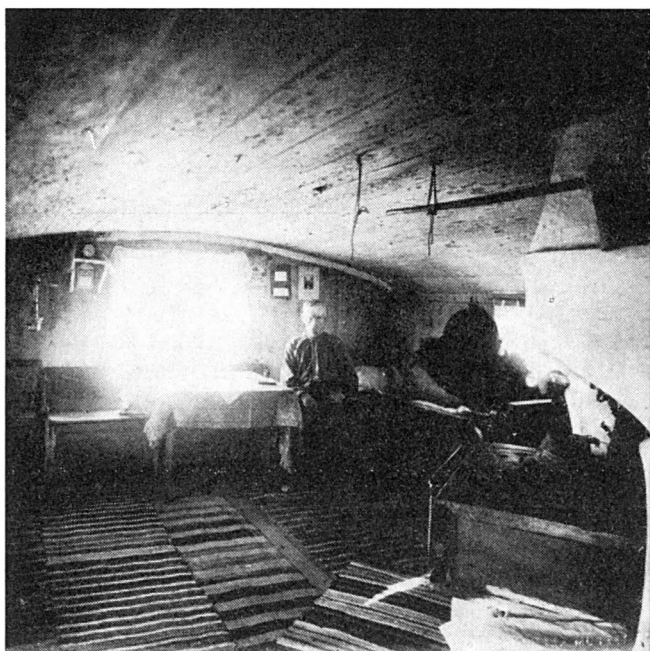
I Stackebo, Mossebo sn, har numera på båda gårdarna de äldre timrade bostadshusen ersatts av nya byggnader placerade längre från vägen. Foto I. V. 1953.

Ibland kan en ryggåsstuga finna ny användning som sommarbostad åt stadsbor. Blåsåsen, Roasjö sn. Foto I. V. 1952.

Fram till 1946 låg dessa två stugor kvar i Stenshult, Dannike sn. En familj med åtta barn bodde här under 1800-talet och två ogifta bröder bodde kvar en i var stuga. De sysslade med att väva trasmattor. Interiören från den äldre stugan t. v. Foto I. V. 1946 och Nord. museet 1933.

EN EPISOD UR OPENSTENS HISTORIA

AV

LARS-ARNE NORBORG

Något till vänster om landsvägen mellan Södra Åsarps kyrka och Månstad, ett par kilometer norr om Limmareds glasbruk och samhälle, ligger ruinerna efter medeltidsfästet Opensten. Borgens läge måste ha varit utmärkt ur försvarssynpunkt: den var uppbyggd på en klippa, senare kallad Husberget (av det fornsvenska "hus" = befäst gård, slott), omgiven av ett numera torrlagt och uppodlat kärr alldeles invid sammanflödet av Sämån och den mindre å som avvattnar Bystads- och Grytterydssjöarna. I forna dagar var den helt kringfluten av vatten.

Opensten byggdes sannolikt på 1360-talet, ungefär samtidigt med syskonfästet Öresten i Marks härad. Det äldsta säkra belägget för dess existens är nyköpingsfogden Ravn von Barnekows räkenskaper från 1365—66, där Opensten nämnes. Dess historia blev ej långvarig. När Engelbrekt och hans bondeskaror 1434 drog genom landet och stormade de kungliga fogdeborgarna, intogs Opensten och nedbrändes för att i motsats till Öresten aldrig mera byggas upp igen. Under sin sjuttioåriga tillvaro var Opensten medelpunkten i ett slottslän, som utom Kind även omfattade Mo härad, vilket på den tiden räknades till Västergötland, ej som nu till Småland. Vad vi vet om dess historia, hänför sig mest till de täta växlingarna av slottslänsinnehavare. Drottning Margareta fick Openstens slottslän i sin hand 1376, tolv år innan hon blev hela Sveriges härskarinna. 1384 hade det emellertid förvärvats av Bo Jonsson, bland vars många pantelän det nämnes i

hans detta år nedskrivna testamente. Efter hans död återgick det till drottningen, som förlänade det till den store sydsvenske jorddroten Abraham Brodersson Tjurhuvud. Under Erik av Pommerns tid var det förlänat till en av de pommerska adelsmän, som då i konungens följe vann insteg i landet, greve Hans von Eberstein und Nougarten.¹⁾

Vad som däremot är nästan helt höljt i dunkel är den roll, som slottet under vardagliga, lugna förhållanden spelat som centrum för administration och rättsskipning. Ett pergamentsbrev, daterat Opensten den 30 mars 1427, synes ägnat att åtminstone i någon mån skingra detta dunkel.²⁾

I likhet med alla andra medeltida pergamentsbrev är den ifrågasvarande urkunden ett rättsdokument, närmare bestämt ett s. k. urfejdabrev, dvs. ett förlikningsinstrument. Det avser alltså inte i första hand att skildra en inträffad händelse utan att skänka en ingången överenskommelse full rättskraft. Likväl ges i brevet en kort redogörelse för förlikningens förhistoria. Det händelseförlopp som tecknas är följande.

Torsdagen före S:t Sigfrids dag 1427 red tre beväpnade svenner fram genom den skogrika gränsbygden mellan Västergötland och Småland. Tack vare det nämnda förlikningsbrevet har deras namn råkat bli bevarade åt eftervärlden: de hette Skering Bengtsson, Olof Pettersson och Martin Magnusson. De var i tjänst hos Henning van Lancken, konung Eriks fogde på Trolleborg i Östbo härad i Småland. Det var i hans ärenden de färdades.

När de överskridit gränsen mellan Östbo och Mo härader, var de utom sin herres fögderi; de var inne i Openstens slottslän och i Västergötland. Här företog de sig något som sedan kom att stå dem dyrt: de red "med spänt armborst och värjande hand" in i en bondes gård och rövade bl. a. ifrån honom hans häst. Så långt stämmer brevets skild-

¹⁾ Openstens historia har skildrats av S. Welin i Västergötlands fornminnesförenings tidskrift 3 (1913).

²⁾ Brevet ingår i Riksarkivets pergamentsbrevsserie. Det har omnämnts av C. G. Styffe, Skandinavien under unionstiden s. 128, not 1 och efter honom av S. Welin a. a. s. 7.

Opensten, målning av A. Leverin. Borås museum.

ring rätt väl med den populära bild man vanligen gör sig av medeltiden som en tid då rätten satt i spjutstångs ände och då bonden var skyddslös mot de höga herrarna och deras kringströvande knekt-hopar. Men vad som sedan följer är av större intresse. Bonden lät sig inte motståndslöst rövas. Han "lopp bort" till Openstens slott för att klaga sin nöd för fogden där.

Openstens slott och län innehades vid denna tid, som ovan nämnts, av greve Hans von Eberstein und Nougarten. Denne tyske kungagunstling, som dessutom hade Gripsholms län, var emellertid vid tillfället ifråga inte själv tillstädes. Befälhavare på slottet var hans fogde, Kristiern Gregersson, medlem av en sörmländsk lågfrälseätt, som ännu var ganska obemärkt men snart skulle stiga till anseende och rikedom: släkten Leijonhufvud. Fogden på Opensten var farfarsfar till Gustav Vasas drottning Margareta Leijonhufvud, och regen-

terna av Vasahuset från och med Johan III härstammade sålunda i rätt nedstigande led från honom.

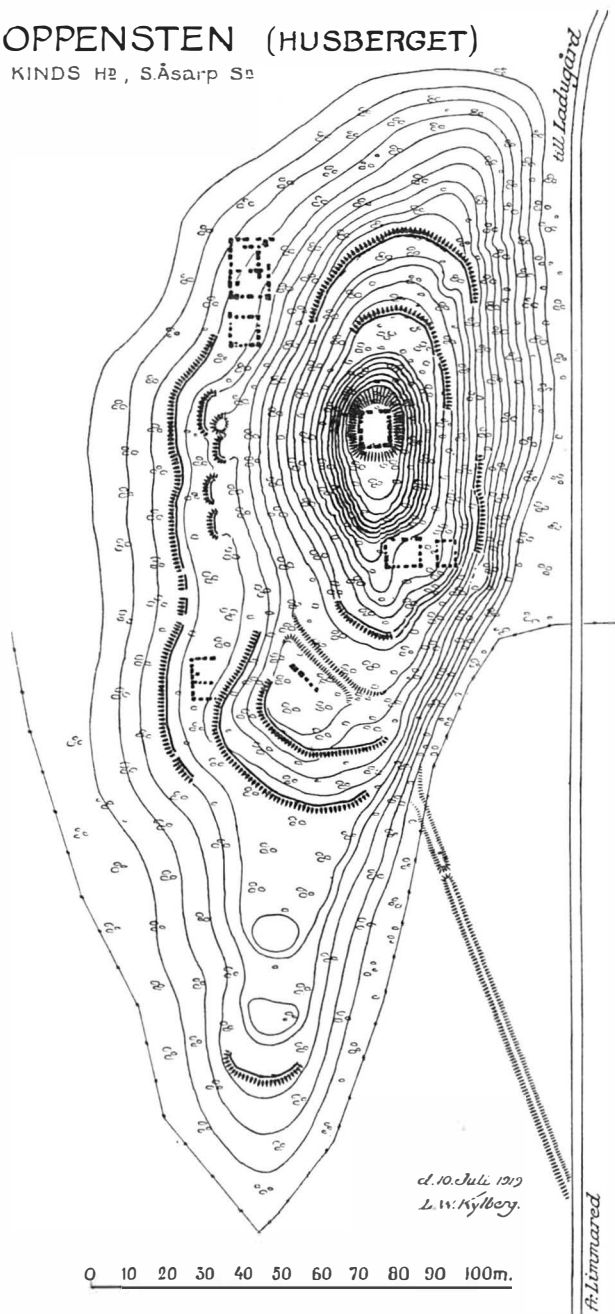
Kristiern Gregersson handlade raskt och beslutsamt. Han kastade sig på hästryggen och begav sig genast med sina män till brottsplatsen. Han lyckades där gripa de tre svennerna ”vid färsk gärning” och förde dem till Opensten, där de togs i fängsligt förvar i väntan på greve Hans’ ankomst.

När greven kom till platsen, säges han ha velat låta ”rätten gå över” fridstörarna. Detta betyder säkerligen, att han ämnat låta dem med livet sona sin förbrytelse. Att greve Hans reagerade så kraftigt, berodde nog knappast på medlidande med den illa behandlade bonden eller på sårad rättskänsla. Vad han upprördes av, var väl att det var en av hans egna skattebönder som malträterats. Detta var ett intrång i grevens ekonomiska rättigheter, så sant som skatteböndernas bärkraft var av avgörande betydelse för att greven skulle få ut de skattebelopp, som utgjorde de huvudsakliga inkomsterna från hans länsförvaltning. Om detta resonemang är riktigt, har vi också förklaringen till att greven utan alltför vidlyftiga formaliteter kunde låta sig förmås att ingå en förlikning, blott hans egna intressen blev tillgodosedda.

När Henning van Lancken, fogden på Trolleborg, fick höra talas om sina svenners olycksöde, red han till Opensten för att om möjligt rädda deras liv. Han kom inte ensam: med sig hade han åtskilliga personer, både klerker och lekmän, som alla bad för svennerna. Vilka dessa personer var, nämnes inte, men man torde kunna antaga, att bland dem var de män, vilkas sigill finns hängda under förlikningsbrevet: prosten i Kind, herr Olof Björnsson, samt två väpnare, Åke Torbjörnsson och Jesse Ingesson, sannolikt lågfrälsemän från trakten. Greven lät sig bevekas. En förlikning ingicks och bebevades. Greve Hans behöll fem hästar m. m., som hans fogde beslagtagit från svennerna. Bonden skulle erhålla gottgörelse så att han skulle få anledning att tacka greve Hans, fogden på Opensten och hans svenner. Henning van Lancken lovade å sin sida, att han och hans svenner aldrig skulle

OPPENSTEN (HUSBERGET)

KINDS H², SÅsar>p S²

”fejda eller arga” greve Hans, fogden Kristiern eller någon annan som varit med om att tillfångataga de tre våldsverkarna.

Så uppgjordes allt i godo utan att blod behövde utgjas. Episoden är inte bara ett tillskott till vår ganska obetydliga kunskap om människor och händelser i Sjuhäradsbygden och angränsande trakter under medeltiden. Den kastar dessutom ljus över slottslänsorganisationens sätt att fungera som värnare av rättssäkerheten. Länsväsendet innebar inte bara, att bonden förtrycktes och skinnades av de stora. Hans rätt skyddades också. I en tid, då statsmakten ännu var för svag för att kunna stävja våldsmän och skydda de svaga, hade stormannen, vare sig han var läntagare eller godsägare, inte bara rätten att uppbära skatter, arrenden och dagsverken, utan också plikten att inom sitt område se till att lag och rätt hölls i helgd. Såväl stormannen som bonden drog fördel av detta system. När statsmakten växte sig starkare, miste det sitt existensberättigande. Länsväsendet visnade bort, och dess rättsvårdande funktioner övertogs av den starka statsmaktens tjänare.

GUSTAF OTTO STENBOCK

FÖDD 1614 PÅ TORPA, DÖD 1685 I STOCKHOLM. STORMAN; FÄLTHERRER; GENERAL-GUVERNÖR ÖVER SKÅNE, HALLAND OCH BLEKINGE; KANSLER FÖR LUNDS UNIVERSITET; GREVE TILL BOGESUND (NUVARANDE ULRICEHAMN); FRIHERRER TILL ÖRESTEN OSV.; HERRER TILL TORPA, OCH EN TID TILL YTTERLIGARE MÅNGA GÅRDAR I SVERIGE SAMT I ESTLAND; MEN UNDER SINA SISTA LEVNADSÅR FÖRFÖLJD AV SÅ OGYNNSAMMA ÖDEN, ATT HAN DOG NÄSTAN UTFATTIG

AV

MÅNS MANNERFELT

Hur man än med beundran, spänning och förvåning följer riksamiralen greve Gustaf Otto Stenbocks ovanligt märkliga livsupplevelser, stannar man alltid och gärna vid honom som *herre till det gamla förnåma Torpa i Kinds härad uti Västergötland*. Godset mottog han som mycket gammalt fädernearv, i rakt nedstigande led ända sedan åtminstone 1300-talet. Och på Torpa samt i våra bygder i övrigt lever alltså minnet av Gustaf Otto Stenbock livligt kvar. Gården har efter honom direkt i fäderne- eller mödernearv följt hans efterkommande via hans son generallöjtnanten greve Erik Gustaf Stenbock, dennes dotter Beata Elisabet (gift med överamiralen och landshövdingen friherre Carl Georg Siöblad), den sistnämndas dotter Charlotta Eleonora (gift med amiralen och presidenten greve Erik Arvid Sparre af Söfdeborg), vidare via flera generationer Sparre till agronom Fredrik Zethelius, vilken ärvt den gamla sätesgården från sin moder fru Ebba Zethelius och från dennas moder, fru Ebba Storckenfeldt, född Sparre.

Det blev många namn, som räknades upp här. Men besväret att taga reda på dem är just icke vidare stort. Ty blott man bläddrar i VII:e bandet (som behandlar släkterna Schildt—Sture) i ”Den intro-

ducerade Svenska adelns ättartavlor”, med tillägg och rättelser utgivna av Gustaf Elgenstierna, kommer man lätt till rätta med de gamla ägarnas till Torpa namn, vilka ju måste rymmas just i det VII:e bandet, Stockholm 1932.

Under dessa förhållanden torde det vara på sin plats att i detta häfte av *årsskriften Från Borås och de sju häraderna* ägnas uppmärksamhet åt greve Gustaf Otto Stenbock, Sveriges storman och Sjuhäradshäradshövdingens ädle son. Redan av rubriken till denna uppsats finner vi, att vår korta biografi självfallet skall beröra Gustaf Otto Stenbocks fäderne och moderne, hans roll som krigare till lands, som vår förste generalguvernör över Skåne etc. samt vår förste kansler för Lunds universitet, vidare honom som riksamiral samt människa och egendomsherre. Givetvis bör här också observeras Gustaf Otto Stenbocks båda äktenskap samt hans fjortontaliga barnskara. En av sönerna var den store Magnus Stenbock, ”Måns Bock”, segerherren vid Hälsingborg den 28 febr. år 1710, stamfadern till alla nu levande Stenbockar och många andra personer på skilda håll och kanter.

Nu måste jag, tyvärr, av sak- och utrymmesskäl här förbigå det mesta av såväl Torpagodsets som den ”yngre Stenbockssläktens” tidigare öden. Många av oss minnes dock säkerligen ganska väl från de historiska studierna överste-fälthövitsmannen Gustaf Olofsson friherre Stenbock till Kungslena, herre till Torpa och Tofta (i Kronobergs län). Denne högt ansedde man, vilkens svärföräldrar hette Leijonhufvud och Vasa, var fader till ”gamble greve Peder Brahes” maka, till konung Gustaf I:s tredje drottning Catharina, som var 39 år yngre än konungen, samt till många söner, av vilka fältöversten och ”landshövdingen” i Västergötland Erik Stenbock till Kronobäck, Öresten, Torpa, Toftaholm och Kungslena blev farfader till Gustaf Otto. Denne Erik Stenbock, som gifte sig på Torpa med den från Hörningsholm enleverade Svante Stures dotter Malin, fick — liksom många av hans gelikar under senare delen av 1500-talet — genomgå underliga livsöden. Alltmedan hertig Karl av Södermanland (sedermera Karl IX) för oss nu levande svenskar plägar framstå som Sveri-

ges verkliga företrädare, har konung Sigismund alltmera kommit att betraktas som — ”utböling”. Sigismund var dock vårt lands laglige konung, vilken därtill på grund av sitt mödernearv också blivit Polens rätte konung. När så Sigismund, förd av en drift och därtill tvingad av främst religiösa komplikationer med Sverige, begav sig till Polen, följdes han till detta land av mången svensk ädling. Till det ”svenska sällskapet” i Polen hos konung Sigismund sällade sig år 1597 också friherre Erik Stenbock till Torpa, vilken dit åtföljdes av sina tre söner. En av dessa var Gustaf Otto Stenbocks fader, friherre Gustaf Stenbock till Torpa. Vi har ingen rätt att klandra de många svenska ädlingar, som — i de flesta fall följande rent, konungsligt sett, lojala synpunkter — höll fast vid konung Sigismund. Långt borta i Polens land behöll de i regel sin *svenska* nationalitet. Och — mirabile dictu — somliga, såsom ”landsherren” i Västergötland Gustaf Stenbock till Torpa, återvände under Karl IX:s, eller under Gustaf II Adolfs tid till Sverige och blev där framstående ämbetsmän, medan andra ”flyktingars” söner, såsom *västgötarna* Lennart Torstenson och Knut Jöransson Posse (Sigismunds rikskansler Jöran Knutsson Posses son), Johan Baner (den i Linköping år 1600 halshuggne Gustaf Axelsson Baners till Djursholm son) m. fl. även blev synnerligen framstående svenska krigare och ämbetsmän.

Det var sålunda ett märkligt samt originellt fädernearv, som den på Torpa år 1614 födde Gustaf Otto Stenbock hade att bära. Mödernearvet var också, förvisso, icke mindre originellt. Ty hans moder, det Sigismundsvänliga riksrådet greve Erik Brahes till Visingsborg hustru var en tysk furstinna, hertiginna av Braunschweig-Lüneburg.

Intet jävar dock den uppfattningen, som alla kännare av fakta fått, att Gustaf Otto Stenbock uppfostrades på Torpa till att vara och bli en äkta, redlig *svensk* man. Ordet ”uppfostrades” i detta sammanhang måste likväl tagas med förstånd... Ty vem är färdiguppfostrad vid 13 års ålder? Och det var just vid en dylik pojkalder, som Gustaf Otto Stenbock fick lämna Torpa och fäderneslandet. Men detta skedde icke under omständigheter, vilka skulle komma att minska

Gustaf Otto Stenbock. Målning av Van der Hulle.
Tillhör familjen Zethelius, Torpa.

riktningarna av de här antydda uppfostringstendenserna. Nej, det blev i stället tvärtom. Den unge pojken Gustaf Otto blev nämligen hovjunkare hos konung Gustaf II Adolf och fick som sådan följa honom till kriget i Preussen. Härmed började en under 52 år pågående tjänst såsom krigare, som soldat fram till värdighet av fältmarskalk och som riksamiral. Denna krigstjänst avbröts blott sporadiskt några gånger, såsom när Gustaf Otto åren 1652—54 var guvernör i Riga och lagman över Ingermanland, åren 1658—64 generalguvernör över Skåne, Halland och Blekinge samt då han fick styra och regera på gamla Torpa. Men, för ingen del, tro blott nu icke, att han under de omtalade få åren fick lämna sina krigiska uppdrag! De dåvarande

Brita Horn, G. O. Stenbocks första gemål. Målning av Van der Hulle. Tillhör familjen Zethelius, Torpa.

tiderna var i sanning så farofyllda, att något dylikt icke var tänkbart. Motsatserna gjorde sig i stället starkt gällande. Ur historieprofessorn och statsrådet F. F. Carlsons "Minnesteckning öfver riksamiralen grefve Gustaf Otto Stenbock" (publicerad som ett äreminne i Svenska Akademiens Handlingar år 1873) lånar vi följande citat ur ett brev från konung Karl X Gustaf till Stenbock, då han på senhösten 1658 var satt att som svensk överbefälhavare leda stormningen mot Köpenhamn: "Eder närvaro behövdes väl i Skåne, men I ären omistlig för armén". Själv skrev också Stenbock t. o. m.: "— — — och vet Gud, att jag då mången gång önskade mig att kunna vara både i Skåne och i lägret".

Naturligtvis var icke heller förhållandena i Estland, i Ingermanland och i Skåne sådana, att Stenbock, när han vistades där, kunde lämna de militära uppgifterna. Försvaret av ständigt hotade östersjöprovinser samt försvaret av och försvenskningens arbetena i Skåne-Halland-Blekinge krävde ständigt, dag och natt, krigsförberedande åtgärder från lagmannens eller generalguvernörens sida. Dessbättre för honom och för de landområden, han hade att svara för, kunde han härunder så balansera de uppkommande situationerna, att ev. fiender då icke kunde sätta sina fötter på östersjöprovinsiska eller skånska jordar. Ifall det hade blivit så, *då* torde Karl X Gustaf — kanske — fått skäl att upprepa de hårda ord, vilka han en gång (nämligen efter de svenska motgångarna vid försvaret av Nyborgs fästning på östra delen av Fyen under det andra danska kriget) skrev med tanke på att så många svenskar fallit, under det att befälhavaren Stenbock själv räddat sig över Bältet i skydd av nattens mörker på en liten roddbåt: "Hava fienderna tagit gätterna, kunde de gärna tagit bocken med!" Den svenske konungens hårda ord synes dock främst vid detta tillfälle ha varit framsprungna ur hans smärta, då han fick meddelande om förlusterna vid Nyborg. Ty på intet vis minskades senare Karl X Gustafs förtroende för Gustaf Otto Stenbock. Enligt F. F. Carlson skulle t. ex. Karl X Gustaf vid sammanträffandet med Stenbock i Hälsingborg, när konungen var på väg till sin sista resa till Göteborg ha yttrat till Gustaf Otto Stenbock: "Låt nu se, min lille man, att du bevisar min son samma kärlek, som du bevisat mig; övergiv honom icke så länge du lever!" Rådet följdes noga.

Men vi har inga skäl att nu och här gå händelserna i förväg. Det hittills omtalade är blott avsett att ge en ram kring Gustaf Otto Stenbocks utveckling och verksamma liv. Ingen må likväl här vänta sig en, om än aldrig så kortfattad, krigshistorisk skildring kring Stenbocks levnad. Just emedan det är en krigshistorisk forskare, som nu för pennan, och som känner ämnets ofantliga vidd i föreliggande fall (en vidd och en omfattning, vilken icke ens den ofta "icke militärt tänkande" F. F. Carlson kunnat helt kretsa in i sitt äreminne), samt

därtill anser, att det främst måste vara de kulturhistoriska och lokalhistoriska synpunkterna, som bör belysas och betonas i denna uppsats, skall blott en mycket kortfattad rapsodi lämnas rörande Gustaf Otto Stenbock som krigare.

Saken är alltså klar. Men vid sidan härav måste vi med förvåning erkänna, att den krigarroll, vilken Gustaf Otto Stenbock fick utföra, omfattar deltagande såväl i Gustaf II Adolfs polska krig, som i hela vår del av striderna under det trettioåriga kriget samt i Karl X Gustafs kamp både i Polen och mot Danmark (varvid Gustaf Otto Stenbock fick strida mot danskarna i södra och västra Sverige, i Skåne och på de jutska öarna samt mot norrmännen i Värmland och Bohuslän). Men det var icke nog härmed! Under Karl XI:s krigsföretag hade Stenbock dels överbefälet av vår flotta, när de då svenskägda tyska städerna år 1675 skulle undsättas, och dels ledningen av krigsföretagen mot danskarna-norrmännen i Västergötland, Bohuslän, Dal och Värmland år 1677—79. Det är överhuvud taget få svenskar, som kunnat — och fått — föra vapen under så långa och skiftande tider som Gustaf Otto Stenbock. Kanske någon gent emot detta påstående vill hävda, att Erik Dahlbergh väl måtte ha varit ”än värre”. Nog fick denne ”hålla på” nära 20 år, efter det att Stenbock nedlagt sina befattningar. Men Erik Dahlbergh var blott 5 år, då Stenbock började kämpa under Gustaf II Adolf i Preussen. Och Stenbock hade redan varit överkommendant i Minden och Westfalen samt som generalmajor befälhavare mot danskarna i Värmland, när Dahlbergh av en ”skrivare blev soldat”, och då tjänade såsom ”simpler konduktör”. Med dessa ord är *intet ont* sagt om den tappre och duktige Erik Dahlbergh. Jag beundrar honom, och hans verk, helt.

Gustaf Otto Stenbocks militära karriär, vilken gick synnerligen fort, och hans deltagande i flertalet av våra slag under trettioåriga kriget omfattade tjänst vid Smålands ärorika kavalleriregemente, vid ett par tyska regementen samt vid Kronobergs regemente, där han år 1637 inträdde som chef. Han var däremot icke chef för Jönköpings regemente, som F. F. Carlson anförte.

Gustaf Otto Stenbock. Målning av D. K. Ehrenstrahl 1683.
Foto Svenska Porträttarkivet.

Under Johan Baners och Lennart Torstensons rörliga fälttåg deltog Stenbock med liv och lust. Härunder — liksom när han tjänade under generalissimus pfalzgreven Karl Gustaf strax före den westfaliska freden — fick han lära sig såväl det rörliga krigets många växlande metoder som försvarets viktiga administrativa åtgärder. Erfarenheterna härutinnan kom honom väl till pass, när han blev styresman i Estland och Ingermanland, liksom när han under Karl X Gustafs polska krig i regel som befälhavare över självständigt opererande häravdelningar nödgades pröva på kraven att under ”order och contra-order” eller på egna initiativ klara sina trupper i med- och motgångar. År 1655 blev Stenbock också rikstygmästare och chef för det svenska

Christina Catharina De la Gardie, G. O. Stenbocks andra
gemål. Målning av D. K. Ehrenstrahl 1683.
Foto Svenska Porträttarkivet.

artilleriet. De många anfall mot fientligt artilleri i stridsställningar, som han tidigare hade fått utföra, hade bl. a. gjort honom till "kännare av vapnet" ifråga (ett uttryck, vilket måhända först synes en icke militär läsare såsom — osakligt, men vilket ändå måste anses vara träffande). År 1656 blev riksrådet greve Stenbock, då ännu icke 42 år, fältmarskalk. De flesta av trettioåriga krigets stora hjältar var då redan döda. Jämte Karl Gustaf Wrangel (som nu dock var befälhavare för vår flotta) och fältmarskalken Wittenberg var Gustaf Otto Stenbock en av de få då ännu levande stora krigarna från det trettioåriga kriget. När detta påstående göres, har jag dock därför icke glömt Gustaf Horn. Men denne mans dagar blev räknade, just

när han under det begynnande danska kriget sattes som överbefälhavare vid försvaret av själva Sverige. I Skara avled nämligen Gustaf Horn den 19 maj 1657. Det var därefter som Stenbock fick fullmakt att näst riksdrotsen greve Per Brahe till Visingsborg föra generalbefälet i Halland, Västergötland och Småland mot de då anfallande danskarna. Lokalgeografiskt sett, kom nu Stenbock på "sin mammas", alias sina fäders, "gata". Det var dock säkerligen, militärt sett, icke lika lätt och naturligt för en befälhavare att kämpa här, som det måste ha varit ute i Polen, där fältmarskalken var van att ständigt äga fullt utbildade trupper under sig samt att hänsynslöst kunna låta dessa föda sig av orternas tillgångar där ute. Men Stenbock fyllde likväl även här hemma i Sverige sina svåra värv mycket väl. Ett gott stöd hade han av sin svåger greve Per Brahe, den till det yttre visserligen litet bekväme lagmannen men dock den man, vilken de facto nu visade sig som en "riksförsvargeneral" av Guds nåde. Om äventyr och bragder under det då pågående kriget inom Sveriges landamären (även vad rör de fortsatta striderna mot norrmännen i Bohuslän, med närliggande landskap) torde det av Försvarsstabens krigshistoriska avdelning planerade översiktsverket nästa år komma att lämna livliga skildringar. Per Brahe hade år 1650 blivit änkling, då hans första gemål, Gustaf Otto Stenbocks syster, avled. Motsvarande hårda öde hade drabbat Stenbock år 1653, när hans första maka, riksrådsdottern Brita Horn, avled. Av deras sju barn levde då fyra.

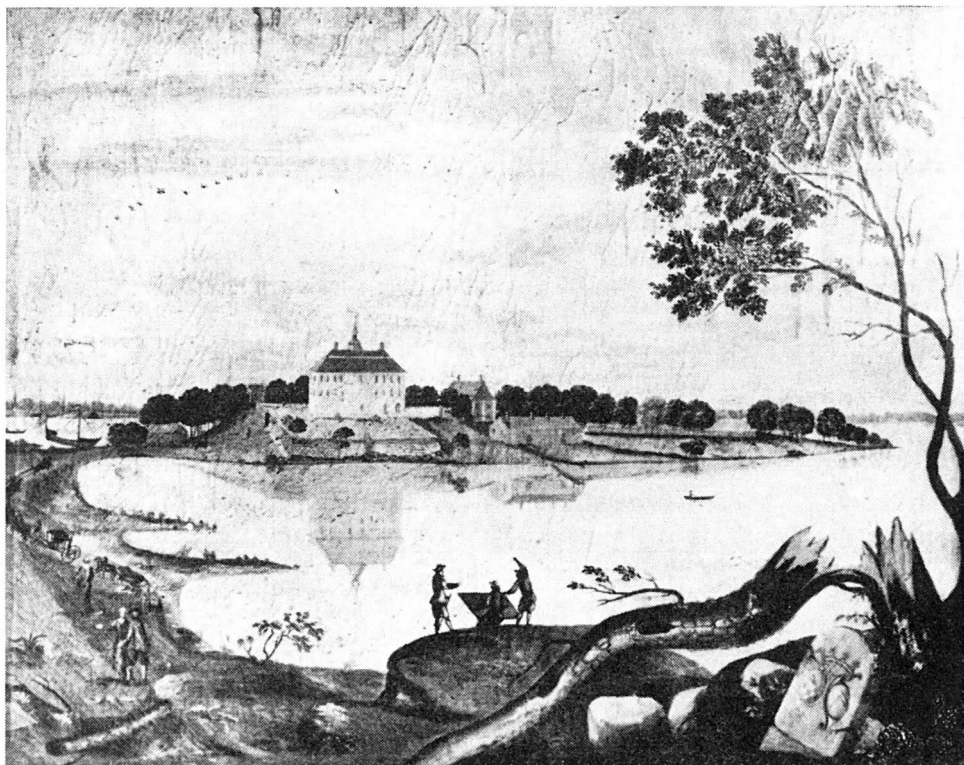
När Skåne, Blekinge och Halland efter Brömsebrofreden skulle införlivas med Sverige, gällde det för Karl X Gustaf att finna en svensk person, vilken vore särskilt lämpad att som generalguvernör ordna de inre förhållandena i de nya landsdelarna samt dessutom kunde sörja för de viktiga landsdelarnas effektiva försvar. Det ligger icke det minsta av tendenser i den skildring, som lämnats här ovan. Men det torde icke väcka förvåning hos någon, när han eller hon nu får höra, att Gustaf Otto Stenbock två dagar efter det att freden i Roskilde var undertecknad mottog konungens befallning att vara generalguvernör över land och fästningar i de nya svenska provinserna. Här-

Svenska Akademiens minnespenning, 1872, över Gustaf Otto Stenbock.
Kungl. Myntkabinettet. Foto ATA.

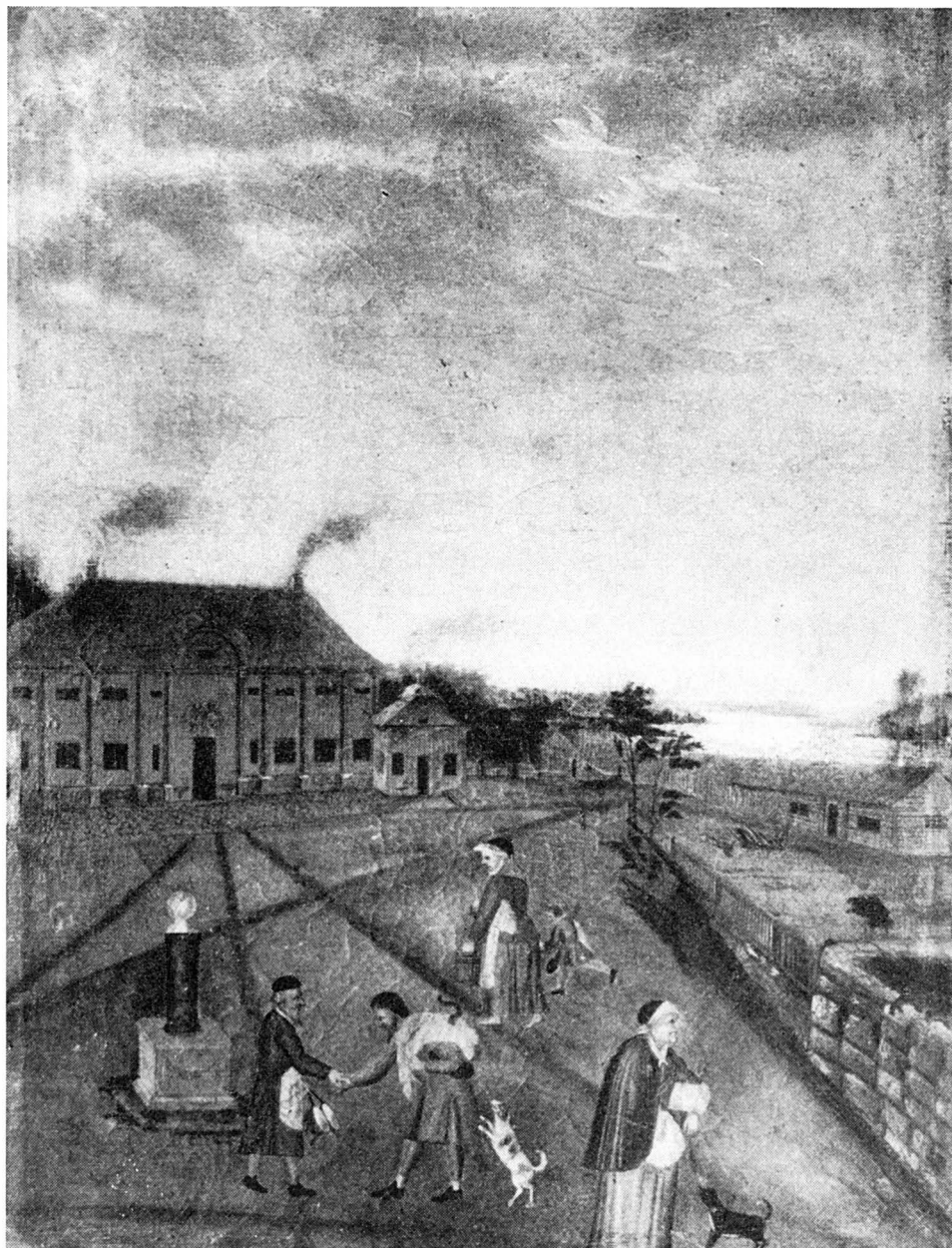
med började för Gustaf Otto Stenbock ett värv, vilket utan överdrift kan sägas blev ett av de mest betydelsefulla och för vårt land välsignelserika, som lagts på någon svensk ämbetsman. Det må nu blott uttalas den önskan, att Gustaf Otto Stenbocks viktiga guvernörsarbete snart nog må i bokform bli vetenskapligt korrekt och fullständigt utrett. Många ännu outnyttjade källor — icke minst i Lunds universitetsbibliotek; i Landsarkivet i Lund (i generalguvernörsarkivet, jordeböcker etc.); och hos hovjägmästaren friherre C. J. Bonde på Eriksberg — finns och bör kunna ge det allra bästa kunskapsstoff. Man bör naturligtvis icke förbigå de många utredningar etc., vilka redan finns tillgängliga, och vilka belyser stora delar av ämnet ifråga.

Stunden är nu kommen att ytterligare en hårsman beröra Gustaf Otto Stenbocks familje- och släktskapsförhållanden. Redan år 1653 hade Per Brahe ingått nytt äktenskap, när han på Bogesund, strax nordöst om Stockholm, förmälde sig med Lennart Torstensons änka, Beata De la Gardie. Det är utmärkande för vår storhetstid med de ofta förekommande dödsfallen inom familjerna, att en änkling eller en änka några få år efter sin makas eller makes bortgång ofta plägade gifta om sig. Härigenom gavs icke blott åt vederbörande kvarlevande en i regel lycklig ålderdom, utan barnrikedomen plägade också ökas, varjämte de olika släkternas kontakter stegrades i hög grad. Liknande omständigheter som Per Brahe mötte nu också Gustaf Otto Stenbock.

Torpa. Målning signerad W:T:S:A: 1716. Tillhör familjen Zethelius, Torpa. Foto W/W.

Grevinnan Catharina Christina De la Gardie, som var dotter till riksmarsken Jakob De la Gardie och själva Ebba Brahe, hade år 1656 blivit änka efter fältmarskalken och riksrådet greve Gustaf Adolf Lewenhaupt. Hon var syster till Karl X Gustafs svåger, den bekante greve Magnus Gabriel De la Gardie. I närvaro av konungen och drottningen sammanvigdes i Göteborg den 1 juni 1658 Gustaf Otto Stenbock med den aderton år yngre Catharina Christina De la Gardie. Härmed skapades mitt under dåvarande oroliga förhållanden i vårt land ett äktenskap, som skulle bli lyckligt och vara i 27 år. Inom detta kom sju barn till världen, och näst yngst av dem var Magnus Stenbock (den s. k. "Måns Bock"). Gustaf Otto Stenbocks nya maka var

Det av Gustaf Otto Stenbock uppförda trähuset på Torpa. Målning från 1700-talet av okänd konstnär. Tillhör grevinnan Maud De la Gardie, Högagärde. Foto W/W.

också ett mycket behagligt men också driftigt fruntimmer. De nyöppnade släktförhållandena förde Gustaf Otto Stenbock inom Magnus De la Gardies intressesfär. Som vi snart skall få se, kom detta dock att menligt ingripa i Gustaf Otto Stenbocks öde.

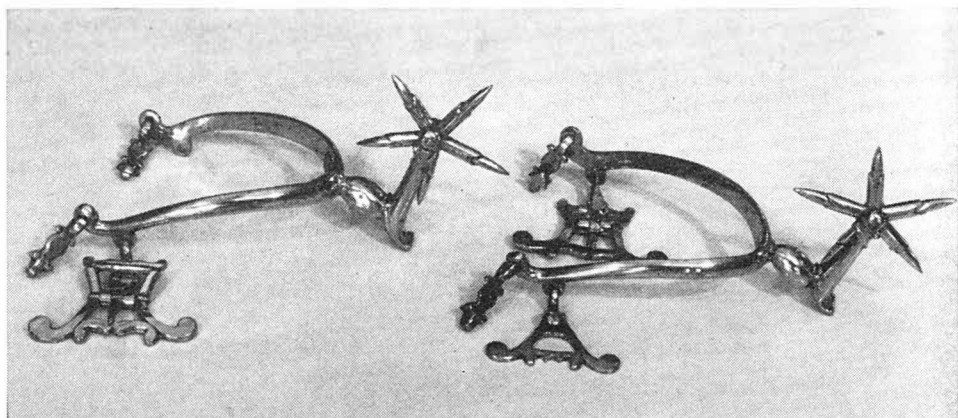
De ord, med vilka den bekante brevskrivaren Johan Ekeblad från Stola (på Kålland) orienterar om G. O. Stenbocks och Christina De la Gardies bröllop, är tidstypiska. I ett brev till sin "käre farkär" från Göteborg pingstdagen 1658 förtäljer han bl. a.: "Tredje dagen i denna hälgen gör hans majestät bröllop åt grefve Göstaf Stenbock och grefvinnan Cristina De la Gardie, hvilket blef slutet för 2 dagar sedan, utan att han någontid hade känt henne."

Stunden syntes emellertid nu, i juni 1658, vara kommen för Gustaf Otto Stenbocks och hans makas, Catharina Christina De la Gardies, husliga lycka. Kanske bl. a. ett angenämt liv på Torpa hägrade för de nygifta? Men annat krävde tidsläget. Blott några dagar efter bröllopet nödgades Stenbock att sjöledes återvända till Skåne för att där sköta sitt generalguvernörskap. Med stöd närmast av fem underlydande landshövdingar m. fl. fick han nu fortsätta sitt riksgagnande verk i Skåneland.

Stenbock kunde visserligen blott påbörja och förmedla införandet av svensk lag och av svenskt undervisningsväsen i Skåneland. Han fick dock härutinnan en vacker belöning, när han år 1666 blev förordnad att bli det då nystartade Lunds universitets förste kansler.

Men två år dessförinnan hade "icke-sjömannen" Stenbock, främst på förslag av sina två svågrar, Per Brahe och Magnus Gabriel De la Gardie, samt för den del, märkligt nog, också efter egen önskan, blivit vald och förordnad till riksamiral.

Med liv och lust började han nu söka fylla sitt viktiga nya värv. Tiderna var och blev dock ofantligt dystra inför de militära åtgärder, som vidtogs under Karl XI:s förmyndareregering. Bakslagen och ledan var stora efter de många och lyckliga tidigare krigsföretagen. Vår ekonomi låg i lägervall. Förmyndareregeringen "solade" sig i egen bekvämlighet — en för dess medlemmar understundom skön sak, vil-

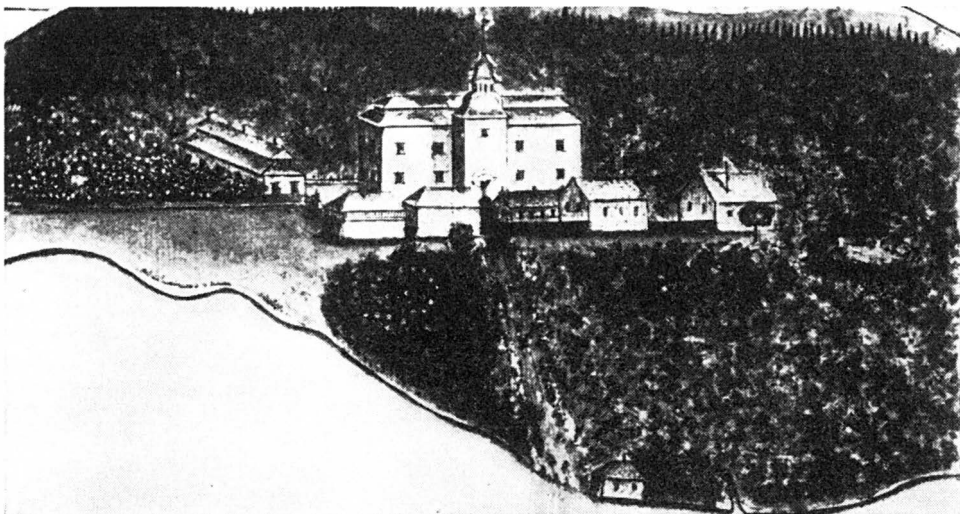

Gustaf Otto Stenbocks sporrar. Tillhör familjen Zethelius, Torpa. Foto W/W.

ken likväl de facto förmörkades av inre tvedräkt och av utländska intriger mot vårt land. Högst olyckligt blev Stenbocks riksamiralskap, icke minst då snart krig tillstötte och då sjöväderleksförhållandena därtill blev så svåra, att den ännu icke fullt rustade flottan omöjligt kunde fylla sina uppgifter.

Det är nästan, som om man tvingades att mitt i ett stolt glädjespel ändra tonen och övergå till en tragedi, när nu fortsättningen av Gustaf Otto Stenbocks bana skall beröras. I tragedin ligger dock många vackra drag, vad rör vår mans eget uppträdande. Den nu efter dåtida förhållanden rätt gamle mannen led ofta svårt av gikt och annat ont. Han behöll dock livet ut sin starka pliktkänsla, trohet mot konung och fädernesland, sitt offersinne och sin lust att ånyo draga mot fienden, om så krävdes, vilket det också gjorde. Men olyckshändelserna fortsatte ändå i ökat crescendo.

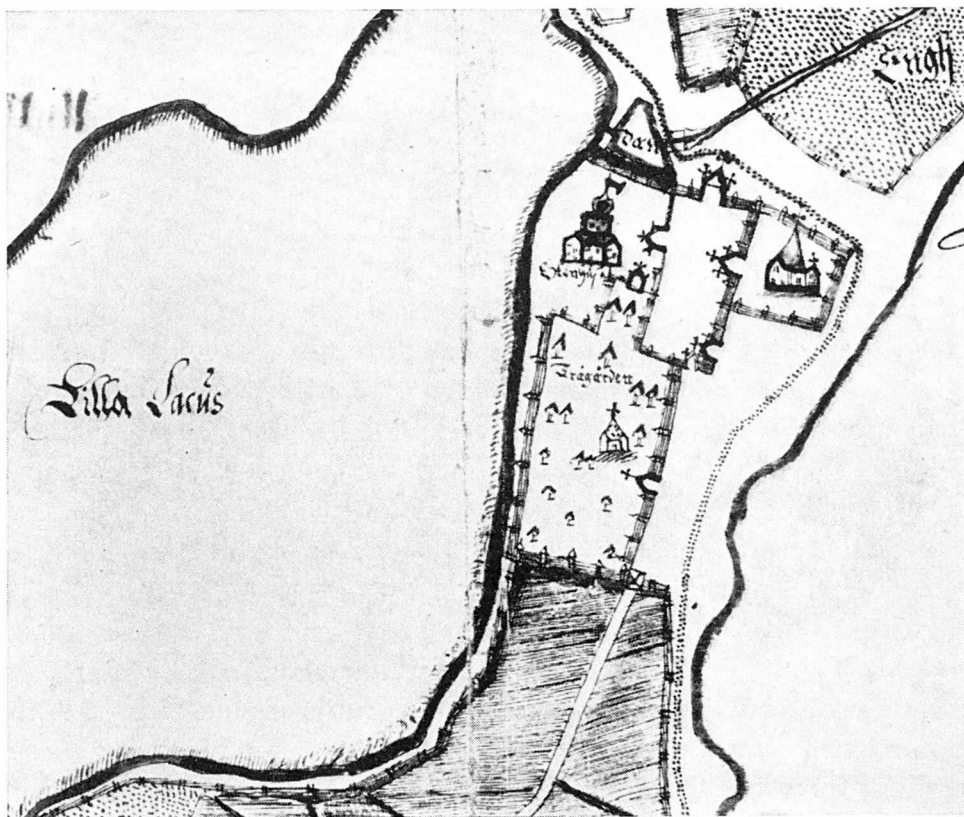
Med en relativt stark, ehuru ”*icke färdigutrustad, sjukvårdsförsedd och med enhetligt befäl bemannad*” flotta gick år 1675 riksamiralen till sjöss för att vid det då inträffade kriget undsätta våra tyska städer. Havets oroliga element och vissa interna svagheter hos flottan tvang Stenbock att avbryta sitt undsättningsföretag och med fartygen återvända till Stockholms-skären. Den unge konungen Karl XI, upp-

"Torpa. Den Grefflige Stenbockiske familien af ålder tilhöriga Sätherijt har sådant anseende då man ser öfwer Siön från Häfsnähs," skriver lantmätare W. Kruse till sin teckning av Torpa i kanten av en karta över Hofsnäs från 1710. Kungl. Lantmäteristyrelsens arkiv.

fylld av vrede, befallde då Stenbock att ånyo löpa ut med sina skepp, och rådet anbefalldes en undersökning av orsakerna till flottans förra återtåg. Stenbock förde icke överbefälet år 1676, då flottan blev slagen vid Ölands södra udde i maj månad. Men han sändes härefter till Dalarö, där den ånyo återvändande flottan befanns vara relativt oförstörd. Riksamiralen rustade så det hela efter bästa förmåga. Han fick Karl XI:s tillstånd att ånyo förestå sitt ämbete. Men den 8 juli föll undersökningskommissionens dom över Stenbock. Han sades i denna ha kunnat dömas att ersätta alla de tyska städernas förlust, *men* han dömdes "blott" att vara förlustig sitt riksamiralsämbete och skyldig att ersätta 209.341 daler silvermynt i skadestånd. Härmed blev Gustaf Otto Stenbock "förstlingen" i den rad av efterräkningar, som kom att utmärka tiden för Karl XI:s regering. Riksamiralen blev förkrossad av domen, men han gav sig icke saklöst utan hänvisade till sina goda avsikter, sin ålder av 62 år och sin sjuklighet.

I början av år 1677 erkände konungen Stenbocks stora förtjänster

Detalj av 1648 års karta över "Torpa Säter Gårdh" visande stenhuset, kapellet och ett lusthus i trädgården. Torpa gårdsarkiv.

samt befallde, att domen skulle utkrävas som böter, varvid 100.000 daler silvermynt *snarast* borde erläggas som *bidrag till "våra rustningar"*. Stenbock blev en — syndabock inför det rådande ekonomiska läget (härvid icke alldeles olik vissa av våra största privata företagare inför skattesituationen i våra dagar). Under en vistelse på Torpa mottog riksamiralen underrättelserna från Stockholm om de dryga efterräkningar, som drabbat honom. Han gav härpå ett klokt och vackert svar samt lät sända konungen en förteckning på sina förmögenheter, *men* han ansåg fortfarande domen orättvis. Karl XI

meddelade senare kommissionen, att det skulle vara nog, om Stenbock blott utbetalade 100.000 daler. Härmed var hans *heder räddad*.

Nu framträdde den gamle Stenbocks vilja att alltfört aktivt tjäna vår krigsmakt. Sedan hans svåger, Magnus Gabriel De la Gardie, frånträtt sitt befäl, gavs åt Stenbock ledningen av våra västra landskaps försvar mot danskarna och norrmännen. Från Göteborg tog han sig verket an. Även här blev förhållandena svåra: medlen var knappa; oreda rådde i förvaltningen; inträdande skarp köld och Stenbocks egen svåra gikt — allt hämmade de våras aktivitet. Fienderna började belägra Bohus goda fästning. Men i mitten av juli kunde Stenbock ånyo stiga till häst. Överste Olof Ribbing har i "När Hisingen var i fiendehand" (publikationen Göteborgs Försvar, årgång 1921) berättat bl. a. om Stenbocks bravader i ryggen på fienderna utanför Bohus sommaren 1678. Det var då, som fienderna, innan de bortkördes, hade inkastat i fästningen "2265 swåra Bomber och Stinck-Potter, 600 12-pundige Granater, som blefwe kastade uthur Träa-Mörser, 161 Fyhr-Kulor, 79 korgar med Hand-Granater och 384 Stenkast föruthan otalige många Tusende Canon-Skått". Men Bohus stolta borg föll varken den gången eller någon annan!

Ytterligare ett fälttåg återstod emellertid för Stenbock. Redan under våren 1679 inföll fienderna i Dalsland och Värmland, innan Stenbock hunnit dit till undsättning. Försättningsvis fick Stenbock i uppdrag att anfälla Uddevalla. Men så slöts ett allmänt stillestånd, varefter ånyo stora svårigheter mötte med avseende på fälthärens förläggning och upplösning. Efter fredsslutet i Lund kunde den nu sextiofemåriga Gustaf Otto Stenbock efter att *i nära 50 år ha tjänat det allmänna* lägga ned vapnen.

Av någon stillhet fick han dock icke ens härefter njuta. Tvärtom. Under de sex år, som han ytterligare fick leva, mötte honom ständigt ökade olyckor. Hela det samhällsskick, inom vilket han utvecklat sin verksamhet, föll. Stenbocks samlade stora gods och förmögenhet måste skingras som följd av de anklagelser och efterräkningar, vilka ständigt träffade honom. Härvid medverkade bl. a. vidräkningar mot

Rådjur skjutet av G. O. Stenbock på en jakt i hertigdömet Bremen 1654. Målning av okänd konstnär. Tillhör familjen Zethelius, Torpa. Foto W/W.

svågerns, Magnus Gabriel De la Gardies, parti samt rent personligt riktade anmärkningar mot Stenbock att han — i det han följt tidens sed — hade nyttjat sina underlydande till sina egna byggen. Han kunde dock behålla sitt gamla Torpa. Stenbock avled i Stockholm den 25 september 1685. Vid hans grav yttrades, att i medgång förhävde han sig aldrig, i motgång var han tålig och aldrig försagd; med alltid oförändrad uppsyn bar han både lycka och olycka, både goda och onda dagar. Gravsättningen skedde i Sten Sture-graven i Strängnäs domkyrka, där hans andra maka också nedbäddades, sedan hon avlidit så sent som år 1707. — Gustaf Otto Stenbock var under

Torpa borgårts sigill 1669.
Ur R. Stenbock: Torpa, historik
jämte ägarelängd.

sitt långa liv med alla dess växlingar längre och i högre grad herre till Torpa än någon annan det varit eller blivit. Men han kom icke, såsom fadern och farfadern, att vila i Torpagraven i Länghems kyrka.

Vad vet vi nu om Gustaf Otto Stenbock som *herre till Torpa* vid sidan av de upplysningar, vilka redan lämnats? För att svara på den frågan utnyttjar jag här till en del de uppgifter, som lämnats av min nu avlidne vän, kaptenen och riddarhuskanslisten greve Reinhold Stenbock i studien "Torpa, Historik jämte ägarelängd", 1925, 1929. Helt naturligt måste även dessa upplysningar bli kortfattade.

I 40 år var Gustaf Otto Stenbock herre till Torpa. När den avgörande delen av denna tidsrymd sammanföll med det under vår storhetstid rådande intresset att bättra på de gamla herrgårdarna, nybygga eller modernisera dem, är det lätt att förstå den dåvarande stora livaktigheten rörande förhållandena på Torpa. Stenbock glömd aldrig sin gamla fädernegård, huru många övriga gods än kom att tillfalla honom. Här var städse hans huvudresidens. Frånsett gårdens traditionsvärde och känslobetydelse, låg den också *icke illa till*, geografiskt sett, för Gustaf Otto Stenbock med avseende på anhaltstationsläge under hans många tillfälliga förflyttningar såväl från guvernörs- och universitetskanslerskapet i Skåne till Stockholm som i samband med de olika fältherrebefattningarna upprepade gånger i

Detalj av "Kiettil Claesson Felterus' karta över Torpa 1683" med bl. a. stenhuset, Diure Hagen och Torpa qvarnar. Kungl. Lantmäteristytrelsens arkiv.

södra och västra Sverige. Torpas medeltida betydelse som viktig strategisk ort, [där gården ju låg vid Asundens (Äsundens) sydvästligaste avloppssjö, strax söder om Ätrons utflöde], var alltså bibehållen. Landsvägen Falköping-Bogesund (Ulricehamn) med sina tre viktiga åt Halland löpande grenar öster om Asunden-Sämsjön-Bystadssjön via Limmared-Tranemo; mellan Asundens utlöpare Valdbrosjön och Sämsjön över Vegby-Långhems kyrka mot Svenljunga osv.; samt "den verkliga åldriga Ätrastigen", Redvägen (Ridvägen), över Tväred-Dannike-Hillared också mot Svenljunga omslöt ju det gamla Torpagodset. Detsamma betydelse som en slags huvudort i Väst-Sverige under Stenbocks förfäders tid, ytterligare bekräftad

som sådan genom Gustaf Vasas giftermål med Catharina Stenbock, bibehölls förvisso under Gustaf Ottos och hans gemålens levnad. När riksamiralen besökte sitt Torpa, vilket skedde så ofta omständigheterna detta tillät, satt han på säker grund, med goda utsikts- och förbindelsemöjligheter åt skilda håll. Så mycket större blev därför möjligheterna för honom att då kunna ägna sig åt sin kära gårds förbättrande.

Som väl är, äger vi bevarade två kartor, vilka stammar från Gustaf Otto Stenbocks regementskap; båda är i delar återgivna i detta häfte (s. 67 och 71). Den äldsta, som i original alltså finnes i Torpa gårdsarkiv, är "Geografisk Afritning öfver Tårpa Sättes Gårdh 1648". Den andra förvaras i Kungl. Lantmäteristyrelsens arkiv i Stockholm under signum "Kiettil Claesson Felterus' karta öfver Torpa 1683". Läger vi härtill den i Kungl. Biblioteket förvarade antagligen på 1670-talet av Erik Dahlbergh gjorda originalteckningen öfver Torpa (s. 75), vilken är förlaga till kopparsticket öfver gården i "Suecia Antiqua et Hodierna", finner vi sålunda med glädje och tacksamhet, att vi äger goda vittnen om Torpas förhållanden och förbättringar under Gustaf Otto Stenbocks tid. Dessa blir ännu flera, om vi därtill kommer ihåg såväl det i Riksarkivet förvarade sigillet av år 1669 av Torpa borgrätt, "Torpa borrhats sigill" (s. 70), som en del minnen inom Torpa stenhus samt förekomsten av en samling urkunder (icke minst i Gustaf Otto Stenbocks samling i Riksarkivet). Dessutom lever en massa minneserinringar i bygderna, vilka i våra dagar som ett värdefullt arv, avsett att föras vidare, främst bevaras av fru Ebba Zethelius på Torpa. Många gånger har jag med allra största spänning och intresse fått höra Gustaf Otto Stenbock-minnen berättade av henne och hennes man, kammarherren Fritz Zethelius, samt se dem visade på Torpa.

In summa må här blott som allra hastigast beröras några få av erfarenheterna enligt ovan. Av 1648 års karta ser vi, huru borggårds-komplexet då var omgivet av stängsel med rikt utsirade grindar och portar. Ett litet "lusthus" synes söder om stenhuset i den redan då

ungefär hundraåriga trädgården. Norr om borgholmen låg ”dammen”, den av ålder, typiskt nog, kallade ”Braxendammen”. Erik Dahlbergh har därtill tecknat den lilla ”fataburen”, förrådshuset med sin åt alla sidor utskjutande övervåning, som jämte det också lilla ”kapellet”, fanns på borggården.

Det är självfallet, att Gustaf Otto Stenbock genom beröringen med kontinenten under de tyska och polska krigen samt i det byggnadskulturellt blomstrande Danmark skulle — likt så många andra svenskar — ha fått mottaga givande intryck av stegrade anspråk på livet och av dyrbarare levnadsvanor. Gustaf Otto Stenbock medhann också att låta utföra stora omlägningsarbeten på sin sätesgård. Som det gamla stenhuset icke längre motsvarade tidens krav på bekvämlighet och ljusa, varma rum, lät han uppföra ett nytt boningshus, av trävirke i två våningar, med en segmentgavel på södra långsidans mitt. Detsamma är avbildat på den Dahlberghska teckningen (s. 75). Byggnaden flankeras av två envåninga flyglar, försedda med s. k. säteritak. Den av olika främmande personer understundom hörda uppfattningen, att den nuvarande herrgårdsbyggnaden på Torpa skulle vara det av Gustaf Otto Stenbock byggda trähuset, är felaktig. Detta hus brann ned på 1700-talet. Och den nuvarande herrgårdsbyggnaden, med sina två framspringande flyglar, är uppförd sannolikt på det äldre husets grund samt invigd år 1809.

Ehuru det gamla stenhuset övergavs som bostadshus under Gustaf Otto Stenbocks tid, lämnades det icke utan omsorg och användning (fastän synbarligen även dess direkta försvarsuppgifter då utdömdes). Här var fortfarande festlokalerna samlade. Här låg också den gamla rustkammaren. Glanstiden för denna synes ha infallit under Gustaf Otto Stenbocks tid. I densamma fanns då en särdeles rikhaltig vapensamling samt mycket av konst- och kulturhistoriskt värde.

Gustaf Otto Stenbock ägnade sin uppmärksamhet även åt omgivningarna på Torpa, bl. a. åt de tre därstädes då liggande ”djurgårdarna”. — Som godsherre var Stenbock god och rättvis mot sina många underlydande.

Den nuvarande slottskyrkan, Nya kapellet, i södra delen av bottenvåningen i stenhuset är ett verk genom Christina De la Gardies inflytande. En viktig ombyggnad av själva stenhuset ägde också rum, inspirerad av henne. Hon hade synbarligen något av samma konstintresse, som utmärkte hennes broder, Magnus Gabriel De la Gardie.

Det är med en viss ruelle, som jag går att nedlägga pennan efter denna överblick. Genom intryck från min fader, som var en god kännare av de äldre förhållandena på Torpa; genom hörsägnar, icke minst från min makas familj (som härstammar direkt från Gustaf Otto Stenbock); och genom mångåriga forskningar i arkivalier rörande 1630- t. o. m. 1650-talen *vet jag*, att *mycket mera* borde kunna ha utvunnits kring det här behandlade ämnet, än vad som skett. Bristande tid samt andra omständigheter har kommit att hämma uppgiftens lösande på bästa och fullständigaste sätt. Men viljan är, och har varit, god. Kunde det här lämnade materialet vid sidan om påminnelsen om Torpaherren greve Gustaf Otto Stenbocks märkliga liv också stimulera någon eller några att fortsätta och fördjupa forskningarna, vore mycket vunnet.

Som en syntes av Gustaf Otto Stenbocks liv torde, med fog, dessa två rader av svågern, rikskanslern och riksdrotsen Magnus Gabriel De la Gardies till Läckö vackra psalms andra vers (Sv. psalmboken, 1937, nr 555: 2) kunna sättas:

”Jag kommer av ett brusand hav
på rätta glädjestranden.”

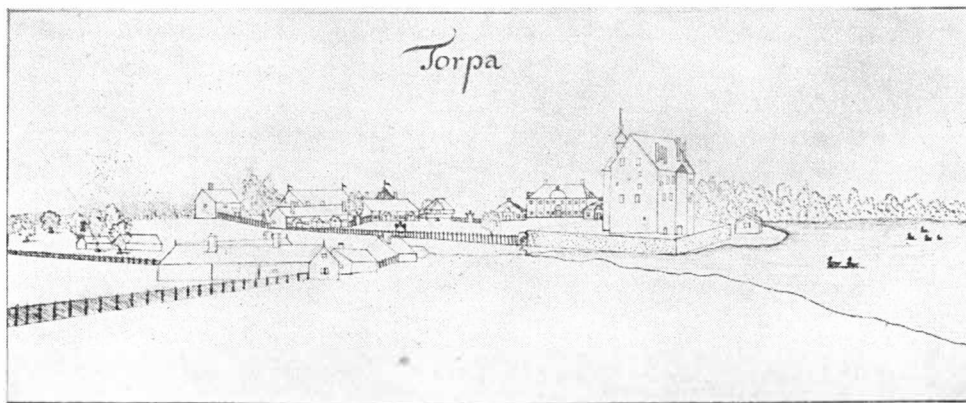
Detta gäller icke blott den mycket gudfruktige greve Gustaf Otto Stenbocks själ och ande. I sanning: orden kan också tillämpas inför det alltid levande minnet av den gamle fältmarskalken och riksamiralen, den ädle herren till Torpa, Sjuhäradsbygdens store son.

TORPA SLOTT OCH GÅRD

BILDER MED TEXT

AV

PER-OLOF WESTLUND

Förlaga till Torpaplanschen i Dahlbergs *Succia Antiqua*.
Originalen finns i Kungl. Biblioteket.

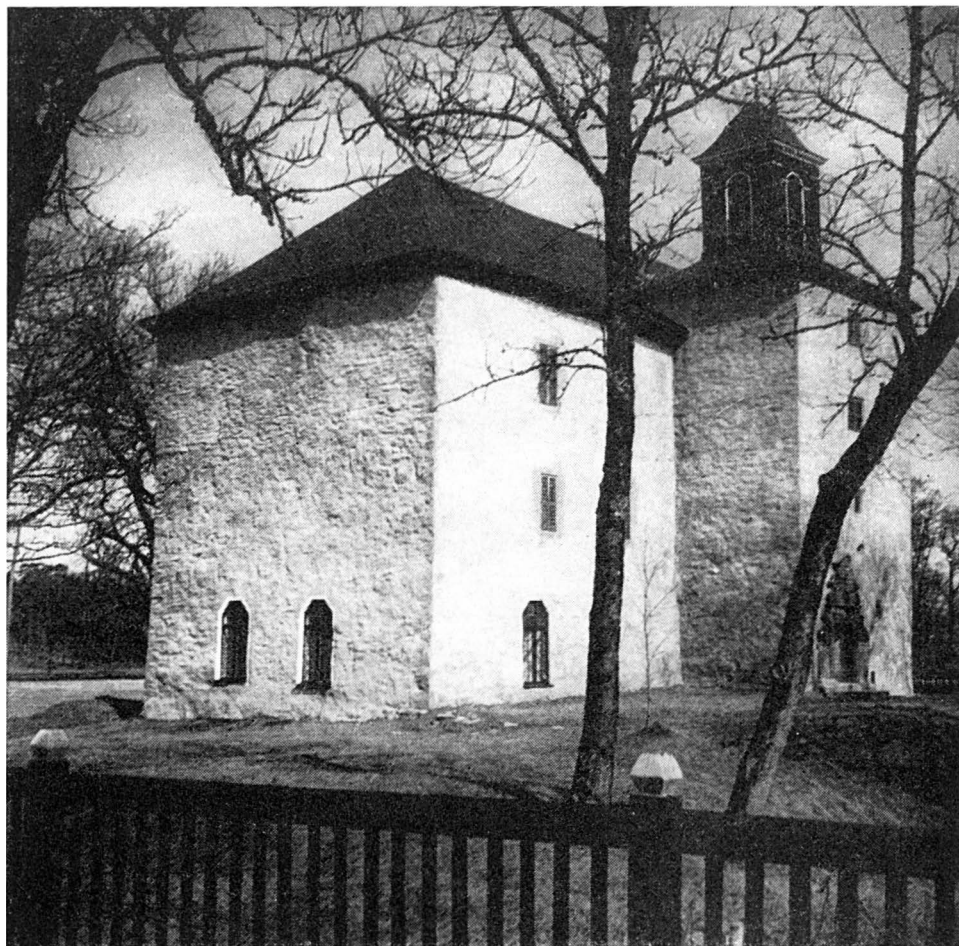
1600-talets Torpa skänker oss bilden av lugn och välmåga. Runt den vidsträckta gårdsplanen ligger en hel samling byggnader med det ståtliga corps-de-logiet i mitten. I ena hörnet reser sig det dominerande stenhuset på sin terrass.

Torpa tillhörde vid denna tid sedan länge ätten Stenbock. Till de mest kända av de forna ägarna hör riksrådet Gustav Olofsson Stenbock, död 1571, Gustav Vasas svåger och sedermera svärfar. Märkligt är, att Torpa, så långt dess öden kan följas bakåt i tiden, aldrig växlat ägare genom köp. Gården har i stället ständigt gått i arv. Stenhuset, som torde vara byggt under 1400-talets senare del — enligt uppgift av riksrådet Arvid Knutsson, död 1497 — har hela tiden underhållits. Icke minst nuvarande ägare har lagt ned stor omtanke och kostnader på att istandsätta och vårda byggnaden.

Slutet och kärvt reser sig det gamla stenhuset i slänten ner mot sjön. Fönstren sitter glest i de grova murarna. Yttertaket som så harmoniskt ansluter sig till den tunga, oartikulerade byggnadskroppen, har fått sin nuvarande form i början av förra århundradet. Då försvann de höga gavlarna vi känner från äldre bilder av gården.

Trots att huset ser så enhetligt ut har det en lång byggnadshistoria. Den äldsta delen, uppförd under senare delen av 1400-talet, är den som på bilden vänder sig emot åskådaren. Påbyggt med en våning vid mitten av följande århundrade, utvidgades huset till dubbel längd, sannolikt i början av 1600-talet. Samtidigt förändrades våningsindelningen. Genom att slopa en av de gamla, låga våningarna fick man möjlighet att utöka de återstående våningarna på höjden. — Det stora trapptornet åt gårdssidan tillkom även under det tidiga 1600-talets byggnadskampanj.

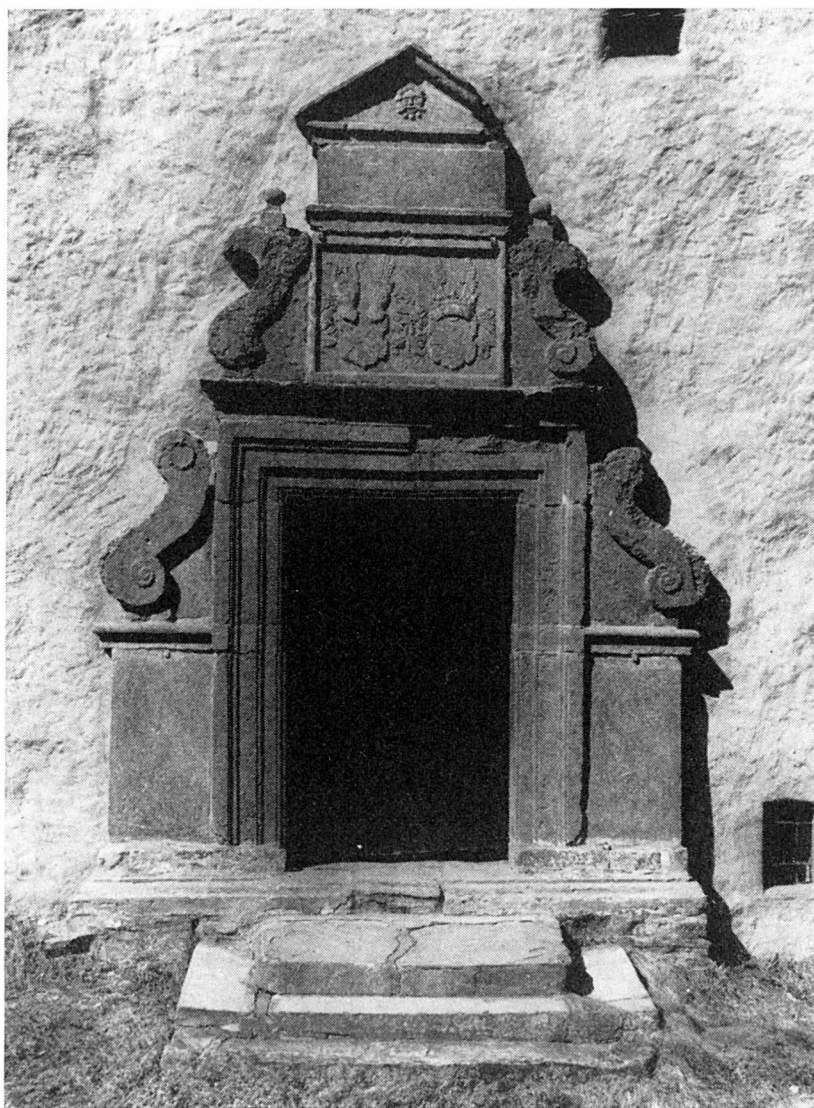

Det gamla slottet sett från nuvarande corps-de-logiet. Gårdsfasaden domineras av det tunga trapptornet, som byggdes i början på 1600-talet. Genom skottgluggar i muren har portalen kunnat försvaras. Också inne i själva trappuppgången är det genom skottgluggar sörjt för möjligheten till ett uppehållande försvar. Numera fyller tornet också sedan länge den fredliga funktionen av klocktorn för kyrkan. Uppe i lanterninen hänger nämligen en vacker klocka, gjuten i Borås 1729 av Konrad Ring. De stora fönstren i bottenvåningen tillhör kyrkan, som inreddes år 1699.

Det ståtliga corps-de-logiet på Torpa är byggt i timmer och brädfodrat. Uppfört 1809 ersatte det en äldre bostadsbyggnad, belägen på samma plats.

Det är i själva verket påfallande att man aldrig tycks ha utnyttjat det gamla stenhuset för dagligt bostadsbruk utan normalt bott i ett trähus. Detta är begripligt, ty stenhuset var naturligtvis svårt att hålla varmt under vintern och dess gemak måste ha tätt sig tämligen ogemytliga vid en jämförelse med de ombonade rummen i ett lättuppvärmt timmerhus.

Den huggna portalomfattningen till Torpa stenhus är daterad 1620. Vapentavlan är försedd med Gustav Eriksson Stenbocks och Beata Margareta Brahes vapen och initialer. Till sin typ med den rektangulära dörröppningen är portalen unik. Även i andra avseenden företer den ovanliga drag. Man har därför förmodat, att den blivit hopfogad av disparata element, varav de kraftiga sidovoluterna varit avsedda för utsmyckning av ett gavelröste.

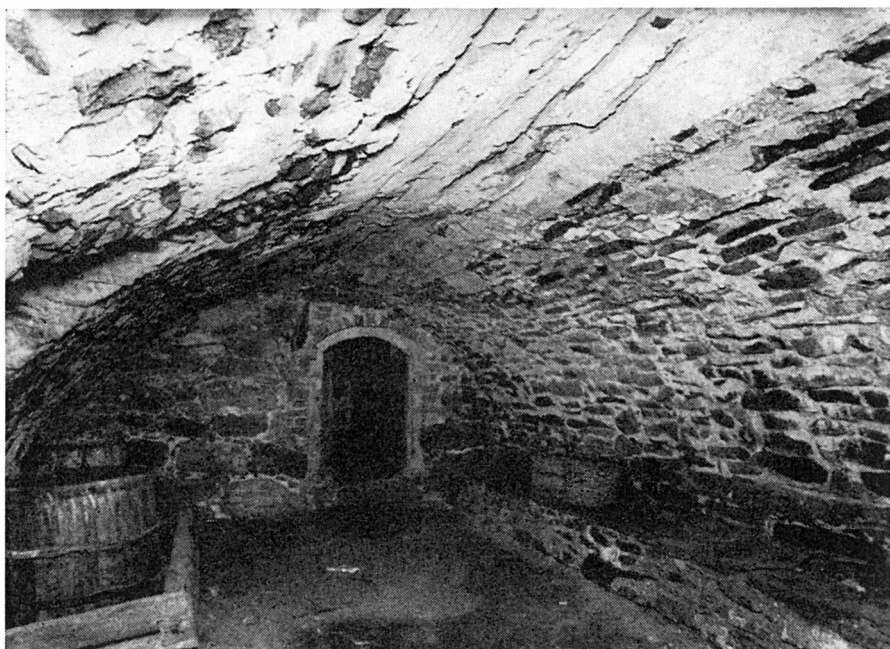
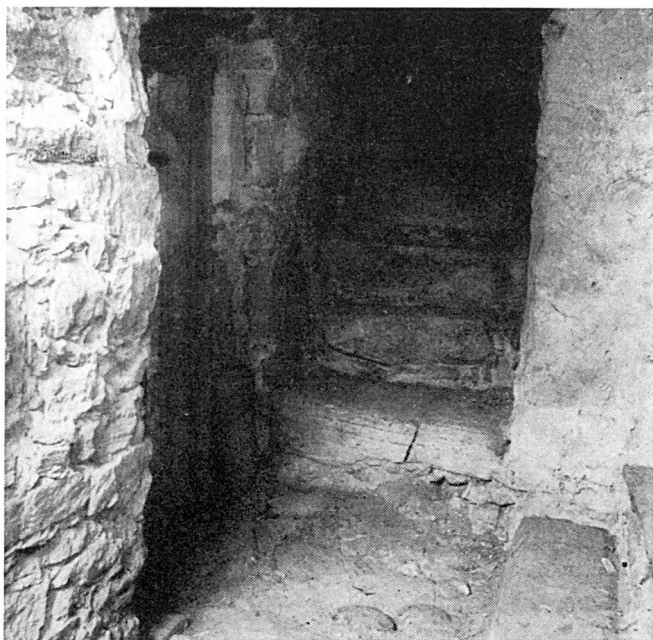
På Torpa har bevarats ett utsökt prov på renässansens stenhuggarkonst, en vapentavla från år 1550 med Gustaf Olofsson Stenbocks och hans maka Birgitta Eriksdotter Leijonhufvuds vapen. Vem som utfört detta praktstycke är okänt, man har antagit att det beställts i Frankrike. Sannolikt har det avsetts som krön till en portal.

Övre bilden å sid. 81:

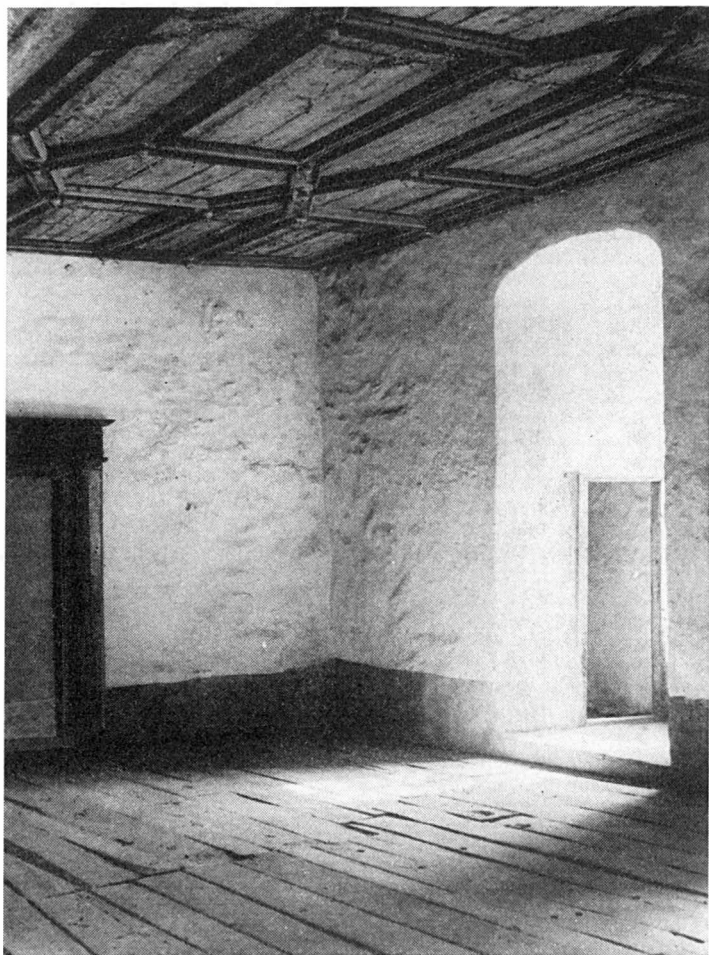
Det ligger ett stort avstånd mellan medeltidens anspråk på komfort i ett boningshus och nutidens. Uppvärmningen, de sanitära anordningarna och icke minst sättet att bygga trappporna har undergått starka förändringar under tidernas lopp. Bilden här visar en av de medeltida murtrapporna i Torpa stenhus, trång, brant, mörk, med höga ojämna steg. Ännu under 1500-talet, då Gustav Vasa besökte Torpa, var dessa trappor slottets enda.

Nedre bilden å sid. 81:

Torpa slott har varit underkastat flera genomgripande om- och tillbyggnader, som i stort sett grundligt utplånat de medeltida interiörerna. Kvar finns nu blott ett kryssvälvt rum i bottenplanet samt en tunnvälvd källare. Bägge rummen visar nu råa, oputsade stenvägg. De har sannolikt använts som biutrymmen till den egentliga bostaden, med vilken de står i direkt trappförbindelse. På bilden: det tunnvälvda källarrummet med murad bänk utefter ena långsidan.

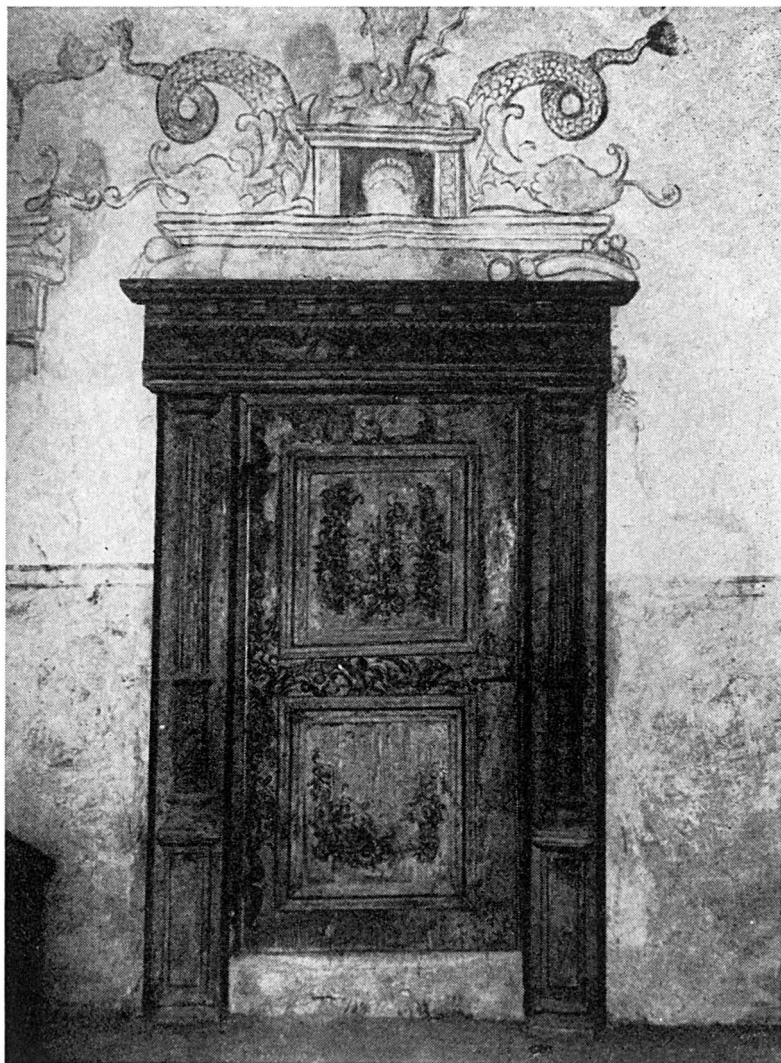
Den egentliga bostaden på Torpa bestod under Vasatiden av fyra rum, belägna i samma våningsplan som riddarsalen. Numera är skiljeväggarna mellan rummen för länge sedan rivna, men de olika taken finns kvar och avslöjar rumsgupperingen. Bräddtakets på bilden har genom påspikade lister indelats i fält, ett sätt att imitera kasettak, som var mycket vanligt under Vasatiden. De andra taken saknar listindelning och är endast försedda med målade dekorationer.

Bilden å sid. 82:

Jänte kyrkan är riddarsalen slottets enda något så när fullständigt bevarade interiör. Gekmaket utgör med sina stora fönster, sitt målade bjälktak, sina dekorerade väggar och sin stora, huggna spis ett ypperligt exempel på en ordinär sal från vår Vasatid, en lantlig motsvarighet till de kungliga praktgemaken på Gripsholms, Vadstena och Kalmar slott.

Takbjälkarna i riddarsalen är dekorerade med målningar i grisaille. Varje bjälke framträder som en enhet för sig. Dekorationen gör därför ett småmönstrat intryck. Porträtt — det rör sig om fantasibilder, ett under renässansen mycket omtyckt dekorationselement — djurbilder, blom- och fruktmotiv förekommer, invävda i frodiga rankmönster. Förebilder till de olika detaljerna i en sådan dekoration hämtade dåtidens målare i utländska mönsterböcker och kopparstick, som ofta kopierades med slavisk noggrannhet.

Renässanstidevarvet lade gärna ned stora kostnader och omsorger på praktfulla dörrsnickerier. På Torpa har bevarats några ståtliga skulpterade dörrromfattningar, i några fall med tillhörande dörrar. Snickerierna är smyckade med dekorativt måleri av liknande slag som i Riddarsalens tak. Dörrpartiet på bilden tillhör Riddarsalen. Det torde tillhöra 1620-talets byggnadsarbeten.

Det är intressant att se hur det gamla stenhuset varit en levande bostadsbyggnad långt fram i tiden. Även om man till vardags bodde i den ståtliga och säkerligen långt mera bekväma och ombonade herrgårdsbyggnaden av timmer, försummade man därför inte att underhålla och pryda rummen i stenhuset. Till de senast utförda inredningsdetaljerna, tillkomna vid mitten av 1600-talet, hör det målade taket i Kungssalen i översta våningen, smyckat med en serie gudabilder ur den klassiska mytologien — "antiqua romanorum idola". Intill Kungssalen låg en svit bostadsrum, som nu inte längre finns kvar. Hela denna våning — den översta — var gäst- och festvåning.

Man kanske inte kan säga, att måleriet i Kungssalens tak utmärker sig för något större mått av elegans i komposition och linjeföring. Dekorationen verkar snarast tämligen hastigt tillkommen. Men den har genom sin ljusa och distinkta färgskala en glad och festlig prägel, denna lantliga olymp, där vi återfinner bilder av Saturnus, Mercurius, Jupiter, Bacchus, Pluto, Venus, Diana, Minerva och många andra av antikens gudar och gudinnor.

Slottskyrkan, det gamla stenhusets ståtligaste och bäst bevarade rum, det enda som ännu nyttjas för sitt ändamål, inreddes 1699 på föranstaltande av Kristina Katarina De la Gardie, änka efter riksamiralen Gustaf Otto Stenbock. Vackert och representativt fogar kyrkan in sig i den långa rad av slottskyrkor vi har i behåll i vårt land. Inredningen, med sin predikstol, sin dopfont och sina herrskapsbänkar är sällsynt väl bevarad. — Redan före 1699 fanns en kyrka på Torpa, men denna låg som en särskild byggnad i anslutning till gårdsbebyggelsen i övrigt.

Samtliga fotografier tagna av Iwar Anderson, negativ i ATA, med undantag av bilden sid. 88 som tagits av John Wernlund.

HÅCKSVIKS KYRKTORN

OCH DESS UPPGIFT I ÅTRADALENS FÖRSVAR

AV

FRIDOLF WILDTE

När biskop Georg Wallin d. y. år 1749 visiterade Kalvs pastorat i Kind besiktigade han sin plikt likmätigt även pastoratets kyrkor. Han anmärkte då, att annexkyrkan Håcksviks torn var ganska bristfälligt samt tillrådde församlingen att hålla det vid makt "för dess gamla och synnerliga byggnad skul med flere rum eller kamrar öfwer hwarandra".

Uppgiften är av intresse och lockar till vidare forskningar. Det visar sig då, att Håcksvik haft ett märkligt torn, som ursprungligen med all sannolikhet tjänat ett försvarssyfte i denna gamla gränsbygd.

Till en början kunna vi konstatera, att den kände geografen Erik Tuneld utförligt omnämnt Håcksviks kyrktorn i sitt geografiska verk över Sverige. I den femte upplagan av verket, som utkom år 1773, uppräknade Tuneld bland städer och märkvärdiga orter i Vänersborgs län även Håcksvik. Dess kyrka har ett märkligt torn, säger han. Det är märkligt för sin ålder, storlek och forna nyttas skull. Då Skåne, Halland och Blekinge hörde till danska kronan tjänade det i ofredstider till ett vakt- och försvarstorn. Det har fyra kamrar upp-
timrade över varandra och en av dessa kamrar kallas vaktrummet. Här finnas åtskilliga skottgluggar och dörren är mycket sönderhuggen med värjor och sablar.

I det inventeringsinstrument som upprättades år 1830 i enlighet med föreskrifterna i Kungl. Förordningen den 17 april 1828 omtalas, att den gamla kyrkan varit "en trång och mörk trädkyrka af okänd

men ansenlig ålder, hvarom man endast vet att Choret nybyggdes och utvidgades i Kyrkoherden Herlach Buthelii tid". Denna kyrkobyggnad nedrevs år 1826. Samma år uppfördes en ny träkyrka, varvid det gamla tornet, som 1791 hade undergått en genomgripande ombyggnad, bibehölls. Om detta torn heter det i instrumentet:

"*Tornet* härstädes af Träd, under spåntak och spånbeklädnad, har ganska ansenlig men okänd ålder och var fordom märkvärdigt samt omtalas som sådant hos Tuneld. Det skall haft en ovanlig höjd, i pyramidform från kyrktakets ryggås och varit indelat i åtskilliga rum, hvilka under fäjder med Danskar eller Norrmän blifvit begagnade dels till försvar dels till Magasiner. Ännu vid tornets stympande 1791 skall det genom anbragte skottgluggar, i väggarne sittande kulor, blodfläckar m. m. burit vittne om den förra och i en mängd ännu qvarliggande, af tiden förderfvad säd om den sednare bestämelsen. Klockorne hängde då uti en serskild Stapel, men flyttades i Tornet, sedan det dertill blifvit inredt 1769. År 1791 genomgick detta Torn en betydlig förändring, hvarigenom hela dess pyramidala del afskars och endast den nedre paralelipipediska bibehölls, med ny inredning och öfverbyggnad i vanlig Torn form. Ännu hörer man någon gång med ledsnad omtalas förstöringen, som de kalla den af ett märkligt monument ifrån en äldre tid. Likväl kan ej nekas, att Tornet sådant det nu är och vid nya kyrkan bibehållit, bättre motsvarar sitt egentliga ändamål. Tornets bas har qvadrat form med 12 1/2 alnars sida, höjden är emot 40 alnar."

Ett grundligare studium av visitationsakter och kyrkoarkivalier ger väl icke mycket utöver vad här anförts, men kompletterar dock på några punkter bilden av den gamla kyrkan med dess märkliga tornbyggnad. I det äldsta bevarade visitationsprotokollet från 1717 finnes en notis om, att kyrkan, tornet och klockstapeln tarvade reparation. Bl. a. var tornet i behov av spåning. Två år senare hölls återigen visitation, varvid antecknades "med spåning är kyrkan förbättrad, så till tornet samt stockarna omkring tornet". En ny klockstapel behövdes och virke härtill hade även framkörts. Vid visitation 1721

Håcksviks kyrktorn, som erhöill sin nuvarande form 1791, bevarar delar av ett gammalt försvars- eller vaktorn och är timrat av kraftiga stockar. Kyrkan uppfördes 1826.

var stapeln nybyggd och 1729 antecknades "Kyrkan med torn, stapel och tvenne klockor väl behållen". Samma omdöme uttalades 1732. När så biskop Wallin visiterade pastoratet 1749 anmärkte han — på sätt inledningsvis anförts — att tornet var bristfälligt och borde hållas vid makt. Det är väl sannolikt att en mindre reparation även utförts, ty vid visitation 1763 konstaterade biskop Lamberg helt kort att kyrkan var i gott stånd.

Härefter synes emellertid tornbyggnaden blivit allt svårare att underhålla. En anledning härtill var att tornet 1764 skadades av åskan. Måhända har även klockornas överflyttning från stapeln haft någon inverkan. Å kyrkostämman 1780 beslöt emellertid församlingen enhälligt om sammanskott till tornets reparation, då fara vore för handen att det kunde ramla överända och göra kyrkan stor skada. "Församlingen är ock mohn om at conservera detta torn, som anses

för et monument, hwarföre äfwen årligen förbättringar erfordras.”

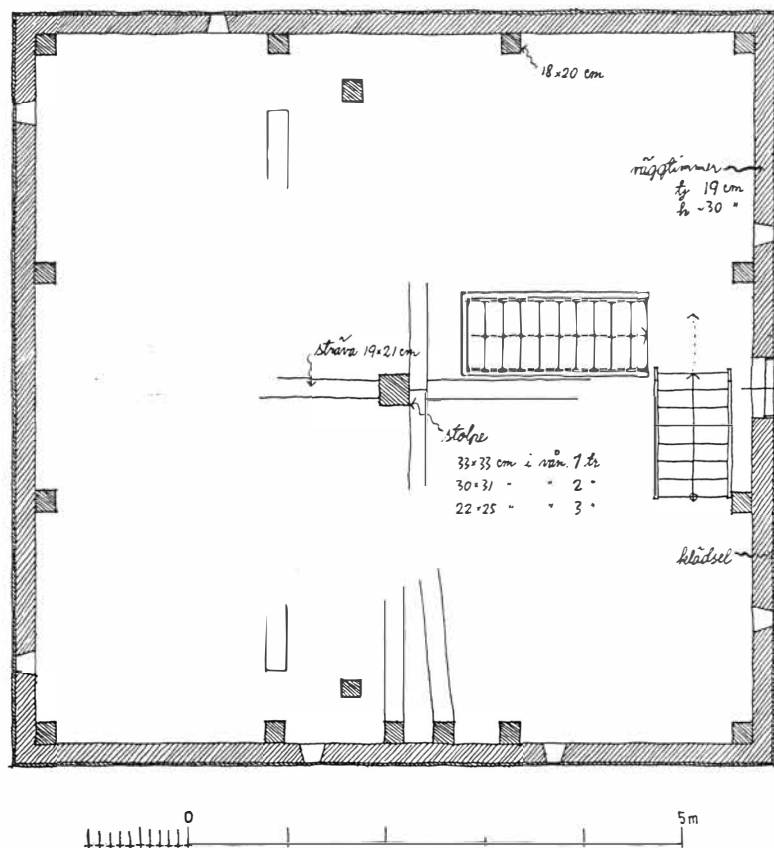
Redan åtta år senare fattades beslut om ny reparation, vartill dugligt virke skulle framskaffas under vintern. Yttre brister skulle botas samt såväl kyrkan som tornet rödfärgas. Reparationen kom till stånd 1791 och blev då långt mer omfattande än man från början synes ha avsett. Sockenstämmoprotokollet upplyser härom: ”Kyrkobyggnaden förrättas på det sätt att gamla våkenhuset borttages, gången eller dörren igensättes och våkenhus och ingång till kyrkan inrättas genom nya torn byggnaden.” Någon förbindelse mellan torn och långhus hade sålunda tidigare ej existerat. Det använda uttrycket ”nya torn byggnaden” visar, att ombyggnaden varit av omfattande art, vilket ju även bestyrkes av 1830 års inventering.

När biskop Johan Wingård visiterade församlingen den 17 juli 1791 antecknade han: ”Wid Håckswiks kyrka har och ny tornbyggnad blifwit företagen och är nu til det mesta fulländad.” Räkenskaperna utvisa, att kompletteringsarbeten pågingo såväl 1792 som 1793.

Den år 1826 utförda fullständiga ombyggnaden av själva kyrkan torde icke ha berört tornet. I alla händelser innehålla räkenskaperna intet som antyder detta. Ej heller senare har tornet genomgått någon förnyad ombyggnad.

Håckswiks kyrktorn ger i våra dagar till sitt yttre ingen anvisning om sin forna funktion av försvars- eller vakttorn. En noggrann iakttagare kan emellertid konstatera, att byggnadskroppen — den parallelepipediska delen som Tuneld säger — är mycket kraftig i förhållande till kyrkan. En närmare undersökning av tornet visar, att detta är timrat av kraftiga liggande stockar, som bilats för hand. I tre olika våningslägen finnas tydliga gluggar, numera helt osynliga utåt på grund av brädfodringen. Två gluggar äro större än de övriga (ljusgluggar?). Några bjälkar i tornets övre del äro försedda med målning: språkband och blomstermotiv på brun botten. Sannolikt härröra dessa bjälkar från den gamla kyrkan.

I tornet hänga två klockor, den ena utan inskrift och sannolikt

Uppmätning av Håksviks kyrktorn. Plan av vån. 2 tr. upp.
Arkitekt Svante Paulson 1938.

medeltida, den andra gjuten 1768. Man fäster sig vid en passus i den senare klockans inskrift: "Mitt hemvist, gammalt är, bygdt för reformationen. Jag Håksvik tjente när Kung Gustaf satt på thronen." Vid denna tid fördes klockorna över från stapeln till tornet och inskriften bör väl tolkas som ett uttryck för vad man då trodde sig veta om kyrkans och tornets ålder. I och för sig behöver denna uppfattning ingalunda vara orimlig.

Men även om vi icke nu kunna få några mer exakta uppgifter om när tornet uppförts, har detta av allt att döma haft en funktion i de försvarsanläggningar, som funnits invid den viktiga Ätrastigen. Denna uppgift har väl icke — åtminstone ej efter 1500-talet — varit rent fortifikatorisk utan snarare att tjäna som vakttorn i ofredstid. Ätrastigens betydelse som kommunikationsled mellan Halland och det inre Västergötland är urgammal; medeltidens och 1500-talets krigshistoria vittnar om dess rent strategiska roll. Roskildefreden innebar en väsentlig förändring av situationen, men det var först genom Karl XI:s danska krig som de nya gränserna kunde anses säkerställda.

KÄLLOR

Erik Tuneld, *Geographie öfver Sweriges Rike*, utkom med sin första upplaga 1741, men varken denna eller de tre följande upplagorna nämna något om Håcksvik. I den femte upplagan 1773 citeras *Inrikes Tidn.* 1764 N:o 66.

Nat. Beckman berättar i *Vägar och städer i medeltidens Västergötland*, Göteborg 1923, om den gamla vägen utmed Ätran och dess strategiska betydelse. Som minnen härav nämner han Openstens fäste, de befästa rundkyrkorna i Vartofta härad samt "kanske även det fasta tornet i Håcksviks kyrka" (s. 15). Då förf. på sin tid frågade honom varifrån han hämtat denna uppgift, kunde han icke erinra sig det. Möjligt är väl att Tuneld givit uppslaget.

Visitationsprotokoll krån Kalvs pastorat ingå dels i kyrkoarkivet dels ock i Göteborgs domkapitels arkiv å Landsarkivet i Göteborg (dock finns egendomligt nog ej 1749 års visitationsakt bland Domkapitlets konceptprotokoll). Inventeringsinstrument för stiftets kyrkor enligt Kungl. förordning 17/4 1828 i Domkapitlets arkiv. Sockenstämmoprotokoll och kyrko-räkenskaper från Håcksvik å Landsarkivet.

UR CARL JOHAN MELLANDERS SJÄLVBIOGRAFI

Käre, ömt älskade barn.

Ehuru jag ej upplefvat mer än Femtiosex år och några månader, torde min återstående lefnadstid icke blifva lång, enär icke blott hälsan utan ock både kropps- och själskrafter ständigt aftaga och således, om så fortgår, snart måste wara slut.

Fördenskull och som I, mine älsklingar, alla ären mer och mindre aflägsnade ifrån mig, är det sannolikt att jag icke här i lifwet får träffa de fleste ibland Eder.

Dessa förhållanden samt mitt sorgsna hjertas behof att meddela sig, innebära orsakerna att jag härigenom skrifver Eder till. Såmedelst will jag meddela Eder mitt lifs erfarenheter och wigtigaste händelser: Er oförgätliga moders korteligen fattade biografi: samt något om hennes och mina föräldrar & anförvanter, och öfrige personer som bidragit till åstadkommande till vår nytta eller skada.

Min moder, Sara JeansDotter, war född af wälmående åbofolk i Ingestorp af Länghems Socken. Hon blef tidigt gift med en åbosen vid namn Anders Ericksson, som köpte ett litet hemman, Rysshult, i Ullasjö Socken, der de bodde så länge mannen lefde; hvarunder sammanafledes Tre barn, bland hvilka det första dog wid tidig ålder, det andra, en dotter Magdalena, giftade sig wid några och tjugo års ålder med en handlande Erik Hedberg, och det tredje, en son Andreas, som ännu, wid 71 års ålder, är kry och stark. Efter något års enkotid ingicks hennes andra äktenskap med min fader Lars Carlsson, en åbosen från Sjögården i Ullasjö socken. Deras äktenskap blef wälsignadt med flera (jag tror det war 9) barn, bland hvilka jag är näst det yngsta; dock war detta äktenskap icke gynnadt af inbördes sympathi, ty dels

woro deras temperamenter (sinnelag— böjelser) olika, i det att min moder hade mycken sjelftillit och war häftig, hvaremot min far var djuptänkande och timid (eftergiftsam) och dels åstadkoms ledsamheter derigenom att min moder, under sina sednaste grossesser, någon gång hängaf sig åt njutandet af sprithaltiga drycker, hvarigenom hennes temperament blef häftigare och således satte min faders tålmod på hårdare prof.

Kort efter mina föräldrars äktenskap köpte De $\frac{1}{4}$ mantal Åkra, beläget i s. k. Mellomroten af Ullasjö Socken samt köpte sedermera $\frac{1}{8}$ mantal Amuntorp, som genom Egodelning fick i läge intill Åkra egor och som sedermera sköttes i sambruk.

Genom "samval" hade min fader erhållit Klockaresysslan i Svenljunga och Ullasjö Församlingar, hvilken befattning han utförde till allmän belåtenhet, helst han egde en så klangfull och wälljudande röst, att den allmänt berömdes såsom högst sällsam, ja, oöfverträfflig. Under tiden som min fader var Klockare war Prosten Bergendahl Kyrkoherde och J. O. Hoof Comminister i Svenljunga Pastorat. Både Svenljunga och Ullasjö kyrkor woro så små att de ofta voro otillräkliga för inrymmande af hvarje sockens kyrkobesökander; men i anseende till Pastor Hoofs utomordentlige predikogåfvor och det Andans nit som besjälade hans Embetsutöfning, samlade sig en sådan mängd åhörare från när och fjerran, att icke ens någon Svensk kyrka kunnat inrymma dem alla; häraf förorsakades en sådan trängsel (jag följde som oftast min fader, såsom liten pojke), att sällan någon Gudstjänst slutades utan att en eller flera derunder afsvimmat; detta, eller, rättare, den qväfvande hettan som sålunda förorsakades, hade den påföljd, att min fader ådrog sig lungsot, hvilken, påskyndad af tjensteutöfningen, snart lade honom på dödsbädden.

Bland mina barndomsminnen äro trenne som warit och förblifva outplånliga samt för min själs daning haft stor inflytelse, hvarföre jag will omtala dem hwar för sig:

Det första af dessa minnen är förbundet med en wemodig erinran om människans medfödda förderf: Jag hade, såsom ende och ömt

älskade sonen, af min fader fått små presenter, såsom solring, fickur (n. b. af trä), tälgnif och dylikt; med dessa saker handlade jag bytesvis med andra pojkar och blef wid hvarje handel narrad, så att jag slutligen såg mina tillgångar förintade, deraf härleddes i mitt späda hjerta en tanke, hvarföre jag ryste och ännu ryser, nemligen att jag skulle reparera mina affärer genom en stöld! Tusende gånger qväfde jag den och lika ofta återkom den, alltid efterlemnande samvetsqual samt goda föresattser, som dock efterhand försvagades så att jag, slutligen besegrad, begick stölden, i det jag tillgrep en liten min faders sjöskumspipa, som undangömdes för att sedermera användas i handel. Pipan saknades och eftersöktes, dock hade sannolikt ingen misstanke träffat mig om icke mitt onda samvete röjt mig: hårt stod det dock innan jag erkände min brottslighet. Naturligtvis följde kroppsligt straff, men de qual som i min själ ingötos genom min ömme faders wemodige förebråelser & warningar woro swårare och waraktigare; dock förmildrades och upphörde dessa, i det jag efterkom min faders anvisning att wända mina böner till Gud, om förlåtelse och nåd. O, huru innerligt kände icke mitt barnsliga hjerta den tröst och frid som efterhand deruti ingöts!

Sällan torde något barn så tidigt hafva gjort sig sakert till sådan stor förseelse, men också torde få barn så tidigt hafva så funnit behovet af och så anropat Guds nåd; härunder bad jag (oftast sökande ensligt böneställe) Gud om Andans nåd att kunna bedja med id och andakt och, Gudskelof, jag blef bönhörd.

Det andra af nämnde minnen är, till sitt ursprung, af motsatt beskaffenhet, äfvensom motsatt deri, att jag icke blef bönhörd; nemligen minnet om min oqväfliga åtrå att få studera och bli Prest. Wid Fem a Sex års ålder anhöll jag att få komma åt skola; på erhållna swaret, "att jag först skulle hemma lära känna bokstäfverne", wisade sig, till allas undran, det jag redan kände dem helt noga, i det jag haft aktgifvande på den undervisning min näst äldre syster undfått och att jag genast på egen hand läste allt hvad hon läsit samt inom några veckor kunde läsa felfritt både svensk och latinsk stil. Härefter fick

min fader sällan vara i fred för mina böner om skolgång: Han ansåg detta såsom blotta barnsligheter, dock visste han att deraf draga nytta, i det han väl bejakade mina anhänganden, men invände alltefterhand, hurusom jag först skulle lära det och det, hvilket han sträckte alltlängre så att han, för att uttänja tiden, lät mig lära Hybners bibliska historia, en mängd psalmer & Evangelier utantill och läsa Bibeln heltigenom, hvilket sednare skedde under så kort tid och med den ihärdighet att det väckte både hans och många förundran samt hade den werkan, att min fader, rörd till tårar, försäkrade att, om det än skulle kosta allt hvad han egde, jag skulle få komma i skola och få studera: Också fick jag komma uti en kort tids skola, som en "Secreter Tidblad" höll ambulatoriskt hos några grannar och hos mina föräldrar: I denna skola måste jag dock använda ett par tråkiga veckor för att lära hvad som förbigåtts hemma, nemligen att känna hvilket som war sjelfljud och medljud samt stafningsreglor och dylikt: Der-efter fortgick jag i skolans pensum med sådan fortgång, att det väckte både Lärarens förundran och skolkamraternas afund, i det jag raskt uppnådde och förbigick äfven dem som voro dubbelt äldre. Snart tog denna mitt lifs glada epok slut, i det att skolan upphörde och min faders lungsot tilltog allt mer och mer: Under tiden tröstade han mig med löftet att han skulle foga anstalt om ny skola; men inom kort voro hans siste krafter uttömda: Med hans graffärd följde ock mina innerligaste förhoppningar till sin begrafning; hwilket jag lärt inse deraf, att min moder städse gjort bestämda protester emot all skolgång, under förklarande att, alldenstund jag lärt min Christendoms-kunskap, sådant wore ej blott onödigt utan skadligt.

Efter min fader tillsattes tvenne förmyndare, A. Hedberg i Hallarp och Sven Håkansson i Ånarp, till hvilken förstnämnde jag fattadt mitt barnsliga förtroende. En min moders yngre syster war gift med en resehandlande Johannes Lindgren, som genom försiktighet förenad med driftighet och klokhed bringat sig upp till en rik man; de bodde på Säteriet Sällersås i Långhems Socken, der jag ofta fick göra påhälsningar och hade glada stunder bland cusinerna, som, efter åldren,

Carl Johan Mellander.

voro: Johanna Lena, Jean Magnus, Adolf och Aron, bland hvilka dottren war jemnårig med mig, Jean Magnus 2 år yngre och Adolf & Aron woro då blott helt små barn. En dag jag kom till Sällersås hälsade min moster mig från Jean Magnus, han var, tillika med tre andra gossar från orten, kommen åt skola i Göteborg: Denna under rättelse bringade min undertrykta längtan till ett så häftigt utbrott att jag skyndade ut i trädgården, der jag gömde mig för undgå uppmärksamhet och för att få gråta ut, hvarmed drog långt innan jag ansåg kunna wisa mina förgråtna ögon. Oaktadt man bad mig qvarstadna och jag förut så ernat, begaf jag mig på hemväg, under hvars $\frac{3}{4}$ mils längd jag gråtande anropade Gud att Han måtte beskära utväg till min längtans stillande. Derunder fattade jag den föresatts, att hemställa hos förmyndaren Hedberg, om icke han skulle vilja

antaga sig min sak; kort derefter skulle jag gå ett ärende till Hallarp och fick således tillfälle utföra min föresatts: Genast förmärkte gubben Hedberg min djupa sinnesrörelse och frågade efter orsaken samt om min moder behandlade mig hårdt: jag omnämnde då min faders löften om och min längtan efter att få studera, bedyrade att jag der-vid skulle finna mig lycklig äfven om jag blott fingo den allraringaste föda, samt bad honom att han måtte antaga sig min sak: Han lofvade ej blott detta utan ock att ej låta min Mor weta det jag bedt derom, hvilket löfte han infriade medelst flera försök att få min moder till insigt och benägenhet för ändamålet; dock strandade dessa försök emot min moders oböjliga fördom, för hvilken hon såsom axiom åberopade, huru Thorell på Thorestorp, Bergman i Axelfors och Fru Tollstorp hade, såsom det då kunde tyckas, fruktlöst kostat penningar på sönernas studier; Och jag blef förbjuden, vid wite af hård aga, att ens nämna ett ord om detta mitt ideal. Jag tviflar att något barn någonsin känt hwarken så djup eller så outplånlig sorg som den jag kände och närde, under flera års tid, öfver min felslagna förhoppning att få studera.

Det tredje av minna minnen tillhör området för min kärlek till Eder oförgätliga moder: Redan wid omkring 12 års ålder älskade jag henne, ehuru hon då war ett blott 4 års barn. Denna kärlek tillvexte ojemförligt fortare än min tillwext i något annat; men äfven den (min kärlek) bringade mig qval, som kändes allt tyngre i den mohn jag alltmera kunde uppfatta min och hennes widt åtskiljda lefnads-ställning och huru orimligt allt hopp wore om hennes ägande.

Under öfvermåttet af alla förenämnda djupa själskänslor, som, trots hopplösheten, tilltogo, skulle dock en gång måttet för min själs-kraft brista, hvilket ock skedde så, att jag tidtals försjönk i ett lethargiskt tillstånd: Så förgick tiden tills jag skulle beredas för confirmation, då jag återleddes till förtroligare umgänge med Gud i bönen samt religionens tröstegrunder, hvaraf min själ återfick lugn och tillförsigt.

Numera war min morbroder Lindgren och hans Familj flyttade

från orten till Salaholms Herregård: Dit kom jag genast efter confirmationen, och blef mitt uppdrag att åt morbrodren wara uppassare eller betjent samt hämta post och dylikt. Fastän med mera undergifvenhet och resignation följde mig oupphörligt min hopplösa kärlek, och många woro de planer som jag sökte uppställa för winnande af utsigt att ernå dess föremål. Efter något mer än ett års wistande på Salaholm fick jag ett bref hemifrån, deruti min mest älskade syster, Christina, omnämnde att hon widtalat en handlande, A. Johansson i Hulåkra, det jag skulle få komma till honom såsom resehandelsbetjent samt framhöll hurusom mången der i orten hade genom handel kommit till wälstånd, och att det ju också kunde wara möjligt för mig: Detta kunde dessmindre förfela sin werkan, som jag redan förut kommit till den slutsats, att jag *numera* icke kunde ernå en ställning sådan som erfordrades för att erbjuda Er moder hand och hjerta utan genom handel. Då jag för Morbrodren nämnde hurusom jag ernade antaga employ i handel, afrådde han det af skäl ”att han ej ansåg mig passande för handel”. Detta bragte mig i tveksamhet, hvilken dock måste gifva wika, i det jag efterhand lät min önskan om snar uppkomst få öfverhanden. Jag antog derföre conditionen hos A. Johansson och gick, i omkring 4 års tid, såsom gårdfarihandlande omkring i en bygd i Skåne, med en säck tunga varor, ehuru jag hade både ringa anlag och obenägenhet för denna tråkiga handel.

Wid något öfver 21 års ålder associerade jag mig med H. Bengtsson i Kolarp och vi etablerade egen handel, hvarpå vi gjorde temligen goda förtjenster, så att vi inom ett par års tid egde omkring 1000 Rd. Banco hvardera. Det war lätt att observera och allmänt bekant, hurusom *inga* bland mängden af resehandlander kommo till sådant wälstånd som de hvilka idkade handel på Orterne ofvanom Stockholm och isynnerhet på Medelpad & Ångermanland: Detta föranlät oss besluta att wända vår handelsrörelse ditåt, hvadan vi måste inskränka affärerna i Skåne och hade snart allting der undangjort för att wända oss minst 100 mil norrut. På Sommaren (om jag minnes rätt) 1836 kommo vi hem till Svenljunga, der vi skiljdes, med aftal att

Måndagen derefter resa åt Mark och Göteborg för att fournera warupartier som skulle sändas uppåt Norrland. Min moder och syskon ogillade beslutet att ändra affärernas förutvarande läge, hvilket dock icke hade inverkat något om de ej begagnat en list, som jag här vill omnämna: En syster som tjenade hos förmyndaren Hedberg hemkom om Söndagen till min Moder, hos hvilken jag då vistades; samtalet fördes in på affärsförhållanden, derunder systren föregaf: att en Norrlandshandlande, Ulander, warit i Hallarp och att han påstått conjuncturen inom Norrland wara mycket försämrad för handlander, samt att "Christina" ytrat hurusom det tycktes henne ledsamt "att jag skulle hafva beslutat wända mig åt en ort der utsigterna så der inskränktes". Detta sednare, nemligen att hon, *som allt ifrån barndomen warit föremål för min brinnande, fastän hopplösa, kärlek*, skulle hysa något intresse för mig och min ställning, gjorde en oerhörd werkan: Dels wäckte det en gnista af hopp, som gjorde mig onämbart säll, och dels gjorde det, att jag med ens på det bestämdaste hade slagit handeln åt Norrland ur hågen. Denna hastiga ändring af ett moget öfverlagt beslut bringade mig desto hårdare tillvitelser af min compagnon, helst som jag ej wille för honom upplysa orsaken. Ehuru han (Bengtsson), i första hettan, uppsade compagnonskapet och vi utredde skiljsmessa i allt gemensamt, återknöto wi, på hans begäran, vårt compagnonskap. — Efter mycket begrundande, huru wi fördelaktigast skulle ordna våra affärer, stannade vi vid beslutet att fara åt Hamburg för att der inköpa waror och att afytra desamme till resehandlander i Skåne. Dessa affärer beredde oss mycket bryderi, men också god förtjenst, så att jag alltmera wann utsigt att försörja en famillie, och derjemte wågade hoppas möjligheten att ernå föremålet för min innerliga kärlek: Dock var jag i ständig farhåga, att någon annan yngling kunde förekomma mig, uti att begära och winna hennes hjerta; hvarföre jag, redan samma höst som Er moder blef confirmerad, gjorde min hemställan om hennes hand: Detta gillade hennes far, men hennes moder lyckades ej att dölja sin motvilja. Huru osägligt lyckligt fann jag mig dock, emedan jag visste att Hedbergs

Åkra Nedergården, Ullasjö.

ord woro att lita uppå; dock skulle denna glädje snart bytas i sorg. Min tilltänkte svärfader afled under min wistelse i Tyskland eller Skåne, sommaren näst efter frieriet: Brefvexlingen upphörde å Er mors sida, och jag började ana sorgen, hvidan jag genast begaf mig hemåt och hvilade ej förrän jag kom till Hallarp. Numera dolde ej min svärmoder sin obenägenhet för äktenskapet utan widhöll sitt wotum att ej något bestämt swar wore att så hastigt förwänta och att, då jag fordrade det wid wite att annars anse sådant såsom nej, det icke kunde werka ändring i hennes ytran. De förfärliga qval som marterade mig, skulle jag säkerligen ej kunnat länge uthärda, hvidan det war en nåd och räddning af Herren, att händelser sammanlänkades hvarigenom svärmors uppmärksamhet *just då wäcktes derå att Er mor*, för att hålla ett henne affordradt löfte om lydnad i fråga angående vårt äktenskap, *hade hållit sin gripande sorg hemlig*, tills

den numera upptäcktes, i det att hon (Er moder) Midsommardagen saknad wid måltiden, eftersöktes och slutligen fanns af svärmoder på en kammar der hon innestängt sig: Af hennes förgråtna ögon kom svärmoder i besinning, hurusom hon länge haft saknad aptit och huru hon afmagrat, hvadan hon, på uppmaning derom, nu måste tillstå att allt detta härrörde från tvånget att afstå sina löften och kärlek till mig. Härigenom fattades svärmoder af ångest öfver sitt beteende angående dottrens af hennes man bifallna äktenskap med mig: Hon sände min halfbroder samma natt till mig för att omnämna, hurusom hon sålunda kommit till annan åsigt samt med helsning, att jag borde oförtöfvat komma till Hallarp.

Fåfängt wore att söka skildra öfvergången från min ytterliga grämelse till denna lika osägliga glädje. Jag kunde icke motstå svärmoderns wänliga anhållan om löfte att uppskjuta äktenskapet ännu ett par års tid; hvilka, ehuru tillbragta i oupphörlig längtan, dock voro de sällaste år jag upplefvat.

Fastän jag redan något litet förbigått tiden, kan jag icke underlåta omnämnandet af en erbjuden anställning som, om den erhållits, sannolikt skulle beredt mig anseende och rikedom: Under tiden som jag och Bengtsson drefvo handel med varor från Hamburg, skulle Sven Andersson på Kinna Sand ingå gifte och flytta från Rättaregården: Af dem som Sven Erikson derstädes rådfrågade om hwem han borde välja till efterträdare, fick han anvisning på mig; jag erhöll bref från honom i Skåne med anhållan, att jag skulle komma till Kinna ju förr dess heldre och att jag skulle betänka mig om jag wille taga anställning derstädes; detta efterkoms, och då jag ditkom blef första profvet, att jag skulle skrifva en ansökan till Landshöfdinge Embetet om tillstånd att få anlägga tullqvarn; (O! hvad jag då kände huru nödigt och lyckligt det är att få lära någonting) Jag skref och skref om igen, hela natten, utan ringaste aning om huru det borde formuleras; i dag gryningen kom Sven Erikson upp, då jag lyckligtvis just afslutadt mitt opus och i kaminen uppbrändt de många förfelade skrifterna; Sven Erikson tycktes belåten med ansökningen; jag åtföljde honom

till Borås, då vi under tiden aftalade om anställningen, hvarom jag erhöll högst fördelaktiga erbjudanden och bland annat, att Sven Erikson skulle ersätta den förlust, som mina affärers hastiga nedläggande kunde förorsaka, med (allt intill) Tretusen Rd.

Sedan mötte jag Sven Erikson om Thomasmässomarknaden i Borås och biträdde honom der med räkningar och reversers utskrivande till några kunder som emottogo stora warupartier. Sedermera då jag, enligt aftal, besökte Sven Erikson för att bestämma om dityttningen och dylikt, ytrade han sig ungefärligen sålunda: "Jag håller för afgjort att hvad som händer den som förtror sig åt Gud, det händer emedan det är så försedt: Jag tror också, att det icke är försedt att Du skulle komma till mig, ty det har nu under helgen yppat sig, att Magnus Johansson från (jag tror det het Totebo) skall gifta sig med min halfsyster i Stämmemad, och att han eftertraktar tjensten; fördenskull önska ock mina närmaste att så skulle bli, och alldenstund han ock anses skicklig, kan jag ej gerna underlåta detta: Nu har jag ock ett förslag: Du har rest åt Tyskland och kan litet af det språket: Du skall antaga tjenst hos Nelson i Borås; han behöfver ett sådant biträde och kan ej få någon som är mera passande, och han erbjuder dig goda lönevillkor."

Ehuru jag genast hyste motvilja för förslaget, kom det till diskusion hos Nelson, dervid han erbjöd de mest lockande lönevillkor men föreskref, bland åtskilliga paragrafer, att jag under minst (jag tror det var Tio år) skulle förblifva ungkarl d. v. s. ogift: — Om ej för annat, så åtminstone derföre, var mitt beslut genast fattadt att ej antaga tjensten: Sven Erikson sökte på allt sätt öfvertala mig, men förgäfvess. Detta gjorde att Sven Eriksons förra faderliga vänskap betydligt minskades; men som jag förut nämnt, ansåg jag allting fiendtligt mot min lycka som kunde i någon mohn förringa utsigten att vinna föremålet för alla mina önsknningar: Eder mors hand och hjerta.

Emellertid kom ändtligen tiden, då jag, den 5 augusti 1842, blef för alltid förenad med henne som jag alltid hade älskat och som också war den mest älskvärda som funnits och kunde finnas. Gerna syssel-

sätter jag mina tankar med minnet af de sälla år jag fick framlefva! — Uti vår glädjekalk skulle dock blandas mycken malört: Detta bestod deri, att jag var alltför godtrogen i afseende på kunder och handelsbetjenter, på hvilka den ena summan större än den andra förlorades, och hvarigenom jag med osäglig beklämning förutsåg min alltmera närmande ekonomiska undergång. Jag förbigår helst dessa ledsamma omständigheter, hvarunder jag dock återfördes till den under barndomsåren lyckligen öfvade bönen: Också halp mig Han som sagdt ”Åkalla mig i nöden så vill jag hjälpa dig”, så att jag ej gaf hoppet förloradt, hvarken för tid eller evighet: Oagtdt uppmaningar och erbjudander om förnyade krediter och fortsatta förtroender, förblef min föresatts orubbad vid beslutet att beträda en med mina böjelser öfverensstämmande, eller åtminstone mera likartad lefnadsbana: Jag kände mig lifvad af en underbar kraft och uthärdighet: skaffade mig de böcker som tillhörde seminariicursen och inom sex veckors vistelse vid Lunds seminarium hade jag absolwerat en examen, hwartill flera studenter qvarstodo från hela årtal. För att kunna söka förenade tjenster måste jag vid 35 års ålder begynna läsa notskrift, spela scalar och studera Drakes harmonilära; men äfwen detta gick så skyndsamt, att alla som gåfvo akt derpå förundrades. Wäl fick jag icke genast plats såsom skollärare men deremot erbjöds mig flera andra anställningar, deribland en såsom bokhållare & inspektor vid en klädesfabrik som Anders Hansson i Mölnebyn och några andra Kindboer skulle uppsätta med omkring eller inemot 1000 Rd. lön: Efter något års vistelse dels hos Anders Hansson och dels hos Länsman Bänge fick jag, bland 13 sökander, tjensten här i Bollebygd.

*

EFTERSKRIFT:

Författaren av förestående memoarer var, såsom av desamma framgår, son till klockaren Lars Carlsson i Ullasjö och Sara Jeansdotter från Länghems församling. Att följa hans fäderne längre än ytterligare en generation bakåt låter sig inte göra därför att den äldsta kyrkoboken för Ullasjö förstörts. Farfadern hette Carl Larsson, var född 1741 (ovisst var) och avled 1811. Han anträffas i handlingar först år 1767, då han ingick äktenskap med åbodottern Maria Hansdotter i Hulåkra Sjögården i socknens norra del invid Simsjön. Hans son Lars Carlsson föddes där den 26 oktober 1774. Efter sitt giftermål med änkan Sara Jeansdotter, född 1777, köpte han 1804 skattehemmanet 1/4 mantal Åkra Nedergården (brukat tillsammans med 1/8 mantal Amundtorp) en fjärdingsväg söder om Hulåkra och en knapp halvmil från Svenljunga kyrkby. Lars Carlsson var klockare för Svenljunga och Ullasjö församlingar, en allvarlig man som gripits av den andliga väckelse som är knuten till J. O. Hoofs namn. I hans bibliotek ingick utom Nohrborgs postilla och många andra andaktsböcker Hoofs predikningar i sex band. Sonen dröjer i minnet med kärlek vid faderns bild. "Han som mig lärt och som min flit berömt, min far så huld! Han dog — hans stoft blev gömt." Han kunde inte göra detsamma med avseende å modern, men det är anmärkningsvärt att han inte ger uttryck för någon bitterhet mot henne, som dock med hård hand hindrade honom att gå studievägen och därmed kom att föra honom in på en mänskligt att döma felaktig levnadsbana som handelsman. Säkert är att Carl Johan hade drag av såväl far som mor, från fadern den ideella läggningen, från modern sin häftighet och självkänsla.

Den stora och avgörande händelsen under barndomen var faderns frånfälle den 7 november 1823. Detta förde med sig att den oerhört läsbegåvade gossen sveks i sin förhoppning att få studera till präst. Moderns definitiva vägran att infria faderns löfte är att förlägga till något av åren 1829 och 1830. Den sena konfirmationen för den ifråga om kunskap brådmogne gossen (första nattvardsgången ägde rum den 30 oktober 1831) tyder på att Carl Johans uppgift om det letargiska tillståndet efter moderns avslag är riktigt.

Den kronologiska stommen i Carl Johans därpå följande historia är följande. 1833—36: resehandelsbetjänt hos A. Johansson i Hulåkra; 1836—omkring 1840: kompanjon med H. Bengtsson i Kolarp; 1839—40: frieri och förlovning, omkring 1840: namnet Mellander antages, 1842: giftermål; 1844: förvärv av fädernegården Åkra; handelsverksamhet (med tyger, färdiga klädesplagg, utensilier, huvudsakligen med avsättning i Skåne), som slutar med konkurs 1848; folkskollärareexamen i Lund december 1848; verksamhet hos Anders Hansson i Mölneby 1849; lärareverksamhet i Onsala och hos kronobefallningsman J. Bänge 1850—51; vald till folkskollärare och organist i Bollebygd den 16 juli 1851.

En sak som ej direkt dateras i memoarerna är förhandlingarna med Sven Erikson i Kinna om anställning som bokhållare efter Sven Andersson. De bör kunna förläggas till åren 1839—40. Sven Eriksons halvsyster Ellika gifte sig nämligen den 22 september 1841 med den av förf. nämnde Magnus Johansson. Det torde därför ha varit vid Thomasmässomarknaden 1840 som Mellander biträdde Sven Erikson i Borås. Detta deras mellanhavande har inte lämnat större spår efter sig i Rydboholms AB:s arkiv. Man kan där bara se, att C. J. Mellander förekommer i avlöningshandling 1/1 1840

och att han i en anteckning i odaterad liggare omtalas såsom anställd med tre månaders uppsägning samt "lovat att stanna kvar".

Förhandlingarna med Hans Nellson kan alltså förläggas till förra delen av 1841. Då Mellander ej så långt förut fått sin efterlängtrade förlovning med Christina Hedberg till stånd, kan man ju förstå hans reaktion inför Nellsons fordran på tioårigt celibat.

Carl Johan Mellanders äktenskap med Christina Hedberg var grundat på kärlek och ej på ekonomisk beräkning från hans sida. Socialt sett innebar, av hans uttalande att döma, denna förening dock en framgång för honom. "Hennes högt ansedda börd var jättestor med min jämförd" heter det i en rimmad biografi. Christinas fader Andreas Hedberg (född 1784, död 22 maj 1840), som med mycken aktning nämnes av den blivande mågen, var ägare av 5/8 mantal frälse Hallarp beläget en fjärdingsväg från Äkra. Han var såsom ofta var fallet i denna trakt jordbrukare och handelsman i en person. Hans hustru var Johanna Andreasdotter Rylander från Rydet i Ullasjö. I deras äktenskap föddes bl. a. barn dottern Christina den 26 april 1823. Hon fick inte länge leva utan avled i Bollebygd 1859 vid 36 års ålder. Hennes äldsta dotter Lovisa (f. 1844) beskriver henne så: "Mor var mycket vacker, medelstor, stora blå ögon, cendréfärgat hår. Hon väckte allmänt uppseende. Till sin läggning from och ödmjuk och mycket arbetsam."

Om äktenskapet ej torde ha inneburit någon omedelbar ekonomisk fördel för Carl Johan Mellander, skulle dock denna förbindelse med den hedbergska släkten bli av betydelse, mera dock för de sex barnen än för honom själv. Christinas några år äldre broder Anders Peter förskaffade sig genom skogsaffärer i Västernorrlands län en miljonförmögenhet, som efter hans hastiga bortgång i Sundsvall 1882 tillföll syskonen och deras avkomlingar.

Karl Mellander

TYGTRYCKARE I BORÅS UNDER 1700-TALET

AV

INGEGERD HENSCHEN

I denna tidskrift för år 1949 gav författaren i artikeln Ylletryck i Västergötland under 1700-talet en översikt över de ylletryckerier som funnos i hela landskapet. Borås avhandlades där i korthet på ett par sidor, men det kan kanske vara av intresse att något närmare följa verkstäderna i staden.

De tryckta tygerna voro endast en del av årsproduktionen vid de olika anläggningarna. Ylleberedningsverken hade för sin huvudverksamhet stamp, överskäreri, färgning och pressning. Där linne ornerades med tryck, skedde ofta i större utsträckning färgning, pressning, mangling, glättning och annan beredning till bl. a. styvdvälk och kanfas. Linnet användes mest för beklädnadsändamål, bl. a. till foder. Kulört linnelärft och glanslärft kom också i bruk som beklädnad av stoppade möbler, möjligen mest under själva möbeltyget.

Den ende av tygtryckarna i Borås som uteslutande tryckte på ylle var Carl Forssell, vilken i uppsatsen 1949 något oegentligt uppgavs vara "från" Alingsås, medan han i själva verket bodde där men hade anlagt ett flaneltryckeri i Borås.

Carl Forssell tillhörde den ganska stora västgötsläkten Forssell, som tagit sitt namn efter Fors i Flundre härad. En präst på 1600-talet latiniserade namnet till Forsselius. Hans son Lars blev kyrkoherde i Alingsås, dog 1729 och hade femton barn, av vilka nio söner ändrade namnet till Forssell.

En av dessa nio var just Carl Forssell, f. 1703, d. 1783. Han kallas i hallrättsberättelserna bokhållare, vilket innebar att han var manufakturbokhållare, kallades ibland kassör eller direktör samt var råd-

man i staden. Han gifte sig enligt tillgängliga källor redan som 20-årig med Catharina Collberg (Kållberg) från Uddevalla. Alingsås var ju centrum för flanelltryckningen i västra Sverige. Peter Rudbecks verk anlades 1734 och var i gång åtskilliga decennier samt fick utgreningar i andra städer. Säkerligen hade Forssell just genom sin befattning som manufakturbokhållare fått intresse för och kännedom om de olika verkstäderna i staden och inspirerats till att anlägga ett eget flanelltryckeri. Han fick Kommerskollegii privilegium på detta 23 dec. 1749, men det drevs senare, sedan Michaeli 1754, av hans son Lars Forssell. Denne, som var Carl Forssells andra barn i ordningen, var född 1726 och dog redan 1769, varefter hans änka skötte verket. Lars Forssells äldsta dotter, Anna Christina, gifte sig med färgaren Johan Peter Bromberg (ibland kallad Brumberg) från Falun (1752—1830), som blev rådman i Borås, där han slagit sig ned, anlade ett färgeri 1787. 1820 meddelades i hallrättsberättelserna att han var klen och dålig, men han levde dock ännu i tio år. En brorson till Lars Forssell gifte sig med Hedda Wingenblxt, ett namn som man känner från det Rudbeckska verkets historia, då Rudbecks yngsta dotter var gift med en Wingenblxt, som omsider kom att sköta verket.

Forssell var flanelltryckare. Flanell var på den tiden knappast ett entydigt begrepp, utan kunde uppträda i flera gestalter. I Ull och Ylle, denna nyttiga och innehållsrika tegelsten, där Sven T. Kjellberg lärt oss allt om ylletyger, säges s. 424 att flanell var ett klädesartat ylletyg i tuskaft eller i treskaftad kypert, med varp av kamull och inslag av kardull eller också med endera av bomull. Därpå uppräknas olika kvaliteter och det meddelas också att vissa sorter kunde vara glesa luddiga tuskafttyger.

Denna sistnämnda flanelltyp kom dock icke att användas som underlag för tryck förrän mot slutet av 1700-talet, då det blev en vanlig vara och brukades till fodertyg i ylleplagg. — Om Forssell sägs det att han ”tryckte till flanell”. Det förefaller som om han med den råvaran man använde, ”valmar” och ”firträ” först hade åstadkommit ”flanell” sedan tyget var tryckt.

Borås var icke någon vävarstad av betydelse förrän långt senare. De båda väverier som under 1700-talet omtalas i Ull och Ylle s. 733 äro P. Halls (Borås' stadsborgerskaps) ylle- och linnefabrik från 1747, om vilken uppgifter saknas efter 1754 och C. C. Forsells yllefabrik från 1761, som 1775 transporterades på S. Blomgren och om vilken man efter cirka 10 år saknar underrättelser. Det är inte fullt säkert men antagligt att Forsell (den olika stavningen spelar ingen roll) är densamme som hade privilegier på flanelltryckeri. Det vore naturligt om det på denna verkstad trycktes på tyger från ylleväveriet. Vadmal, valmar, var dock snarast ett sådant tyg som vävdes på landet hos bönderna. Fyrtrå, firtrå, som också omtalas, skall enligt SAOB vara ett ylletyg med inslag av fyrdubbelt garn, en oerhört massiv vara alltså. En annan förklaring i samma ordbok är att fyrtråd är verken, alltså något helt annat, ett halvylletyg. En del av de få i Sverige bevarade ylletycken äro av fyrskafad väv; man kunde kanske våga gå emot sakkunskapen och helt ofilologiskt fundera över om inte fyrtråd är fyrskafad. — Man får alltså antaga att både firtrå och valmar voro hemvävnader från landet — sådana varor led Borås ingen brist på — som trycktes till "flanell". Firtrå omtalas i varje fall icke som en fabriksvara efter omkr. 1650. Däremot vävdes båda sorterna jämte många andra yllekvaliteter ute på landet, vilket t. ex. bestyrkes av landshövding Lilliehorns berättelse 1786, där denna uppgift använts i Mannerfelt-Danielsons Sven Eriksons och Rydboholms fabrikers historia.

År 1758, första gången hallrättsberättelserna omtala verkstäderna i Borås, bestod personalen vid ylletryckeriet av Lars Forssell jämte en gesäll och en lärning. Det var således ett helt litet företag. Utrustningen utgjordes av en press, 12 plåtar och 3 kittlar. 1770 funnos 16 tryckplåtar, 2 pressar och 3 kittlar, och personalen var då fyra personer — uppgiften får antagas gälla året 1769, då Lars Forssell avled. Verksamheten gick stadigt nedåt efter 1785 och avstannade efter några år.

Det kan vara av intresse att följa produktionen av tryck under några år.

1758	6240 alnar valmar och tyger à 9 $\frac{1}{2}$ alnen . . .	1755: —
1760	8673 alnar valmar och firträ à 10 $\frac{1}{2}$ alnen . . .	2710: 10
1762	9284 alnar valmar à 10 $\frac{2}{3}$ $\frac{1}{2}$ alnen . . .	3094: 21 $\frac{1}{3}$
1764	11279 alnar valmar och firträ à 12 $\frac{1}{2}$ alnen . . .	4229: 20

Därpå saknas uppgifter under några år.

1768	5707 alnar tryckta flanneler dubbelt och enkelt tryck à 11 $\frac{1}{2}$ alnen	1961: 25
1769	7140 alnar tryckta flanneler dubbelt och enkelt tryck à 10 $\frac{2}{3}$ $\frac{1}{2}$	2373: —
1770	8650 alnar tryckta flanneler dubbelt och enkelt tryck à 10 $\frac{2}{3}$ $\frac{1}{2}$	2883: 10 $\frac{2}{3}$

osv.

Efter femton år kommer ett meddelande att man även tryckte på halvylletyger. Uppgifterna äro för de sista åren icke så specificerade som tidigare.

Färgaren Bengt Blommendahl i Borås, f. 1715 och d. 1789, var 12 år yngre än flaneltryckaren Lars Forssell men i det stora hela samtida med denne. År 1720 hade en "utlänning" (uttrycket är Mannerfelts i Sjuhäradsbygden s. 49) som hette Johan Marnie (Marnier, Mariner, det sista säkert felaktigt) fått privilegium på yllefärgeri i staden och enligt Friborg, Alfabeticisk förteckning öfver Privilegerade Manufactur Wärk, även år 1738 på ett linne- och cassianstryckeri. Marnies successor matrimonii blev Blommendahl, ibland kallad Blumendahl, en bondson från Solberga i Ås, vilken 1747 fick Kommerskollegii resolution på att få fortsätta sin företrädares verksamhet. En viss osäkerhet, kanske av mindre vikt då det rör sig om samma anläggning, råder om dessa båda årtal, emedan hallrättsberättelserna tydligt uppgiva 1738 som begynnelseåret för Blommendahls övertagande av färgeriet och att han då var gift med Marnies efterleverska. Han skulle i så fall varit endast tjugotre år vid detta tillfälle,

och privilegiet på såväl linne- som cassianstryckeri utfärdade för Marnie, varför året 1747 förefaller rimligare. I varje fall meddela hallrättsberättelserna att han ansevärt utvidgade och med egna medel förbättrade anläggningen, där han enligt en uppgift från 1758 själv arbetade som mästare med 2 gesäller, 2 lärlingar och 3 drängar. I verkstaden fanns 1 cassiansvals, 1 blåkyp, 5 större och mindre linkypar, 5 större och mindre färgpannor, 2 pressar, 1 glattverk, 2 tryckbord och 2 torkhus. Färgeriet låg enligt Mannerfelt i kvarteret Nessus, och cassianstryckeriet låg vid Drufvefors. Linné besökte Blommendahls cassianstryckeri 1746. Om man nu återgår till vad som sagts om året 1747 så var ju tryckeriet för cassian färdigt redan innan privilegiet för Blommendahl utfärdats, eftersom det tydligen grundats av Marnie.

Som också omtalades i författarens förra uppsats så ärvdes verkstaden av Blommendahls dotterdotter Anna Hedvig Brink. Efter 1793 omtalas ej mera något tryck där.

Vid Blommendahls verk färgades på ylle och linne, där trycktes lärft och näsdukar, säkerligen i s. k. blåtryck, ett mycket vanligt reservagetryckförfarande. Linné omtalar att staden hade tre färgerier men nämner endast Langlets, men eftersom han talar om cassianstryckeriet — Blommendahls var det enda i staden — så är det antagligen också hos honom han såg linnetryck. Han beskriver metoden: trycklärftets stämplor voro skurna i päronträ och doppades uti en vit materia, som stadigt ströks jämn som en tunn gröt, av en gosse. Sedan stämpeln var doppad däruti och tryckt på lärftet, ströddes en vit ”mo” eller fin sand på de våta ”characterer” (mönsterfigurerna) och fastnade därvid. Denna materia avhöll färgen, då tyget nedsläpptes i kittelen och färgades, så att de påtryckta ”characterer” blevo efter färgningen vita eller ofärgade, sedan den påtryckta materien blivit avtvättad.

Blommendahl tryckte också cassian. Linnés beskrivning på cassiansvalsen, som han såg hos Blommendahl, bör kanske här åter refereras för tydlighetens skull, ehuru den omtalades i uppsatsen 1949. Cas-

siansvalsen bestod av en mönstergraverad, ihålig järnvals, som värmdes med en "uppeldad" järnbult, som kördes in i den. När tyget så rullades fram över den heta valsen, pressades det av denna mot ett par andra, släta valsar av björk. Det blev genom detta förfarande mycket svagt reliefartade mönster i tyget; det var alltså icke ett färgtryck utan ett mönsterpressande. Cassianstryck är alltså det som jag tidigare i avsaknad av rätta namnet kallade damasttryck, emedan tryckeffekten mycket liknar damast.

Metoden var givetvis införd från utlandet. Ett mera ingående studium av äldre, framför allt fransk och tysk textillitteratur skulle kanske ge nyckeln till dess ursprung. En mycket sen rätt invecklad beskrivning på mönsterpressning med en graverad vals som uppvärms med en upphettad järnbult finnes i R. de la Platière, *L'art de préparer et d'imprimer les étoffes en laines . . .*, Paris 1780. Beskrivningen som är lång och krånglig, erinrar mycket om eller överensstämmer kanske helt med Linnés korta notis. Ett flertal, elegant i kopparstick utförda bilder beledsaga artikeln men äro synnerligen schematiska. Ordet cassian omnämnes ej i samband med pressen.

Ordet trycka kunde under 1600- och 1700-talet också betyda pressa. William Karlson uppger (Ståt och Vardag, s. 180) att koffertar kläddes med "tryckt" eller pressat läder. Ännu i dag användes ordet trycka om att pressa metallbleck i viss form.

SAOB kan icke förklara ursprunget till ordet cassian men ger med åtskilliga språkprov belägg på att det framför allt användes för inredningsändamål och ibland kunde ha vattrat eller flammigt mönster. Cassian kom i viss mån till användning som väggbeklädnad men framför allt brukades det som sänggardiner i tidens stora taksängar. Cassian omtalas många gånger under 1600-talet men säges ej då vara tryckt utan kan ha varit ett slätt tyg.

Lorentz Bechshöfft, omnämnd även 1949, kan ha varit den som först gjorde ett — misslyckat — försök att införa cassianstryck i vårt land. Han hade en graverad cassiansvals med åtskilliga blommor och lövverk. Han och åtskilliga med honom (språkprov i SAOB) tala-

de om "caschan" av åtskilliga sorter och färger, vilket ger en antydan om att ordet uttalades på detta sätt. — Det är dock icke alldeles otänkbart att icke cassian trycktes redan under 1600-talet i Sverige.

Cassianstryck gjordes vid ett stort antal anläggningar under åtskilliga årtionden under 1700-talet. Cassian är dels själva tyget, dels den färdiga varan. Det är övrigt märkligt att tygsorten cassian (enl. Ull och Ylle) förekommer bland estoffväverierna bara i små mängder och bara vid stickproven 1746 och 1754. Detta måste nästan betyda att det framför allt var den till tryckning avsedda varan som kallades cassian och flera slags stoffer med olika namn trycktes med vals. Ibland talas vid fabriker om att man "tryckte till cassian" liksom man stundom — se ovan — "tryckte till flanell". Ordet förekom ej förrän efter 1650 i sjö tulltaxan (Ull och Ylle).

Varifrån Blommendahl tog sina tyger vet man ej. Hans lärfter kunna med säkerhet antagas ha kommit från lantliga vävstolar ty inte heller på lärft från landsbygden led Borås någon brist. Om man även vävde cassian på landet är väl ej fullt klart. Det är ett smidigt och mycket jämnt ylletyg, som har starkt tycke av att vara en standardiserad fabriksvara, låt vara att "fabriksvara" på den tiden betyder en på en verkstad i staden handvävd standardvara.

Från tillverkningen hos Blommendahl må anföras några siffror från årsproduktionen under vartannat år. Tryckt lärft kostade i arbetslön under många år 6 ./. och cassian 8 ./.; 1764 steg priset till 7 ./. resp. 10 ./. och åren därefter ytterligare något. Efter penningrealisationen 1776 bli siffrorna givetvis helt andra; kostnaden för att trycka lärft är fortfarande lägre än för cassian, förhållandena äro som 2 till 3. Några summor ha här ej medtagits.

	Cassian, alnar	Lärft, alnar	Näsdukar
1758	852	8363	1322 styck
1760	1350	9468	—
1762	820	7430	1425 „
1764	930	8051	1460 „

Åren 1765—1767 saknas i redogörelserna.

1768	730	7165	1300 alnar
------	-----	------	------------

Åren 1770—1777 saknas.

1778	60	900	300 styck
------	----	-----	-----------

1779	100	850	400 alnar
------	-----	-----	-----------

1780—1785 uppger Blommendahl (troligen mera på en höft) samma storlek på tillverkningen som 1779.

1786	80	750	—
------	----	-----	---

1788	48	970	495 „
------	----	-----	-------

1789	36	1060 alnar	
------	----	------------	--

Som synes var tillverkningen mycket ringa under de sista åren.

Det tredje tryckeriet i Borås började som ett färgeri och var en gammal anläggning. Den lågenligt Mannerfelt s. 49 i kvarteret Pollux. Den som där började med tygtryck var Philip Langlet II. Hans familj och härstamning har utretts av Mannerfelt i det ovan nämnda arbetet Sjuhäradsbygden. Philip Langlet ärvde verket efter sin far Abraham Langlet II, och 1741 fick han jämte privilegium på detta färgeri även ett på linnetryckeri och hästmangels inrättande. Han drev sitt verk med egna medel, heter det, vilket torde betyda att han inte hade statligt understöd. År 1758, då Borås börjar uppträda i hallrättsberättelserna, hade han 4 st. linnekyprar av 2 $\frac{3}{4}$ alnars djup och 2 $\frac{3}{4}$ alnar i diameter (nästa år 7 linnekyprar)

4 färgpannor

2 järnpressar med 64 smidda järnplåtar om 4 skeppunds vikt

1 hästmangel, 12 alnar lång

4 tryckbord (året därpå endast 3)

Till verkstaden hörde också överskärereri med sin disk, torkhus och stamp för ylletyger, som skulle valkas. Den hade 5 stötar. Alla tryckborden användes endast 3 $\frac{1}{2}$ månad under sommaren, medan under övriga tiden av året endast ett eller två tryckbord begagnades. Senare, 1764, omtalas att endast ett enda bord var i bruk under mellansäsong-

en och även då ofta stod ledigt. De starkt sjunkande tillverknings-siffrorna överensstämma med dessa uppgifter.

Det bör kanske skjutas in att det egentligen endast var om sommarren som man kunde trycka, då vattnet i ån (en stilla flod Wiska kallad, som Linné sade) var öppet och någorlunda ljumt att skölja tyget i.

För att igen citera Linné så berättade han om glansmangeln, som spelade en sådan stor roll i dåtidens linneberedningsverk, att "glansläroft gjordes med en slipad flinta, som fästad vid en stång prässade läroftet mot et höflat bräde".

Langlet arbetade både för stadens och landsbygdens behov, färgade och pressade yllna och halvyllna tyger, pressade för de handlande i staden, färgade lärfter, beredde styvdvälker och glanslärfter, manglade vita lärfter osv. Han hade alltså hand om s. k. löngods. Om han skaffade tyger till tryckning för försäljning är ej bekant.

Efter Philip Langlets död 1768 ärvdes anläggningen av Abraham Langlet III, f. 1734, d. 1805. De redskap som omtalas i hans tryckeri äro i stort sett desamma som faderns. Lärfttryckeriet bestod nu av två tryckbord med tillbehör och formar. Där arbetade en stor och två små gossar, alltså en mycket liten personal, medan färgeriet var mycket omfattande och hade full fart på sin verksamhet. 1778 kommer en lång uppräknig av vad man där gjorde: man färgade och pressade yllna och halvyllna varor, färgade rött, grönt och svart, färgade lärfter av diverse kulörer, pressade som förr åt de handlande i staden, glättade till glanslärfter och gjorde annan linneappretering, färgade tröjor, strumpor, ull och lingarn.

Efter Abraham III:s död övertogs rörelsen av Philip Langlet III, och driften gick vidare oavbrutet till hans död 1814. Det omtalas att därefter var färgeriet och tryckeriet icke i gång av brist på föreståndare.

1758	Tryckta lärfter med hals- och näsdukar . . .	30 000 alnar
1760	„ „ „ „ „ „ . .	26 500 „
1762	„ „ „ „ „ „ . .	27 268 „
1764	„ „ „ „ „ „ . .	24 000 „

1765—1767	saknas, jfr Blommendahl.		
1768	Tryckta lärfter med hals- och näsdukar	6 000	„
	Dito med rosigt och randigt tryck	7 000	„
1770	Tryckta lärfter till halskläden och näsdukar	5 216	„
	Dito med rosigt och randigt tryck	6936	„
1771—1777	saknas.		
1778	Tryckta lärfter till hals- och näsdukar	1 684	„
	Dito med rosigt och randigt tryck	4 904	„
1779—1785	(slentrianmässigt lika)	6 028	„
1786	Tryckta lärfter	5 978	„
1788	Tryckta lärfter med halskläden	5 996	„
1790—1792	saknas.		
1794	Tryckta lärfter och halsdukar	6 000	„
1796	„ „ „ „	5 600	„
1798	„ „ „ „	5 600	„
1800	„ „ „ „	3 000	„
1802	„ „	4 650	„
1804	„ „ i diverse mönster	4 700	„
1806	„ „	880	„
1808	„ „	950	„
1810	„ „	1 100	„
1812	„ „	1 500	„
1813	„ „	1 600	„

Det stora antal stockar för tygtryckning, som finnas i Borås museum, äro alla från 1800-talet. Motsvarande färdiga tryckta föremål ha hittills icke kunnat hittas men komma kanske fram en gång. Ej heller finnas stämplarna (stockarna) kvar till de i museet förvarade tryckta schaletterna.

En enda i Borås hallstämplad sak har författaren hittills lyckats belägga, en schalet i Smålands museum, Växjö (inv. 3402 M). Den är en typisk tidig fabriksvara, närbesläktad med en stor del av Göteborgs tillverkningar från 1820—1840-talet och hör ej ihop med de

bevarade stockarna, som äro senare och komma från en del kända färgerier.

En lycklig slump kan ibland bringa föremål med signatur i dagen, vilket alltid leder till möjligheter att till vissa verkstäder hänföra vissa trycktyper. Tyvärr känner man inga produkter från vare sig Forsells, Blommendahls eller Langlets 1700-talstryckeri.

KÄLLOR

Otryckta:

Hallrättsberättelserna till Kommerskollegium. R. A.

Tryckta:

Friborg, Nils, Alphabetisk förteckning öfwer privilegierade Manufactur Wärk, uti Sveriges rike til 1754 års slut. Stockholm 1755.

Karlson, William, Ståt och vardag i stormaktstidens hem. Lund 1945.

Kjellberg, Sven T., Ull och Ylle. Bidrag till svenska yllemannafakturens historia. Lund 1943.

Linné, Carl von, Västgötaresa år 1746. Ed. Malmö 1929.

Mannerfelt, Otto, Sjuhäradsbygden före 1622 och Borås stad 1622—1865. Borås 1922.

Mannerfelt, Otto, och Danielsson, H., Sven Eriksons och Rydboholms fabrikers historia 1834—1866. Borås 1924.

Platière, R. de la, L'art de préparer et d'imprimer les étoffes en laines suivi de l'art de fabriquer les pannes ou peluches, les velours façon d'Utrecht et les moquettes. I: Descriptions des arts et métiers faites ou approuvées par les M. M. de l'Académie royale des Sciences. Paris 1780.

SAOB (Svenska Akademiens ordbok), art. Cassian m. fl.

Örnberg, Svensk släktkalender.

BYGGNADSMINNEN I BORÅS

AV

ERIK FRANG

En viktig del av en kulturhistorisk förenings arbete är att verka för skyddandet och bevarandet av äldre, kulturhistoriskt värdefulla byggnader. Jag vill här taga upp denna fråga till diskussion inom De sju häradernas kulturhistoriska förening och inom hela Borås men skall först försöka ge en allmän belysning av ämnet.

De möjligheter till skydd, som lagar och författningar ställer till förfogande är, om man bortser från statliga och ecklesiastika byggnader, i huvudsak följande.

I byggnadslagens 86 § säges: "Finnes område . . . böra skyddas . . . med hänsyn till förefintlig från historisk eller konstnärlig synpunkt värdefull bebyggelse . . . äger Konungen förordna att nybyggnad inom området icke må företagas utan länsstyrelsens tillstånd. Ej må tillstånd vägras, om avsevärt men därigenom tillskyndas markens ägare utan att skäligen ersättning därför gives."

I byggnadsstadgan finnes föreskrifter, att hänsyn skall tagas till här avsedda förhållanden vid stadsplanering och annan planering. Vidare säges i 82 §: "Byggnadsnämnden skall vaka över att byggnad av historiskt, kulturhistoriskt eller estetiskt värde icke förvanskas och att byggnader, som uppföras i grannskapet av sådan byggnad, på lämpligt sätt ansluta sig till eller underordna sig densamma. Finner byggnadsnämnden vid prövning av frågan om byggnadslov anledning till farhåga i det i första stycket avsedda hänseendet, har byggnadsnämnden att innan ärendet avgöres inhämta byggnadsstyrelsens yttrande."

I lagen om expropriation ges en möjlighet att få exproprieras "kulturhistoriskt synnerligen märklig byggnad".

I 1942 års lag om skydd för kulturhistoriskt märkliga byggnader stadgas i § 1: "Till skydd för kulturhistoriskt märklig byggnad jämte därtill hörande park eller trädgård eller område som eljest tarvas för att bevara byggnaden och bereda med hänsyn till dess art och betydelse erforderligt utrymme däromkring må särskilda föreskrifter (skyddsföreskrifter) meddelas ...". Ansökan göres till länsstyrelsen och skall vara från fastighetens ägare eller försedd med dennes medgivande. Den kan avse olika punkter såsom rivningsförbud, ändringsförbud, förbud mot elinstallation m. m. enligt uppräkningslagen.

De gällande lagbestämmelserna ger som synes endast vissa begränsade möjligheter till restriktivt skydd mot förstörelse av byggnadsminnesmärken.

Emellertid har en statlig kommitté, benämnd byggnadsminnesutredningen, nyligen framkommit med ett betänkande (SOU 1956: 26) med förslag till nya bestämmelser om skyddet av byggnadsminnen. Däri påpekas, att gällande bestämmelser endast erbjuder ett ofullständigt sådant skydd, och att behovet av att aktivera byggnadsminnesvården är stort. Kommittén föreslår bl. a. tillsättandet av ett statligt organ, kallat byggnadsminnesnämnden, samt att bidrag av statsmedel skall kunna lämnas för iståndsättande och underhåll av lagligen skyddade byggnadsverk i enskild eller kommunal ägo. Nämnden skall vara registrerande och rådgivande organ under det att verkställigheten som hittills skall ligga under länsstyrelsen.

Trots att sålunda läget hittills givit mycket små möjligheter har en hel del uträttats. Exempel på god omvårdnad om kulturhistoriska byggnader kan erhållas från många andra städer i landet. Ystads gamla korsvirkeshus är allmänt bekanta, Linköping lär ha gått den vägen att samla ihop ett antal gamla byggnader inom ett särskilt område och där försökt skapa en stadsmiljö. Av speciellt intresse är en del åtgärder, som genomförts i Stockholm, varom chefsarkitekt Nils Sterner skrivit i Kommunalteknisk Tidskrift nr 2/1956 under rubriken "Kulturresevat". Han talar om Djurgårdsstaden, Åsöberget och

Yttersta Tvärgatan på Söder m. fl. områden. Restaureringsförslag med kostnadsberäkningar och hyreskalkyler har framlagts och innebär i flera fall ganska genomgripande reparationsåtgärder och t. o. m. om- och tillbyggnader samt modernisering med elektriskt ljus, värmeledning, badrum m. m. Uthyrning sker till bostäder, ateljéer, hantverk m. m. I Stockholm hyser man gott hopp om att begärda anslag inom den närmaste tiden skall erhållas.

Situationen i Borås i fråga om bevarandet av gamla byggnader torde vara bekant för många av läsarna. Den är helt enkelt sådan, att vi snart nog inte kan peka på någon välbevarad byggnad i staden från äldre byggnadsepoker. Vi har visserligen icke några ur riksintressets synpunkt särskilt märkliga eller värdefulla byggnader och icke heller några med mycket hög ålder, men jag hävdar bestämt, att det för framtiden skulle ha en mycket stor betydelse för stadens ansikte utåt och för boråsarnas känsla för sin stad, om några av de gamla byggnaderna finge stå kvar på sin plats och vårdas på lämpligt sätt. Liksom rynkor ger ett ansikte karaktär så får en stad en betydelsefull del av sitt utseende genom de gamla och särpräglade byggnader, som står kvar och är levande beståndsdelar av stadsmiljön. En förutsättningslös bedömning av byggnader från olika tider ger ofta till resultat, att gamla byggnader i sin art är mer fullödiga och vackrare än många från senare tid.

I beskrivningen till Borås generalplan av år 1950 har medtagits en inventering av de byggnader, som kan ifrågakomma för bevarande. Häröver har riksantikvarieämbetet yttrat sig, varefter byggnadsstyrelsen i sin promemoria om planen understrukt ämbetets påpekande av "... vikten av att de särskilt angivna gårdarnas och gårdskomplexens omgivningar vid detaljplanering behandlas på sådant sätt, att en lämplig miljö kan bibehållas. Vidare har framhållits önskvärdheten av att i vissa fall bevara mera samlade gatupartier med enhetlig äldre bebyggelse."

Då det emellertid icke är tillfyllest, att dessa frågor såsom föreslås

i generalplanen ”...prövas i samband med detaljplaneringen” eftersom det då i allmänhet är alldeles för sent, har byggnadsnämnden med utnyttjande av de möjligheter som i lagen står till buds fattat beslut om att i uppkommande ärenden betrakta vissa i en förteckning upptagna objekt såsom byggnadsminnesmärken.

Såsom ovannämnda statliga utredning påpekar, erfordras emellertid aktiva åtgärder för att nå några resultat och som en första åtgärd synes mig vara lämpligt, att en stiftelse bildas med ändamål att förvalta och vårda ifrågakommande byggnader. Stiftelsen skulle kunna bli ett organ för samling och samordning av alla de positiva krafter som är intresserade av byggnadsminnesvård i staden. Därvid är det givetvis angeläget med Kulturhistoriska föreningens medverkan och stöd. Stiftelsen bör kunna utformas till en fullt lämplig organisation för att förvalta de relativt stora värden som i många fall ligger i ifrågavarande byggnader och för att på rätt sätt använda de penningmedel, som ofrånkomligen måste till.

Utfallska gården är i stadens ägo och står sedan många år i oförändrat skick, varför avsikten synes vara, att den även i fortsättningen skall bevaras. Detta har även vid olika tillfällen bekräftats för mig. Under sådana förhållanden förefaller det mig ligga nära till hands att besluta om dess överförande i stiftelsens ägo så att den bleve restaurerad och skött på ett riktigt sätt. Skall däremot byggnaden icke bevaras, är enda riktiga åtgärden att den omedelbart rives och tomten utnyttjas på bättre sätt.

Stiftelsens stadgar måste givetvis utformas på sådant sätt att inte blott de kulturhistoriska synpunkterna tillgodoses utan även så att staden får garantier för en skälig avvägning av dessa mot de övriga intressen, som kan komma i fråga.

Samtidigt som stiftelsen skall vårda och bevara sina byggnader i ursprungligt skick skall emellertid förvaltningen ske möjligast affärsmässigt.

I många fall kan de kulturhistoriska och estetiska kraven väl samordnas med ett rationellt och strängt ekonomiskt användande av

byggnaderna och på så sätt kan förvaltningen av en byggnad ge ett netto som kan användas för andra, mindre ekonomiska objekt. Att ekonomin för alla fastigheter skall gå ihop kan man inte förvänta, men den föreslagna formen med en stiftelse, vari sitter representanter för såväl staden som de kulturhistoriska intressena, bör ge garanti för att resultatet blir det med de givna förutsättningarna bästa möjliga. Olika byggnader har sitt värde i olika avseenden och i många fall kan stora ingrepp ske med hänsyn till ekonomiska synpunkter, om man blott gör målsättningen klar för sig och är konsekvent i dess genomförande. Uthyrning skall ske till lämpliga ändamål antingen dessa blir bostäder, hantverkslokaler, affärer, fritidslokaler eller annat samt till bästa möjliga hyra.

Med den gamla Annelundsbyggnaden är förhållandena liknande dem för Utfallska gården och med den bör förfaras på samma sätt.

Vidare bör stiftelsen ges möjligheter att med sakkunnig hjälp utreda de ytterligare åtgärder, som bör vidtagas och på basis därav framlägga förslag och — i den mån det blir möjligt — genomföra dessa till främjande av sitt ändamål.

GLIMTAR UR BORÅSBYGDENS FROMHETSLIV

AV

ERIK PETZALL

Sju-härads-bygden! Sju är ju av ålder ett mycket heligt tal, veckodagarnas och planeternas tal. Sju äro ock färgerna i regnbågen. Och sju äro kanske färgerna i Viskan, som genomflyter vår stad. Vad sju-talet betytt inom Bibelns uppenbarelsefär ha vi kanske en liten aning om. Vi behöva blott tänka på veckans sju dagar.

Vi från knallebygden mena nu visserligen inte, att *vårt* kända sju-tal, de sju häraderna skulle vittna om någon speciell helighet. I det allmänna medvetandet skulle väl snarast alnen med dess sju handsbredder vara symbolen för vävarbygden, och ehuru denna har sin förebild i den heliga aln, som förvarades i Jerusalems tempel, finns väl knappast någon, som tillmäter detta knallens viktigaste redskap någon sakral innebörd. Likvisst har den nog en sådan.

Men sjutalet har ock av ålder betecknat någonting avslutat och fulltaligt. Och detta stämmer ganska väl in på den geografiska och ekonomiska enhet, som utgöres av Ås, Vedens, Gäsene och Redvägs härader i Skara stift, Marks, Bollebygds och Kinds inom Göteborgs. Att stiftsgränsen, då superintendenturen i Göteborg år 1620 upprättades, kom att klyva bygden i tvenne hälfter har man ur flera synpunkter alltjämt skäl att beklaga, ehuru det är möjligt att denna åtgärd verkat berikande på det andliga livet i vår bygd.

Vad är det då som utmärker sjuhäradsbygden?

Nog finns det lika fagra som magra trakter av vårt land, där befolkningen måst söka utkomstmöjligheter utöver den torftiga lott

som tegarna gav. Så har ju varit fallet också med Siljans-bygden. Men där drogo masar och kullor ut för att taga tjänst. I de sju häraderna var det bara manfolket som drog ut. Men inte för att taga tjänst utan för att avyttra vad man i orten tillverkat. Även borgmästarna i Borås voro gårdfarihandlare. Handaslöjden var för denna trakt i förstone en nödvändighet men blev i samband med kringföringshandeln omsider en källa till välstånd.

Vad handaslöjden beträffar måste på ett mycket tidigt stadium, kanske redan under senmedeltiden, en arbets- och varufördelning ha skett. Så var Vedens härad känt för sitt smide — en erinran därom finna vi i ullsaxarna i Borås stads vapen, Ås härad för sitt svarvgods, Kinds för sin tillverkning av vadmal, Marks för sina linnevävnader, Bollebygds för sina laggkärl, Gäsene och Redvägs härader för sin boskapsskötsel med därav följande beredning av hudar, tillverkning av hårtäcken m. m.

Utrymmet medger nu inte att följa knallarna på deras färder ut över landet. Dessa voro mycket vidsträckta och upphörde ej vid riksgränsen. Men efter varje resa återvände handelsmännen till sina gårdar, till jordbruksarbete och upphandling i orten av nya hemslöjdsalster, som deras kvinnor och mer rotfasta grannar under deras bortotvaro förfärdigat. I många fall ordnades också upplagsplatser här och var i landet, dit bönder från bygden forslade varorna.

Men köpstadsmännen i riket sågo denna omfattande affärsverksamhet med allt annat än blida ögon. Deras egen lovliga näring var allvarligt hotad. Omsider ledde klagomålen hos landets regering därhän, att knallarna ålades bygga en stad och flytta in dit. Så kom Borås till, år 1622. Men flyttningen gick inte fort. Det var ingalunda nöjsamt överge gård och grund. Och absolut inte billigt! Landsfadern måste hota med deportation till Ingermanland och Livland, där det var ont om folk, därest ej knallarna "sättade". Visserligen begärde många knallar burskap i staden under det första årtiondet av dess s. k. existens men bodde ändå kvar på sina gårdar. År 1623 uttogs 40 markers böter av de gårdfarihandlare, som icke inflyttat till staden

Kyrkfolk vid Ramnaskyrkan.

före midsommardagen. Men först vid 1630-talets början vittna rådstuvurättens protokoll om större efterfrågan på tomter.

Hur som helst fick stadsbildningen naturligtvis icke lägga hinder i vägen för handelsresorna, som otvivelaktigt alltjämt följde årsschemat från gångna tider, den första resan på nyåret, den andra efter vårarbetets avslutning, den tredje på hösten, vilken dock ej företogs av alla handelsmän.

Staden var länge mycket oansenlig, en bondby hopträngd kring Torpa sockenkyrka, som då lydde under Fristads gäll, vilket omsider

fick se sin kyrkoherde förflyttad till staden. Torpaborna, som fingo upplåta både kyrka och sockenstuga till de inflyttade knallarna, sågo till en början Kungl. Majestäts påbud med lika oblida ögon som dessa själva, men efter hand började man ana stadsbildningens betydelse för bygdens ekonomiska uppsving, ehuru Borås långt in på 1800-talet ej nådde en folkmängd, överstigande 3.000 personer. Först vid århundradets slut satte folkökningen in som en följd av textilindustrin, vilken numera gjort Borås och Viskadalen till en av landets rikaste industribygder.

Men hur har då det andliga livet i denna i många avseenden särpräglade bygd utvecklats?

Svaret är rätt oväntat: Få trakter i Sverige ha varit mindre isolerade än sjuhäradshäraden. Gårdfarihandlarna voro välkomna allestädes, icke blott i sin egenskap av köpmän. De voro ock helt naturligt nyhetsförmedlare av betydande mått till avlägsna orter. Och omvänt: de medförde nyheter hem. Århundradens färder och handel hade fostrat ett vaket folk med stor människokänedom och iakttagelseförmåga. Man hade lärt sig pröva, ej blott vart vinden blåste i affärsfrågor, utan förvisso ock att pröva andens vindar. Och på det området voro sjuhäringarna ej fallna för nymodigheter. En fast och djup förankring i fäderneärvd tradition är förklaringen till att allt vad separatistiska tendenser i religiöst och kyrkligt avseende hette förunderligt länge avvärjdes och tedde sig främmande. Detta har nog ej tillräckligt beaktats. Knallarna äro väl mest kända och i minnet bevarade som ganska knipsluga affärsmän. Kanske höll alnen icke alltid måttet, åtminstone bildligt talat. Men synnerligen tänkvärt är, att det kyrkliga kynne, som i stort sett kännetecknar de sju häraderna än i dag, trots all samfärdsel med yttervärlden aldrig på allvar i nämnvärd omfattning rubbats. Handelsmännen och handelsdrängarna sågo och hörde mycket, men det tycks som om de vetat, var de hade sin styrka och sitt fäste.

Detta betyder ej, att nya andliga strömningar gått bygden förbi, ej

heller väckelserörelser. Men dessa ha sällan eller aldrig fått vare sig extatisk eller separatistisk karaktär. Varken 1700-talets pietism i dess konservativa form eller radikalpietismen har i dessa bygder fått något insteg, ej heller swedenborgianismen. Däremot har herrnhutismen övat ett visst inflytande, kanske framför allt i Svenljunga-trakten, i Toarp och Rångedala, dock helt i kyrklig anda.

Vad angår 1800-talet har den hoofianska väckelsen med centrum i Svenljunga varit av ej ringa betydelse. Spår därav har jag funnit ännu under min tjänstgöring i Fristad. Men denna väckelse var lika litet som den av prästmannen Mårten Landahl i Bredared och Sandhult inspirerade andliga rörelsen av separatistisk art. Detta gäller ock om den rosenianska väckelsen, i varje fall i dess tidigare skede. Ännu i början av detta århundrade gick en roseniansk väckelse fram över Ås kontrakt, företrädesvis i Fristad, Gingri, Rångedala, Äspered och i Hällstads pastorat. Detta stiftelsefolk hör alltjämt till de trägnaste kyrkobesökarna och nattvardsgästerna.

Ej blott de delar av Göteborgs stift, som ingå i sjuhäradsbygden, ha rönt inflytande av schartauanismen. Sådant inflytande har försports även på denna sidan stiftsgränsen, så i Sandhult, men framför allt ha under årens lopp ej så få schartauaner inflyttat till Borås från Viska- och Ätradalarna. De ha otvivelaktigt bidragit till det andliga livets stadga i vår stad.

Det vore en intressant kyrkohistorisk uppgift att pröva i vad mån frikyrkorörelsen i Borås och sjuhäradsbygden uppburits av bygdens eget folk eller av inflyttade från avlägsnare orter. Så mycket kan emellertid sägas, att de många impulser folket i dessa bygder genom sin ovanliga sociala rörlighet mottagit utifrån anmärkningsvärt nog ej verkat upplösande på det kyrkliga livet. I Borås stad verkade vid sekelskiftet och litet senare en andans man, som samlade huvudparten av stadens folk inom kyrkans murar, J. A. Eklund. I min barndom fanns blott en kyrka. Men vid både högmässorna och aftonsången var kyrkan, nuvarande Caroli, då genom sidoläktarna vida rikare på bänkplatser än nu, fylld till sista rummet, ja, även läktartrapporna

voro fullsatta. Så var nog också fallet vid ottesången. Staden var då till sin folkmängd omkring 15.000, fjärdedelen mot nu.

Alltjämt har kyrkan och dess gudstjänster en stor makt i vår bygd. Marks härad torde tillhöra de kyrkligaste bygderna i vårt land. Och i många församlingar är alltjämt kyrkvägen den flitigast trafikerade.

Anm. En del uppgifter om näringslivet har i föreliggande uppsats hämtats ur Gunnar Håkanssons arbete "Boråsbor", Göteborg 1943.

DE SJU HÄRADERNAS KULTURHISTORISKA FÖRENING

STYRELSE:

Landshövding MATS LEMNE, ordf.
Direktör ALEX. ENGBLOM, v. ordf.
Bankdirektör BIRGER HÖGSTRÖM, skattmästare
Landsantikvarie INGEGÄRD VALLIN,
intendent och sekreterare.

Överlärare CARL ANDERSSON
Verkst.-arb. TORSTEN EDLUND
Fru ANNA EDLUND-HANSSON
Målarästare AXEL HEDLUND
Teol. dr BENGT HELLEKANT
Fru MARGIT HÖRSTADIUS
Direktör GUNNAR IVARSSON
Byggmästare OSCAR JOHANSSON
Fabrikör SVEN KARLSSON
Direktör YNGVE MAGNUSSON
Fil. dr IVAR MOBERG

Major A. MURRAY
Direktör ROBERT NILSSON
Civilingenjör AXEL-UNO NYLANDER
Häradsskrivare MILES STENSTRÖM
Adjunkt KURT VON SYDOW
Doktor SETH TINGVALL
Notarie GUSTAF ADOLF WESTFELDT

Valda av Stadsfullmäktige i Borås:
Biblioteksassistent LILIAN PERSSON
Civilingenjör ERIK FRANG

Arbetsutskott:

Herrar ENGBLOM, ordf., HÖGSTRÖM, STENSTRÖM, WESTFELDT
och fröken VALLIN

FÖRENINGENS FÖRTJÄNSTPLAKETT har 1956 tilldelats:

Guld:

Sven Edvard Engdahl, Kinna

Silver:

Viktor Fagrell, Ulricehamn
Björn Sterner, Seglora
Fridolf Wildte, Göteborg

Brons:

Einar Carlsson, Kungsäter
Herbert Carlsson, Jällby
Hilding Lorentzson, Kinna
Oskar Magnusson, Bredared
August Svensson, Älekulla

Å R S B E R Ä T T E L S E

Under året har konditor Axel Forsman avlidit; föreningen har med honom förlorat en intresserad styrelsemedlem.

Två av dem som innehar föreningens förtjänstplakett har även avlidit: folkskollärare A. O. Johansson, Nordtorp, Sandhult och poststationsföreståndare Carl Öman, Kärråkra, båda intresserade hembygdsforskare.

Arbetet har som tidigare omfattat dels tjänsten som intendent vid Borås Museum dels uppgifter ute i distriktet.

På Borås Museum har under året ordnats dels en utställning av förkläden under september månad, dels en utställning av julgranspyrnader, julbröd m. m. i december-januari. Dessutom har museets tennsamling nyuppställts efter katalogisering varjämte avdelningen med föremål belysande dop, förlovning, giftermål och begravning nyordnats. Dräktavdelningen har försetts med etiketter.

Museets vägskyltar gjordes om under våren och har som tidigare varit uppsatta vid infartsvägarna till Borås. De ökade samlingarna har gjort det nödvändigt att hyra ett magasin för mera skrymmande föremål. Då det visat sig att den hittillsvarande besökstiden klockan 13—15 varit otillfredsställande särskilt sommartid anställdes under sommarmånaderna en extra vaktmästare. Museet kunde härigenom hållas öppet klockan 10—16 alla dagar. Resultatet visade sig i en glädjande ökning av besökare. Skolklasser från länet har redan tidigare kunnat komma på annan tid än den ordinarie.

En del reparations- och underhållsarbeten har utförts och boden med jordbruksredskap har försetts med el-ljus.

En synnerligen glädjande donation har under hösten kommit museet till del då Borås Wäfveri AB har inköpt loftboden på Stommen

i Finnekumla och lovat bekosta dess inflyttning till museet. Arbetet härmed beräknas kunna ske under innevarande år. Det blir en värdefull komplettering till förläggargården Fällhult.

Även under 1955 har folkskollärare Alf Jönsson under några sommarveckor engagerats för uppmätning och fotografering av äldre byggnader. Härvid har 40 st. uppmättningsritningar och 60 fotografier från Marks härad tillförts arkivet.

Till arkivet har August Johansson, Riddarebo, skänkt en karta över gården från år 1701.

En samling skolböcker har folkskollärare Anders Blomgren överlämnat och några gamla fotografier har museet fått av fru Selma Friberg. Under året har gamla handlingar lånats in och skrivits av varigenom arkivet tillförts 221 maskinskrivna blad. Ägarna har härvid fått en kopia. Till museets samling Boråsbilder har fröken Wahlbom, Kristianstad skänkt en liten akvarell från "Bäckäng".

Samlingarna har ökats genom gåvor och inköp. Ett förnämligt tillskott har museets silversamling fått av godsägare J. A. Ohlson, som överlämnat en kaffekanna 1856, en konfektskål 1861, en såskopp 1863 och en såssked 1846 tillverkat hos C. C. Carléns änka i Borås. Ett rakborstfodral likaså av silver 1876. Sex matskedar har inköpts, tre tillverkade av Carlén 1830—1844 samt tre av Carl Anton Lindström 1819—25. Silversamlingarna har vidare ökats genom en vas och ett stopp tillverkade 1910 hos Guldsmedsaktiebolaget. De har överlämnats av kapten O. Andréen, Borås, tillsammans med ett porträtt av fadern fabrikör Rudolf Andréen, Kinna.

I samband med förklädesutställningen har en del gåvor överlämnats, bl. a. fina värdindeförkläden, helgförkläden, vita och svarta, burna vid sorg, och några barnförkläden. Flera klänningar har museet också fått, däribland en brudklänning med skor, handskar m. m. från år 1899. Dräkttillbehör, hårklädslar, lösärmar, vantar har Lalla Westfeldt skänkt. Fröken Elin Wahlbom har även detta år skickat ett flertal föremål, bl. a. ett stickat täcke, en schal, solfjädrar och kammar.

En samling gamla julgransprydnader från familjen Nylander,

Strömsfors, gav anledning till utställningen av julprydnader och julbröd. I samband därmed överlämnades en hel del föremål till samlingarna av olika givare.

Gåvor har även lämnats av herr Alsing, Finnekumla, herr Sven Ambjörnson, Herrljunga, Johan Anderssons sterbhus, Hilda Andersson, fru Sylvia Andersson, Dannike, fröken Anna Andréen, Hyssna, herr Johan Augustsson, fru Inga Bergendahl, Blekinge Museum, Karlskrona, fru Anna-Lisa Celander, herr M. Dahlgren, fru Eliasson, överste G. Erici, fru Frendin, fröken Elin Gigner, Gingri, herr Nils Gillberg, fröken Annie Gustafsson, fru Mimmie Hedlund, herr Eskil Herngren, Härna, fru Hernqvist, Härna, fru Margit Hörstadius, fru Elin Jakobson, Frufällan, fröken Ellen Johansson, herr Anders Johansson, Kalv, herr Reimus Johansson, Sjötofta, fröken Matilda Kalin, Äspered, fru Edith Lindgren, fru Isabella Liedzén, fil. dr Ivar Moberg, fru Elin Nilsson, Gällstad, herr Einar Nylén, Sjömarken, herr Johan Petrus Nyvall, Mårdaklev, herr Mårten Olsson, Håcksvik, fröken Emma Pettersson, herr Elander Pettersson, Sjötofta, doktorinnan Magda Planck, herr Artur Samuelsson, Bredared, ing. A. Sandén, fru Thyra Skoglund, Stiftskvinnorådet, fru Elin Svensson, Älekulla, köpman Sven Svenson, System AB, Borås, Tekniska skolan, fru Thorland, Kinna, tandl. Werner, Eskilstuna.

Hela utrustningen från en smedja har inköpts från Erikstorp, Sjötofta. Därifrån kommer också ett järnspett som väger omkring 30 kg. och som använts vid stenröjning samt en del fällekrattor, liar m. m. Från samma socken kommer en "svegevagga", den hängdes upp i taket i en "sveg" eller stång.

Bland inköpen kan vidare nämnas ett målat skrin med årtalet 1754, en säng i Karl Johansstil som en gång stått på Solberga i Fänneslunda socken, ett målat skåp från Viared. En fullständig uppsättning redskap för kardsättning har förvärvats från Gällstad, där det gamla hantverket fortfarande utövas.

Föremål från radions första tid har skänkts av ingenjör Oskar Lindén och herr David Damm.

I början av 1956 har föreningen fått mottaga kr 671:40 från Kinds härads turistförening vilken summa tillförts föreningens jubileumsfond.

Resdagarna har under 1955 varit 135 vilket innebär en ökning med 9 jämfört med föregående år. 25 föredrag har hållits samt därjämte ett flertal visningar och demonstrationer. Ett flertal handlagda ärenden har gällt byggnadsplaner, besiktningar för el-ledningar och transformatorer samt vägstakningar. Restaureringsarbeten har varit i gång i ett flertal kyrkor. Uppställning av gamla gravstenar inom kyrkogårdarna har varit föremål för överläggningar liksom förvaring och vård av äldre inventarier. Stor förståelse har Stiftsnämnden i Göteborgs stift visat för önskemålen att kunna bevara äldre värdefulla byggnader, såsom i Sjötofta, Länghem, Gällstad, Örsås m. fl. I Sjötofta kommer den gamla skolan att bevaras, i Älekulla har socknen tagit hand om en stuga på Stommen vilken reparerats och inhägnats med en gammaldags gärdesgård.

Många värdefulla byggnader försvinner varje år. Så har t. ex. Tostarps gamla gästgivaregård i Tranemo härjats av eldsvåda, Berglundska gården i Borås rives för att släppa fram trafiken. På landsbygden rivs ofta gamla intressanta byggnader då det visar sig omöjligt att anpassa utrymmena efter de fordringar som gäller för att man skall erhålla statliga lån, eller då man inte vill kosta på en gammal byggnad samma summa som behövs för att bygga nytt.

Genom korrespondens, besök, sammanträden och föredrag har landsantikvarien varit i kontakt med hembygdsföreningarna inom området. Nya föreningar har under året bildats i Limmared och Hedared.

För fotografering och uppteckning har bl. a. i Älekulla demonstrerats tillverkning av potatismjöl och bakning av äggaringar och en förningskaka av smördeg, och i Bredared bryggdes julöl på gammalt manér.

I samarbete med SLKF i Redvägs härad har en brudklänning från 1840-talet tagits upp som häradsdräkt. Den bars av ett flertal med-

lemmar vid Bondeförbundets Riksstämma i Borås i juni. En genomgång av modeller och material till de övriga häradsdräkterna har påbörjats i samarbete med Hemslöjdsföreningen och Svenska Ungdomsringen för bygdekultur.

De diarieförda skrivelserna uppgår till 1037 st. Besökssiffran vid museet var 1955 9.475 st. Mycket uppskattad är den sammanfattning av museikatalogen på engelska, som tillhandahålles. Då speciellt flera tyska grupper besökt museet skulle det vara värdefullt med en översättning även till detta språk.

Fru Barbro Sandén har tjänstgjort till mitten av december på kansliet, hon har sedan haft tjänstledigt och har slutat den 1 april 1956. Fru Aina Hahmann har varit anställd från den 12 december. Från den 1 december har herr Gustaf Carlsson anvisats arkivarbete vid museet och har härvid främst arbetat med urklippsamlingen.

Landsantikvarien har haft semester 28/7—3/8, 26/8—29/8, samt den 4/10 tillsammans 12 dagar.

Borås den 14 maj 1956.

Mats Lemne

/ Ingegärd Vallin

FRÅN HEMBYGDSFÖRENINGARNA

BOLLEBYGDS HÄRAD:

Björketorps sockens hembygdsförening: Ordf. kantor Arvid Åblad, v. ordf. Erik Johansson, kassör Anna Magnusson, sekr. Malte Eurenus samt Olof Anderholm. Midsommarfesten blev särskilt lyckad. Midsommarstången kläddes av ungdomar och restes sedan av folkdanslaget Westergyllen. Därefter uppträdde Borås Folkteater. Över 800 personer hade mött upp i den vackra parken kring gammelgården.

Bollebygds hembygdsförening: Ordf. landstingsman Gösta Johansson, v. ordf. f. banmästare A. Nätt, kassör f. banvakt Sven Alfredsson. Föreningen har under året till området i Hedebergs park flyttat och uppfört en enbladssåg, som tidigare stått i trakten av Olsfors och kallas Bos såg. Man har även flyttat hit en smedja från Hagen, Forssa, och med denna följde en fullständig uppsättning verktyg. Byggnaderna invigdes vid en sommarfest den 22 juli. Samlingarna har betydligt utökats. De har varit tillgängliga för allmänheten på söndagarna sommartid.

Tölsjö fornminnesförening: Ordf. lantbrukare Reinhold Olsson, Sjögared, v. ordf. lantbrukare John Andersson, Horsared, kassör slöjdare Erik Carlsson, Henå, övriga ledamöter lantbrukare Fritz Johansson, Björkered, och Evert Johansson, Gantarås.

GÄSENE HÄRAD:

Gäsene hembygds- och fornminnesförening: Ordf. folkskollärare Olle Norgren, sekr. polisman Allan Skoog, kassör expeditör Allan Eckervald.

Hudene hembygdsförening, Fåglavik: Ordf. f. folkskollärare Linnar Linnarsson, Alingsås, kassör och stugvärd Artur Carlsson, övriga ledamöter Adolf Nord och Rune Wärn.

Hudene hembygds- och fornminnesförening: Ordf. Helmer Ljungqvist, Fäged, ledamöter Filip Gustavsson, Grimstorp, Per Gustavsson, Ebbared, Olof Lundblad, Ölanda, och K. G. Williamsson, Hudene. Flera föremål har under året skänkts till samlingarna såsom snickeri och skomakarverktyg samt redskap för linberedning. Man har beslutat göra en del reparationer på den gamla landsvägsbron över Nossan, för att den skall kunna bevaras.

Jällby hembygdsförening: Ordf. Herbert Carlsson, Jällby, Ljung, övriga ledamöter Astrid Andersson, Paul Fredriksson, Margit Johansson och Ejnar Max.

Källunga hembygdsförening: Ordf. Karl Andersson.

Nårunga missionshistoriska museum: Föreståndare pastor J. Alb. Johansson.

Skölvene hembygdsförening: Ordf. kyrkoherde Herbert Karlsson.

Svältornas fornminnesförening: Ordf. o. kassör folkskollärare Nils Rydler, v. ordf. f. hem-ägare A. H. Svensson. Museet visas av handl. Ellen Jonsson.

KINDS HÄRAD:

Ambjörnarp's hembygdsförening: I samband med en föreläsningsserie i hembygdskunskap har en studiecirkel i ämnet arbetat under hösten. Föreläsningsserien avslutades med en utställning av gamla föremål från socknen och en interimstyrelse för en blivande hembygdsförening bildades. Medlemmarna i denna blev: Folkskollärare Arvid Johansson, köpman Daniel Nilsson, lantbrukare Josef Carlsson, fru Axie Elverlind och fröken Elvira Hansson. Man har startat med att göra en inventering av de gamla föremål som finns i socknen och inte mindre än 500 föremål har upptecknats. Man har också gjort bandinspelningar.

Dalstorps-Nittorps hembygdsförening: Ordf. Carl Kjellén, sekr. o. kassör Mats Josefsson, övriga ledamöter: David Andersson, Harald Larsson och Anders Alexandersson. Stugvärd Gustav Johansson och stugvärdinna fru Axie Josefsson.

Grönahögs hembygdsförening: Ordf. trävaruhandl. Fritz Karlvall.

Hillareds hembygdsförening: Ordf. Sture Svensson, v. ordf. Olof Stomberg, sekr. Gustav Good, v. sekr. fröken Ella Carlsson, kassör Alf Hill. Vid en högtidsstund i Hillareds kyrka den 10 juni i samband med Schedvinska släktens 200-årsjubileum, överlämnade godsägare von Schedvin till hembygdsföreningen ett gåvobrev på den av honom förut upplåtna tomt. Vid hembygdstugan har ordnats valborgsmässaöld med sång och tal. Midsommarafton ordnades lekar kring majstång. Hembygdsfest hölls den 12 augusti under medverkan av bl. a. Borås Folkteater.

Håcksviks hembygdsförening bildades den 11 dec. Ordf. o. kassör Janne Johansson, Skäremo, övriga ledamöter John Hansson, Ararp, Axel Abrahamsson, Sjöbo, Klara Larsson, Skyarp, Edvin Johansson, Broholmen. Suppleanter: Evy Paulsson, Källhult, Ingeborg Larsson, Gräsdalen, och Agnes Johansson, Lisslarp. Föreningens huvuduppgift är att bevara mangårdsbyggnaden på Håcksviks Yttre, att förflytta den till av Kinda-holms kommun anvisad plats, att väl vårda och bevara de gamla målningarna i den s. k. Gammalsalen, att för övrigt i mån av ekonomiska förhållanden restaurera hela byggnaden. För övrigt vill föreningen arbeta för bevarandet av våra fäders arbete och liv i helg och söcken, genom uppteckningar av sagor och sägner samt insamling och katalogiseringar av minnesmärken och för övrigt tillvarataga och bevara gamla redskap och verktyg, dessutom allt som faller inom ramen för vad en hembygdsförening förpliktar.

Ljushults hembygdsförening: Ordf. Olof Hagberg, v. ordf. Einar Rånge, sekr. Gösta Kruse, kassör Folke Gabrielsson.

Limmareds hembygdsförening: Ordf. Arvid Svensson, övriga ledamöter Carl Erik Breidegård, Rickard Pettersson, Gunnar Jönsson, Stina Sjölin, Valter Axelsson och Bror Larsson. En framställning till kommunalfullmäktige om bidrag för bevarande av de gamla glasmästarbostäderna har resulterat i ett anslag om 10.000 kr. Styrelsen har även ansökt om lotterimedel till hjälp med kostnaden. Medlemsantalet omkring 33 st.

Kalvs hembygdsförening: Ordf. Mauritz Jedheim, kassör Viktor Johansson.

Långhems hembygdsförening: Ordf. Carl Holmberg, övriga ledamöter Martin Andersson, John Broman, Mats Westberg och Henry Gustafsson. Arbetet med hembygdstugan har fortskridit så långt, att endast målningsarbetet invändigt samt inhägnad återstår. En sockenfilm har inspelats under året, som kommer att bli färdig inom den närmaste tiden. En del magnofoninspelningar har gjorts.

Månstads hembygdsförening: Ordf. Bertil Larsson, Björkudden, övriga ledamöter

Gamla byggnader i Limmared, som man nu söker bevara.

Axel Lind, Rösered, Arvid Arvidsson, Boda, Karl Strömbom, Björdal, Harald Widenby, Korreby, Margit Gustafsson, Slumsvik och Gösta Larsson, Furuhill.

Svenljunga hembygdsförening: bildad den 9 april vid ett möte som utlysts av kulturrådet. Ordf. Alf Jernlid, v. ordf. Ingemar Jansson, sekr. Rune Gedda, v. sekr. Birgit Andersson och kassör Gustaf Bynander. Rektor Gunnar Orrling, Markaryd, höll föredrag om praktisk hembygdsvård: Det är kort och gott vad man verkligen uträttar för att göra hembygden rikare, vackrare, trivsammare och bättre, sade talaren. Sedan beslöt man att bilda en förening. Ingemar Jansson visade intressanta filmbilder från bygden och tidigare hade bankkamrer Torsten Bowald berättat om den gamla bygdespelmannen "Näcken", August Medin, som föddes på Stenstorpet år 1834 och levde där till sin död 1897. Man fick också lyssna till några av hans låtar, spelade av Richard Nyman med ackompanjemang av kantor Bengt Forsberg. Föreningen har sedan fått en donation på 1.000 kronor av grosshandlare Artur Blomqvist med fru.

Sjötofta hembygdsförening: Bildad hösten 1956. Ordf. komminister Ivar Wadensjö, v. ordf. folkskollärare Jan Hambe, kassör köpman David Jonasson. Föreningen har åtagit sig ansvaret för den gamla skolbyggnaden.

Tranemo hembygdsförening: Ordf. f. överlärare Joh. Bexell, v. ordf. dir. Knut Palmqvist, kassör dir. Arvid Stigsén, sekr. förman Arvid Pettersson, museiföreståndare verk-mäst. Helge Pettersson. Sockenombud är: Tranemo, Karl Alfredsson, Tomas Svensson, Uddebo, Karl Larsson, Rosenlund, Limmared, Erik Olsson, Brandsmo, Mossebo: Ragnar Lind, Alfred Pettersson, Ambjörnarp: Elvira Hansson, Arvid Rydberg. Sjötofta: Gustav Persson, Aug. Andersson.

Ölsremma hembygdsförening: Ordf. Hjalmar Hulander, v. ordf. och stugvärd Oscar Gabrielsson, kassör Anders Johansson.

Gammal bild av stugan i Hulkeshult, Östra Frölunda.

Östra Frölunda hembygdsförening: bildad den 6 april närmast för att försöka bevara den gamla bebyggelsen i Hulkeshult på sin gamla plats. Det fanns planer att flytta den till Svenljunga till den där återupplivade hembygdsföreningen. I styrelsen invaldes Per Johansson, Storegården, Axel Johansson, Åhaga, Nils Torén, Lillåkra, Eric Steinorth, Folkskolan och Gunnar Nyhage, Lerbäcksbyn. Man har ordnat med midsommarfirande och startat insamling för att reparera Hulkeshultsstugan.

Örsås hembygdsförening: bildad den 29 maj 1956. Ordf. Vilgot Josefsson, fru Ellen Kristensson, syster Anna Andersson, komminister Yngve Holmén och herr Karl Ahlgren. Vidare utsågs åtta sockenombud. Föreningen har övertagit de gamla byggnaderna på Örsås Stom och arrenderat tomt av pastoratet. Spåntaket i boden har lagts om. Medlemsantalet är 136.

MARKS HÄRAD:

Berghems hembygdsförening: Ordf. handlande Erik Carlsson, Bäckäng, kassör Inga Andersson, Karlsro, sekr. och vårdare av samlingarna Gunnar Särnmark.

Fritsla naturskyddsförening: har en sektion för natur- och kulturskydd, ledare för denna är Sture Andersson.

Horreds hembygdsförening: Ordf. Anders Skarin, sekr. Gottfrida Ljungström, kassör Knut Hansson.

Hyssna hembygdsförening: Ordf. distriktsöverlärare Wolmar Arvidsson, Gunningemo, v. ordf. lantbr. Fridolf Arnell, Lockö, sekr. affärsbiträde Hugo Johansson, Högalid, v. sekr. fröken Maj Persson, Melltorp, målarmästare John Karlsson, Hedäl, kassör och övriga ledamöter Hugo Robertsson, Ekhaga, lantbrukare Ragnar Johansson, Melltorp och fröken Rut Arnell, Fribergs. I samband med årsmötet hade färgbildsafton arrangerats. Det var främst bilder från den egna bygden som visades och publiken var fulltalig och intresserad. Samlingarna i museet har under året fått en del nyförvärv. Bl. a. en urholkad sten i storlek c:a 50x50 cm, som använts som kvarn. Man har även fått en del mindre föremål, lommaspännan av mässing o. dyl. Föreningens medlemsantal är 96 var till kommer 13 ständiga medlemmar.

Istorps J. U. F. har en stuga i Apelås.

Kinna hembygdsförening: Ordf. Hilding Lorentzson, Kinna, sekr. Evert Svensson, v. ordf. o. folkdansledare Knut Ivarsson, kassör Rune Aldén, klubbmästare Gulli Wallin. Föreningen har för närvarande en mycket livlig verksamhet. Den planerade hembygdsparken eller hembygdsgården väntar ännu på sin begynnelse på det tilltänkta området vid Marieberg då föreningen ännu inte lyckats få området klart för att tagas i bruk. Den av föreningen förvärvade mangårdsbyggnaden Lillycka ligger märkt och upplagd och behöver omgående byggas upp medan det Bredska soldattorpet i Stämme-mad tillsvidare får underhållas och stå kvar på sin plats. I det senare förvaras en hel del samlingar som skänkts till föreningen och mera tillskott har föreningen fått löfte på. Ett livligt barndanslag finns med ett 40-tal deltagare som har varit ute på flera folkdansuppvisningar bl. a. på Skansen. Det äldre folkdanslaget är också synnerligen livaktigt och har liksom barnlaget som energisk ledare Knut Ivarson. Ett 90-tal medlemmar finns i föreningen plus barnlagets medlemmar.

Kinnarumma hembygdsförening: Ordf. Otto Olofsson, v. ordf. Inge Lust, sekr. Nils Eriksson, kassör Bertil Bengtsson, övriga ledamöter Annie Gustafsson, Valter Ekelund och Johan Andreasson.

Kungsäters hembygdsförening: Styrelsen består av Andin Svensson, Kungsäter, Gunnar Johansson, Hakatorp, Seth Larsson, Karl Gustaf, fru Lisa Johansson, Torsäng, Tage Fohrman, Gunnarsjö, Karl E. Johansson, Guntorp, Johan Johansson, Märkedal, Johan Abrahamsson, Djupadal, Einar Carlsson, Dalbo, fru Ebba Karlander, Grubba och fru Kerstin Brodin, Göteborg. Det har tillsatts en kommitté att utreda kostnaderna samt möjligheterna att förflytta ett par skänkta manhusbyggnader. Lantbrukare Johan Abrahamsson, Djupadal har skänkt den gamla manbyggnaden på gården till hembygdsföreningen. Den flyttades till Djupadal för 111 år sedan, efter att dessförinnan ha stått vid Lärpe, nära Stannareds kyrka, i många år. Det var i anledning av storskiftet på 1840-talet som byggnaden flyttades till Djupadal. Den gamla hopträngda bebyggelsen sårades och vissa gårdar "flyttades ut". Den gamla manbyggnaden på Djupadal är en stor grå byggnad 22x11 alnar och innehåller storstuga, två framkamrar, kök och på vinden en s. k. nattstuga. I storstugan står en gammaldags öppen spis med ett valvformat rökfång. Innertaket består av omålade bräder med synliga takbjälkar och är vackert välvat. Som plats har man bl. a. tänkt sig invid Kungsäters gamla kyrkoruin och nära minnesstenen över fredsfördraget vid Kungsäters prästgård år 1471.

Seglora hembygdsförening: Ordf. Allan Claesson, Gärdet, sekr. Karl-Julius Johansson, Svaneholm, kassör Hugo Fransson, Seglora, intendent Hadar Johansson, Svaneholm, intendent för samlingarna och stugan "Tån" fru Signild Persson, Grimmered.

Samlingar av äldre föremål, som under året ökat genom gåvor, förvaras i Seglora gamla prästgård. Föreningen har under året förvärvat och reparerat en ryggåsstuga "Tån" belägen i Självared, Seglora. I förvärvet ingick även möbler och husgeråd av äldre typ. Stugan är avsedd som utflyktsmål för föreningens medlemmar. Medlemsantalet är omkring 150 och årsavgiften 2 kr.

Skene hembygdsförening: Ordf. Holger Johansson, sekr. Gustav Larsson, kassör Filip Karlsson, övriga ledamöter Oskar Pettersson, Margit Eriksson och John Johansson. Uppteckningar och bandinspelningar av samtal med äldre minnesgoda personer ha gjorts. Forskning på arkiv, ordnande av fotosamling och klippsamling, renskrivning av gjorda anteckningar, insamlande av medel, och ordnande för den planerade sockenfilmen, och ordnandet av arbetsaftnar för julmarknad. Stugan med samlingarna har vid några tillfällen visats för allmänheten, dessutom har några skolklasser gjort besök i stugan och sett på samlingarna. Fyra lyckade utflykter har ordnats till historiska platser i orten.

Västra Marks hembygdsförening: Ordf. lantbrukare John Ekberg, kassör bankkamrer Arvid Engström, övriga ledamöter dir. Gunnar Sandeborn, polisman Torvald Serell och fru Agnes Larsson. Hembygdsföreningen är som bekant ägare till den gamla ryggåsstugan, som för några år sedan flyttades till stationsparken i Björketorp. Vid midssommar ordnades här ringdans kring majstång genom föreningens försorg.

Alekulla församling bevarar den gamla stugan på Stommen.

Öxabäcks J. U. F. har hand om den gamla sockenstugan.

Öxnevalla J. U. F. har ett museum på Slätten, Källeberg.

REDVÄGS HÄRAD:

Blidsbergs hembygds- och fornminnesförening: Ordf. lantbrukare Paul Svensson, Stogård, kassör byggm. Fritiof Hulander, Berghov, sekr. fru Astrid Angelmark, Blidsberg. Övriga ledamöter och suppleanter Eskil Andreasson, Rosenhill, fabr. Gustav Andersson, Assar Ek, Solgård, Mia Johansson, Svalöv.

Brunns hembygdsförening: Ordf. Sven Karlsson, v. ordf. Ture Brunngård, sekr. Carl Skoog, v. sekr. Anna Nyberg, kassör Artur Andersson, övriga ledamöter Ruth Lindhagen, Ragnar Andersson och Karl Brunngård.

Dalums samhällsförening: Ordf. Otto Larsson, Skolan, v. ordf. Gunnar Svensson, Åkeräng, kassör Åke Johansson, Näckrosen. Man beslutade vid sitt årsmöte i maj månad att inköpa en gammal ryggåsstuga, belägen på lantbrukare Erik Sjöbergs ägor vid Svenstorp samt utse lämplig plats för stugans placering, förmodligen blir det Guldskällan vid Tingvallen. Ryggåsstugan daterar sig från 1700-talets mitt och användes som boningshus fram till 1900-talets början. Den är ungefär 11 meter lång och har en bredd på cirka 6 meter. Det inre utrymmet upptas främst av storstugan och kök samt jungfrukammare.

Humla församling fick vid kyrkostämman annandag jul hand om den gamla stugan från Haggården, som skänkts av lantbrukare Elis Svensson och genom en kommittés försorg flyttats och ordningställt och där nu gamla föremål skänkta av Emil Josefsson förvaras. Plats för stugan har upplåtits på Brunnsgårdens ägor av häradsdomare Josef Johansson. Ordf. i kommittén har varit G. Svensson, Gunnarp.

Kölaby hembygds- och fornminnesförening: Ordf. Sigvard Kroon.

Strängsereds hembygdsförening: Ordf. Sven Larsson, sekr. Vitalis Kruse, kassör Ernst Andersson, övriga ledamöter Fredrik Carlén och Thure Lind.

Timmele samhällsförenings fornstugekommitté: Ordf. Hugo Axelsson, kassör Filip Melkersson. F. hem.-äg. Haldor Andersson visar samlingarna vid tillsägelse.

VEDENS HÄRAD:

Bredareds hembygdsförening: Ordf. Oskar Magnusson, Frugården, v. ordf. Hans Adrielsson, Skolan, sekr. o. kassör Torsten Nilsson, Hjälmyrd, övriga ledamöter: Ragnar Lundkvist, Sillaberg och Inga Eriksson, Hjortsberg. Föreningen hade bystämma i föreningens gamla Hålstensstuga den 23 sept. Landsantikvarie Ingegärd Vallin, Borås, höll föredrag. Föreningens medlemmar är 117.

Hedared: Byrådet består av följande 7 ledamöter, Sven Andersson, Skattegården, Justus Sandblom, Byfogdegården, Erik Johansson, Eriksgården, John Eliasson, Larsgården, John Johansson, Haraldsgården, Paul Svensson, Risa och Anders Andersson, Älvsgården. Renovering och upprustning av fattigstugan har påbörjats.

Älvsborgs läns folkhögskola, Fristad: På Fristads folkhögskolas museum har på rektor Ragnar Bengtssons initiativ ordnats ett Klas-rum till minne av framlidne hembygdskraftaren Klas Olofsson i Björksäter. I rummet har samlats möbler, böcker och andra personliga föremål, som tillhört och brukats av Olofsson. En del föremål förvärvades på auktionen efter Olofsson i somras, och en hel del har museet fått genom tillmötesgående från annat håll. Längst fram i rummet står Klas' gamla nötta skrivbord med hans stol bredvid. På bordet står fotogenlampan och ligger hans med stor flit använda skrivutensilier, pennor, linjal, papperskniv av trä, på vilken står "Klas Olofsson 1907", hans glasögon, en bläckpress, sigill, förstoringsglas etc. Under skrivbordet ligger en matta, som fru Karolina Olofsson vävt, för fönstret hänger gardiner, som hon tillverkat, och på golvet framför skrivbordet vackra trasmattor från hemmet i Björksäter. I ett boksåp har herr Bengtsson lyckats hopbringe av Olofsson utgivna böcker på prosa och vers, "Folkliv och folkminne", "Saga och sägen", "Kring kvällsbrasan". Den enda som saknas är "Minnen från Fristad hed". Vidare en rad andra hembygdsböcker samt något som har speciellt intresse för folkhögskolan: en del av de läroböcker, som Klas använde, då han 1881—82 genomgick Älvsborgs läns folkhögskola, då förlagd i Liared.

ÅS HÄRAD:

Gingri hembygdsförening: Ordf. disp. Dag Rydin. Stugan och samlingarna tillses av Albin Karlsson.

Hällestads socken skolmuseum.

Härna hembygdsförening: Ordf. folkskollärare E. Brännby, Hökerum.

Kärråkra: Samlingarna i det gamla vapenhuset vid kyrkan har samlats och skänkts av poststationsföreståndaren Carl Öman.

Toarps hembygdsförening: Ordf. kamrer Gösta Karlsson, v. ordf. förrådsförvaltare John Hedin, kassör Zakeus Johansson, sekr. Arthur S. Johansson och intendent fröken Anna Kirsten. Vid årsmötet diskuterades ånyo frågan om en sockenfilm.

ULRICEHAMN:

Ulricehamns hembygdsförening: Ordf. Ivar Molin, sekr. Erik Hedlund, kassör C. M. Ekeskog. Registrering och märkning av föremålen i museet har fortsatt under sommaren och fortskridit så långt att samtliga föremål i den s. k. Limmaredsstugan färdigmärkts och registrerats (1292 föremål). Arbetet skall fortsättas nästa sommar med föremål i de övriga byggnaderna i stadsparken. Genom beslut i drätselkammaren på förslag av föreningens styrelse skall elektriskt ljus inledas i Limmaredsstugan. Arbetet härmed har påbörjats. Överlärare Gustaf Boger, som på grund av sin avflyttning lämnat såväl sekreterareposten i styrelsen som museiföreståndarsysslan, har blivit avtackad av ordf. för sitt arbete inom föreningen och särskilt för det intresse han visat museet och dess samlingar. Vidare har busschaufför Stig Åberg, Högaborg, skänkt en samling äldre jordbruksredskap m. m. till museet.

BORÅS:

Hembygdsföreningen Westergyllen, Borås: Ordf. Donald Stävmark, sekr. Anne-Marie Hedin, kassör Britta Wingqvist. Den 20 okt. 1921 sammanslöt sig ett 20-tal ungdomar, till största delen från Ungdomsföreningen Svea, Borås, och bildade Folkdanslaget Westergyllen. Detta folkdanslag hade haft en föregångare någon gång under 1900-talets första decennier, de s. k. Gammelsvenskarna. Denna förening upplöstes tyvärr i början eller strax före första världskriget.

I slutet av 20-talet ombildades folkdanslaget till hembygdsförening, den nuvarande Hembygdsföreningen Westergyllen. Från att alltså endast ha haft folkdans på föreningsprogrammet, utökades verksamheten till att omfatta även dräktforskning, upptecknande av folkmusik, folklekar, hembygds kunskap, handvävnad m. m. Man frågar kanske sig varför Westergyllen inte samlar och upptecknar forn- och kulturminnen. Detta anses ju allmänt vara en hembygdsförenings första och största uppgift, men för Westergyllen har denna verksamhet fått stå tillbaka på grund av att det i Borås redan finns en förening som sysslar med denna verksamhet, nämligen De Sju Häradernas Kulturhistoriska Förening. Hembygdsföreningen Westergyllen anser därför att det vore att bilda en stat i staten att mera aktivt ägna sig åt denna verksamhet. Föreningen har däremot med så mycket större energi ägnat sig åt den övriga verksamheten, där dansen, lekarna, vävningen och musiken spelar de mest framträdande rollerna. Försök har gjorts att aktivisera ungdomen och för att göra föreningens program så lockande som möjligt har i år en ny verksamhet påbörjats, nämligen amatörteatern, som hade premiär den 21 oktober 1956.

Då Hembygdsföreningen Westergyllen nu i år firar sitt 35-årsjubileum, kan man med tillfredsställelse se tillbaka på en framgångsrik tid. Det är även glädjande att konstatera, att vi fortfarande har aktiva medlemmar kvar i föreningen, som var med vid föreningens bildande för 35 år sedan.

Vid en kort återblick på det gångna verksamhetsåret kan man konstatera att detta varit mycket gott. De av föreningen anordnade lekvällarna under sommartiden har i år kunnat utökas till att omfatta även vinterhalvåret och har blivit en trevlig träffpunkt för ungdomen. Vidare har föreningen kunnat starta en nybörjarkurs i folkdans, anordna två kurser i gammaldans samt bidragit med instruktörer till ett tiotal av andra

Folkdansuppvising av Westergyllen.

organisationer anordnade gammaldanskurser. Folkdansuppvisingar har föreningen haft ett 30-tal, dessutom har föreningens juniorlag haft tre framträdanden. Under första halvåret anordnades s. k. trivselkvällar, som i genomsnitt besöktes av 100 nya ungdomar varje gång. Under andra halvåret räckte tyvärr tiden ej till för ett upprepande till stor ledsnad för dem som tidigare varit med. Slutligen har föreningens medlemmar tillverkat en mängd hemslöjdsalster, som försålts vid en julmarknad i Borås som givit gott ekonomiskt resultat. Ekonomin har trots höjda utgifter sålunda säkrats för det närmaste året.

Föreningens samlingslokal sedan 1940 har varit Sleipnersalen, Lilla Brogatan 33 med undantag för vävskolan som har disponerat en lokal på Fjällgatan 1. På Sleipnersalen har medlemmarna träffats varje måndag och i vävstugan träffas deltagarna varje onsdag under lärarinnans övervakning, övriga dagar får de vävande klara sig utan lärarinna. 8 vävstolar är i farten året om. Tyvärr rymmer lokalen ej fler. På önskelistan står en *egen lokal* där vi kunde ha hela vår verksamhet på samma ställe. Kontakten i föreningen skulle då bli lättare att hålla ihop.

Den dräkt de flesta medlemmarna bär är från Toarps socken. Föreningens regel om vilken dräkt som skall bäras är den att man skall bära sin hemtrakts sockendräkt. Eftersom de flesta i föreningen är från Borås med omnejd har därför Toarpsdräkten

kommit att dominera. Vårt framtida önskemål är att intresset kring vår svenska bygdekultur skall fortsätta att växa sig stark i allmänhetens medvetande och därigenom framstå som ett väsentligt ting i vår utveckling och icke enbart betraktas som förlegad.

Donald Stävmark

KINDSGILLET:

Kindsgillet: Ordf. ing. Walter Martinsson, v. ordf. dir. David Magnusson, sekr. ing. Billy A:son Manne, v. sekr. avd.-chef Sören Rylander, kassör avd.-chef Lennart Blomqvist, stugvärd, förs.-chef Bertil Hallberg, sexmästare ing. Gunnar Christensson. Medlemsantalet den 1 januari 1956 var 282 varav 16 är hedersledamöter. Under år 1955 har invalts 11 nya medlemmar.

STYRELSEN FÖR DE SJU HÄRADERNAS
KULTURHISTORISKA FÖRENING BER ATT
TILL INDUSTRIER, FÖRENINGAR OCH
FÖRETAG FRAMFÖRA ETT TACK FÖR
GOTT SAMARBETE OCH FÖR VÄLVILLIGT
EKONOMISKT STÖD, SÅ BETYDELSEFULLT
VID GENOMFÖRANDET AV FÖRENINGENS
KULTURELLA ARBETSUPPGIFTER

DE FLESTA ARTIKLARNÄ I DENNA ÅR-
GÅNG BEHANDLAR KINDS HÄRAD.
HÄR FÖLJER FÖRST ANNONSER FRÅN
FÖRETAG I KIND, DÄREFTER FRÅN BORÅS
OCH ÖVRIGA HÄRADER

ANNONSREGISTER

A. H. Andersson & Co AB	Kilsunds-Koncernen
AB Ludvig Anderson	Kinnahult Väfveri
C. L. Blomqvist	AB Klichécentralen Elit
Bok-Lito AB	AB Libokonfektion
A. J. Borgs Väfveri AB	AB N. H. Ljungbergs Läderfabrik
AB Borås Koksaffär	Magni AB
Borås Sparbank	AB Manufaktur & Konfektion
AB Borås Spetsfabrik	AB Marks Jacquardväveri
Borås Tapetfabrik	Mjöbäcks Träindustri AB
Borås Tidning AB	Mönsterateljern vid Textilinstitutet
Borås Wäfveri AB	Byggnads AB Oscar Ohlson
AB Frans Brunke	AB Olssons Mössfabrik
Fabriks AB Bröderna Ahlström	AB J. A. Pettersson & Co
AB Bröderna Liljeros	Rosendahls Konfektions AB
Bröderna Magnusson	Rydboholms AB
Bröderna Nyman AB	Sandwalls Ängbryggeri AB
Johan A:son Byttner AB	Sjuhäradsbygdens Tryckeri AB
AB Arne Carlsson	AB Skyddskläder
AB Corsettindustri	Sportkonfektion AB
Dalsjöfors Fabriker	Statens Järnvägar
Drufvefors Väfveri AB	Strömsfors Bruk
Alex. Engblom & Co AB	AB Svenljunga Syfabrik
AB Erikson & Larson	Svensk Pappersindustri
Knut Evers & Co	AB Svenskt Konstsilke
Gefa AB	AB Ludvig Svensson
Haldens Färgeri AB	AB Sveriges Förenade Trikåfabriker
Halla Textil AB	AB Textilfabriken Merkur
AB John V. Hansson Elektr. affär	AB Textilkompaniet
Föreningen Hemslöjden u. p. a.	Tranemo Färgfabrik AB
Häggåstrands Väveri AB	Tranemo Yllefabriks AB
Oscar Jacobsons AB	AB Trikåfabriken Elit
Jagenburg & Medin AB	AB Tryckericentralen
Algot Johansson AB	Wernlund Hovfoto
N. J. Johanssons Eftr.	AB Wiskadals Fabriksbod
E. W. Just AB	Viskafors Gummifabrik AB
AB Kamgarn	AB Vitvaruindustri
AB K. W. Karlsson	Åkerlunds Bomullsspinneri

STRÖMSFORS BRUK, Strömsfors

har gamla anor. Anlades som järnbruk 1859 av Anders Josef Larsson, född i Tostarp, Tranemo socken år 1813, vilken var ivrigt verksam som grundläggare av en rad olika företag. Såsom namnet anger ligger Strömsfors vid ett forsande vattendrag (Assman) och det var möjligheten att medelst vattenkraft driva maskiner som föranledde A. J. Larsson att tillsammans med bl. a. brodern Salomon Larsson, Limmareds Säteri, anlägga järnbruket. Järnet erhöles som tackjärn från hyttor vid Smålands Taberg och N. Unnaryd i Nissans dalgång, där också vattenkraft kunde utnyttjas. I Strömsfors inrättades en Franche-comté-ugn, för färskning av tackjärnet till smidesjärn, enl. en metod som då var helt ny och särskilt bränslebesparande.

Järnhanteringen i Sverige gick emellertid i senare hälften av 1800-talet framåt efter helt andra metoder och Strömsfors såldes 1872 till Limmareds Glasbruksbolag, där ovannämnda Salomon Larsson ägde en fjärdedel. Glashytta anlades vid Strömsfors medan järnbruksrörelsen bedrevs i minskad omfattning.

Efter Salomon Larssons död 1881 skiftades Limmareds Glasbruksbolag och hans dödsbo fick på sin andel Strömsfors Bruk jämte ett stort antal andra hemman i Kind. Rörelsen fortsattes av sönerna Oskar och David Nylander från år 1883 och företaget blev helt mekanisk verkstad och gjuteri. Träbearbetningsmaskiner var under många år Brukets huvudsakliga tillverkning med en omfattande export till de övriga nordiska länderna.

Sedan 1920-talet är huvudtillverkningen automatiska maskiner för påsättning av etiketter på flaskor och burkar. Svenska bryggerier och vattenfabriker arbeta nästan uteslutande med Strömsforsmaskiner och en icke obetydlig export av etiketteringsmaskiner sker till ett flertal andra länder.

Tranemo Yllefabriks AB

TRANEMO ÖSTRA

Tel. Svenljunga 701 40

Tillverkar:

JUMPERS, PULLOVERS, VANTAR m. m.

I sydda artiklar:

BARNOVERALLS, SPORTJACKOR
SKIDBYXOR m. m.

Guld- Silver- Brons-
märke

*garanti för kvalitet och slitstyrka
när det gäller arbetskläder*

AB TEXTILKOMPANIET

TRANEMO

AKTIEBOLAGET
FRANS BRUNKE

LÄNGHEM

BRÖDERNA NYMAN AB

LÄNGHEM

SPECIALFABRIK
FÖR GOSS- OCH HERRBYXOR

KONFEKTIONSINDUSTRI
TRANEMO

Tillverkar:

Överdragskläder, fritidskläder och sjukhuspersedlar

AB K. W. KARLSSON

GALLSTAD

YLLETRIKÅ

Rosendals

KONFEKTIONS AB

Limmared

Färger — Fernissor — Lacker

TRANEMO FÄRGFABRIK AB

Pa. TRANEMO - Tel. 0325/70170

AB Svenljunga Syfabrik

Telefon växel 115 10

Svenljunga

AB ARNE CARLSSON

GALLSTAD

*Rekommenderar sina tillverkningar av
ylletrikå m. m.*

Tel. Ulricehamn 220 14 växel

„Toflo„

Traditionell arbetsskicklighet är grunden för den höga standarden hos våra
ARBETSKLÄDER och SPORTKLÄDER

N. J. JOHANSSONS EFTR. AB - APLARED
Firman grundad 1876

Monteringsfärdiga träbus

AB Mjöbäcks träindustri

MJÖBÄCK - Tel. 2, 36, 68

Material till Kindsdräkten och övriga dräkter
från Sjuhäradsbygden finns hos

HEMSLÖJDEN
BORÅS

Halla Textil Aktiebolag

ÖVERLIDA

Halla gardiner hålla färgen

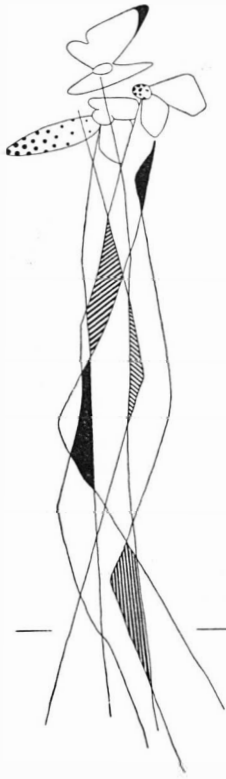
Skiss till tryckt gardin komponerad omkring år 1910

Mönsterateljern

vid

Textilinstitutet, Borås

Något som varje textilköpmann bör veta **idag** om våren 1957

På senare tid har man lyckats framställa bomullstyggar, som inte bara är krympfria och skrynkelhårdiga utan också lättvårade och snabbtvorkande och icke fördrar någon nämnvärd strykning. De är därför ytterst lätta att sköta. Ett önskemål har emellertid varit att sådana tyger dessutom skulle vara prisbilliga.

WÄFVERIBOLAGET

som står i främsta ledet icke minst då det gäller nya varor, har satt in sina stora tekniska och personella resurser på att framställa bra tyger med de nämnda värdefulla egenskaperna — till priser som passar alla — och

har lyckats

lösa detta för konsumenterna så viktiga problem. Tyger, tillverkade enligt den nya metoden, märkas

SUPER-PLINON

"ringa eller ingen strykning"

Denna beteckning innebär att tygerna är skrynkelhårdiga och snabbtvorkande, att strykningen är nästan — i många fall helt — överflödigt, och att det är fråga om

kvalitetsvaror av bomull i populära prislägen

Super-Plinon är en fullträff ut kvalitets- och prisynpunkt

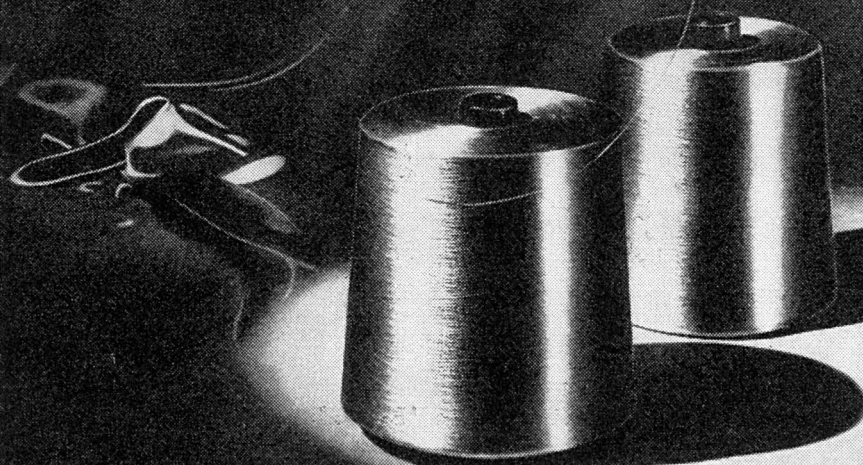

Borås Wäfveri Aktiebolag

"DET ÄR WÄFVERIBOLAGETS..." betyder att Ni får en bra vara för ett hyggligt pris

SKS

högklassigt svenskt
rayonsilke

AB SVENSKT KONSTSILKE

BORÅS

Viskafors

GUMMIFABRIK AB

— ÄLDST I SVERIGE —

Grundad år 1890

LUDVIG SVENSSON
grundade firman 1887

AB Ludvig Svensson, Kinna

MODERNA

GARDINER

AB Sandwalls Ångbryggeri

Borås

Therese Sandwall

Tradition och utveckling är kännetecknande för Sandwalls. Modern utrustning, traditionsbunden yrkesskicklighet och förstklassiga råvaror garantera goda produkter. Sandwalls håller på kvaliteten — för den goda smakens skull!

AB
TRYCKERICENTRALEN
BORÅS

Tel. växel 171 90

Telefon 173 20 växel

AB LIBO-KONFEKTION
BORÅS

Borås Sparbank

Grundad 1831

ALLÉGATAN 55

Avdelningskontor:

KINNA
SVENLJUNGA

SKENE
KALVSJÖHOLM

SJUHÄRADSBYGDENS TRYCKERIAKTIEBOLAG

BORÅS

- har ett modernt utrustat civiltryckeri
- utför tryck i såväl rotation som boktryck
- tillämpar moderata priser
- håller träffade avtal om leveranser
- försöker på allt sätt att vara till nytta för kunden

ALEX. ENGBLOM & CO AB
AKTIEBOLAGET TEXTILALEX

BORÅS

SVEN ERIKSON grundade Rydboholms fabriker 1834.
Det är således mera än 100-årig erfarenhet i tillverkningen, som garanterar kvalitén. Yrkesskickligheten — och den har stor betydelse, när det gäller tillverkning av vävnader — har så att säga gått i arv. Det är nu ättlingar till Sven Erikson och hans första medhjälpare, som handhava den procedur, som deras förfäder på sin tid skötte.

Knut Evers & Co

BORÅS — Tel. 179 40 (Växel)

Råvaror och Garner för Textilindustrin
Försäkringar

AB BORÅS KOKSAFFÄR

BORÅS

HUVUDANLÄGGNINGEN VID
SPÅRGATAN I BORÅS

Aktiebolaget Sveriges Förenade Triksåfabriker, Borås

JOHN A:son BYTTNER AB

GÖTEBORG

Linjeväljare: 13 73 89

13 73 90

13 73 91

ASON

Telex 22 62

TEXTIL
MASKINER – FÖRNÖDENHETER
GARNER

ASON

Aktiebolaget

N. H. LJUNGBERGS

LÄDERFABRIK

Borås

Aktiebolaget Textilfabriken

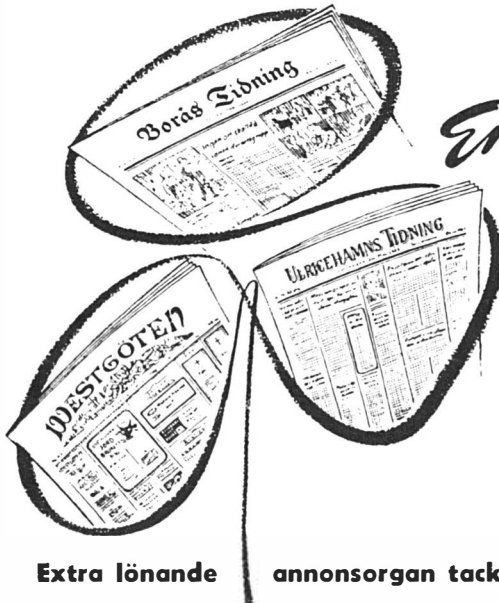
MERKUR

BORÅS

DALSJÖFORS

björnlinne

En treklöver

som läses

i mer än

45.000

hem i sjuhäradss-
bygden

Extra lönande

annonsorgan tack vare samannonseringspris

C. L. BLOMQVIST

FRITSLA

Garnfirman i Mark med 70.000 väverskor
från hela landet till kunder

A. J. Borgs Väfveri AB

KINNAHULT

Bröderna Magnusson

Damkonfektionsfabrik AB

BORÅS

Märket som garanterar

ALLTID HÖGKLASSIG ARMATUR

För värme, vatten, ånga och gas

Försäljning genom rörgrossister

A. H. Andersson & Co AB – Ljung

Teleadress: "Ljungarmatur"

Vad modet än föreskriver

KILSUND

bar tyget!

KILSUNDS AKTIEBOLAG, Borås

Ylle- och Rayonsilkeväverier

*Dräkt-, Kapp-, Klännings- och Kostymtyger
samt Rayonsilkefoder*

Specialfabrik för herrkläder

Grundad 1915

MAGNI AKTIEBOLAG - Borås

OSKAR JACOBSON

AKTIEBOLAG

Herrkonfektionsfabrik

BORÅS

RES INTE

förrän Ni kontaktat fackmannen

RESEBYRÅ

Österlånggatan 32, Borås
Tel. 178 00 växel el. 145 00

BUSSBESTÄLLNINGEN

Södra Kyrkogatan 10, Borås
Tel. 178 00 växel el. 205 50

AB Erikson & Larson

BORÅS

Herrkläder - Sportkläder

BYGGNADSAKTIEBOLAGET

OSCAR OHLSON

En firma med traditioner

Grundad 1899

För Borås Museum ha vi återuppfört museets senaste
tillskott av byggnader från äldre tid: Fällhultsgården
med loftboden från Finnekumla.

AB
CORSETTINDUSTRI
BORÅS

Tillverkare av behå och corsetter

Peter Pan, Glamour, For You

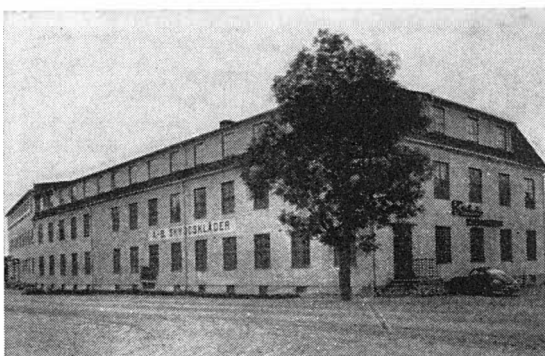
KE
KLICHÉ

AB *Klichécentralen* ELIT
BORÅS

Företagets grundare
och verkställande
dir. John Magnuson,
född 1892 i Håcks-
viks förs. Älvsborgs
län.

Från en blygsam start år 1925 med endast 8
sömmerskor har AB Skyddskläder utvecklats
till landets ledande företag inom branschen.

AB SKYDDSKLÄDER – FRISTAD

INREG. VARUMARKE.

AB TRIKÅFABRIKEN ELIT
BORÅS

Allt inom den grafiska branschen

OFFSET OCH BOKTRYCK, BOKINDUSTRI,

KLICHÉER, RETUSCHER OCH TECKNINGAR

BOK-LITO AB

Fabriksgatan 10 - Telefon växel 176 75

AB Marks Jacquardväveri

BJÖRKETORP

HÄGGÅSTRANDS VÄVERI AB

KINNAHULT — Tel. Kinna 104 75

Tillverkar Gardiner, Draperier m. m.

KINNAHULTS VÄVERI

KINNAHULT

Gardiner, Draperi- och Möbeltyger
Tel. Kinna 100 43

AB VITVARUINDUSTRI - BORÅS

SPORTKONFEKTION AB

Telefon 15790

BORÅS

AKTIEBOLAGET KAMGARN

BORÅS

Grundat 1889

Kasthalls Mattfabrik

AB Ludvig Anderson

KINNA

HALDENS FÄRGERI AB

FRITSLA

JAGENBURG & MEDIN

AKTIEBOLAG

BORÅS

SVENSK PAPPERSINDUSTRI

Järnfors & Hall AB

SANDARED

Papperstuber — Spolpipor

Flänsrullar

Åkerlunds Bomullsspinneri

AKTIEBOLAG

BORÅS

Aktiebolaget Olssons Mössfabrik

BORÅS

Telefon 270 90

Mössfabrik — Pälsfabrik

AB JOHN V. HANSSONS

ELEKTRISKA AFFÄR

Järnväggsgatan 16 - Borås

Entreprenör för Borås stads elverk

Alltid vackra väggar med

BOROSAN PLASTTAPETER

Ljushärdiga - Tvättbara - Moderna konstnärsmönster i vackra färger

Försäljes av: Wm RUDELL AB Borås

Tillverkas av: Borås Tapetfabriks AB

AB Borås Spetsfabrik

FRISTAD

Telefon 602 50 växel

AKTIEBOLAGET

Manufaktur & Konfektion

BORÅS

Drufvefors Väfveri Aktiebolag

LERUM

STADION-kläder

— kvalitetskläder —

Företaget startat 1863

A.-B. J. A. PETTERSON & C:o — MÅLSRYD

E. W. JUST AB

FÄRGERI och BLEKERI

Tel. 174 65 växel

AB Bröderna Liljeros

BORÅS

Fabriks AB Bröderna Alström

BORÅS

*Herr- och gosskläder
Bättre herr- och gosskjortor*

BESÖK

AB WISKADALS FABRIKSOD

Skaraborgsvägen 21, BORÅS

*Allt för Dig själv, för hemmet och familjen.
Goda varor till billiga priser.*

PORTRÄTT-
INDUSTRI-
REKLAM-
SERIEPORTRÄTT
SMALFILM

FOTO

WERNLUND HOF FOTO

STORA BROGATAN 7

BORÅS

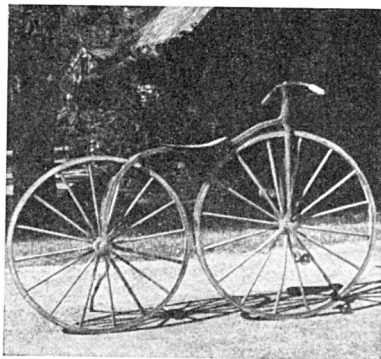
TELEFON 142 01

DE SJU HÄRADERNAS KULTURHISTORISKA FÖRENING

*Varje medlems årsavgift betyder ökade arbetsmöjligheter för
kulturminnesvården inom Sjuhäradsbygden.*

Adress
Borås Museum
Borås

Årsavgift
10: — kr.

Postgiro
26 39 23

Telefon
102 00

*Cykel som tillhört Johannes Erikson
Rydboholm.*

Alla intresserade välkomna som medlemmar.

I N N E H Å L L

HÄRADSDRÄKTER FRÅN KIND	5
EN SERIE BILDER FRÅN KINDS HÄRAD	13
EN EPISOD UR OPENSTENS HISTORIA. Av Lars-Arne Norborg	45
GUSTAF OTTO STENBOCK. Av Måns Mannerfelt	51
TORPA SLOTT. Bilder med text av Per-Olof Westlund	75
HÅCKSVICKS KYRKTORN OCH DESS UPPGIFT I ÄTRA- DALENS FÖRSVAR. Av Fridolf Wildte.	89
UR CARL JOHAN MELLANDERS SJÄLVBIOGRAFI	95
TYGTRYCKARE I BORÅS UNDER 1700-TALET. Av Ingegerd Henschen	109
BYGGNADSMINNEN I BORÅS. Av Erik Frang	120
GLIMTAR FRÅN BORÅSBYGDENS FROMHETSLIV. Av Erik Petzäll	125
DE SJU HÄRADERNAS KULTURHISTORISKA FÖRENING Styrelse	131
Årsberättelse	132
FRÅN HEMBYGDSFÖRENINGARNA	137
ANNONSAVDELNING	149

